НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 12

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Президент Центру Головний редактор

Анатолій Гриценко Людмила Шангіна

Журнал зареєстровано в Державному комітеті інформаційної політики України, свідоцтво КВ № 4122

Журнал видається українською та англійською мовами Загальний тираж 1500 примірників

Адреса редакції: Київ, 01034, вул. Прорізна, 9, кімн. 20 тел.: (380 44) 228-86-87 тел./факс: (380 44) 244-34-53 e-mail: info@uceps.com.ua WEB-сторінка: www.uceps.com.ua

При використанні матеріалів посилання на журнал «Національна безпека і оборона» обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії надані:
IREX — стор. 9, 45, 72, 77;
Укрінформ — стор. 16, 59, 63, 69, 71;
УНІАН — стор. 11, 60;
НАТО — стор. 61;
Комп&ньон — стор. 19, 29;
ПіК — стор. 15, 20, 62;
Тhe Ukrainian — стор. 42;
Коммерсанть-ВЛАСТЬ — стор. 68;
РВА «Комп'ютерні системи» — стор. 46;
Енергетична політика України — стор. 31, 33-35.

© УЦЕПД, 2000

Видання журналу здійснене за сприяння групи компаній УКРРОС 3 M i C T

СТРАТЕГІЧНІ ПАРТНЕРИ УКРАЇНИ: ДЕКЛАРАЦІЇ І РЕАЛІЇ	
(Аналітична доповідь УЦЕПД)	2
1. СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ З ІНШИМИ ДЕРЖАВАМИ: ПІДХОДИ ТА ОЦІНКИ	
2. ВІДПОВІДНІСТЬ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН РІВНЮ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА	23
3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	50
УКРАЇНА НА СВІТОВІЙ АРЕНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ	
СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА	
(Заочний круглий стіл)	
Анатолій ЗЛЕНКО	
ігор ОСТАШ	62
Анатолій КİНАХ	64
Григорій НЕМИРЯ	65
Статті	
ПРАКТИКА СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА ВИПЕРЕДЖАЄ ТЕОРІЮ	
Борис ТАРАСЮК	67
ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ІЛЮЗІЇ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА	
Олександр ДЕРГАЧОВ	70
УКРАЇНО-АМЕРИКАНСЬКЕ ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА «СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО»	
Fanni CİMMET	7/

Читайте наші аналітичні матеріали на WEB-сторінці в Інтернет: www.uceps.com.ua

СТРАТЕГІЧНІ ПАРТНЕРИ УКРАЇНИ: ДЕКЛАРАЦІЇ І РЕАЛІЇ

У країна вже ствердилась на міжнародній арені як суверенна держава. Її зовнішня політика є виваженою й передбачуваною, вона спрямована на розвиток добросусідських відносин, зміцнення безпеки в Європі і в світі.

Зовнішня політика держави, що перебуває в стані трансформації, має максимально сприяти вирішенню нагальних внутрішніх проблем. Тому для України на нинішньому етапі головним зовнішньополітичним завданням є використання потенціалу співпраці із зарубіжними партнерами (їх ресурсів, впливу, досвіду, практичної допомоги) для підйому вітчизняної економіки й розбудови в Україні громадянського суспільства.

Розвиток відносин України з окремими державами вийшов на рівень стратегічного партнерства. Відповідні положення зафіксовані в двосторонніх документах, що свідчить про пріоритетний характер взаємин для обох сторін. Однак, інструмент стратегічного партнерства використовувався Україною не завжди виважено.

Результатом односторонніх декларацій українських політиків є список "стратегічних партнерів", що налічує близько 20 держав світу. Така практика ставить під сумнів наявність у держави чітко визначеної стратегії зовнішньої політики.

Якщо стратегічне партнерство проголошується, то воно має бути ефективним, віддачу від співпраці мають відчути обидві сторони, причому не лише державно-політична еліта, а й суб'єкти економічної діяльності, пересічні громадяни.

Метою дослідження було: з`ясування переліку держав, яких Україна проголосила своїми стратегічними партнерами; визначення суті стратегічного партнерства, його основних ознак; оцінка відповідності нинішнього стану двосторонніх відносин рівню стратегічного партнерства; пошук шляхів підвищення ефективності співпраці зі стратегічними партнерами; визначення переліку держав, співробітництво з якими є важливим для України на майбутнє. Аналітична доповідь складається з трьох розділів.

У першому розділі розглядається українська практика проголошення стратегічного партнерства; на основі узагальнення оцінок населення, експертів, парламентаріїв визначаються засади та принципи, на яких мають будуватися відносини стратегічного партнерства, а також ключові сфери співробітництва.

У другому розділі аналізується стан відносин України з державами, які проголошені її стратегічними партнерами, в ключових сферах— економічній, енергетичній, політичній та воєнній. Визначаються держави, співпраця з якими є пріоритетною для України на майбутнє.

У третьому розділі робляться загальні висновки, вносяться пропозиції щодо наповнення відносин України з її стратегічними партнерами практичним змістом.

1. СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ З ІНШИМИ ДЕРЖАВАМИ:

ПІДХОДИ ТА ОЦІНКИ

у сучасному світі жодна, навіть наймогутніша, країна не може самостійно повною мірою забезпечити свої національні інтереси. Тому зовнішня політична діяльність є важливою складовою державної політики, а визначення пріоритетів у відносинах із зарубіжними партнерами — її необхідним завданням.

Протягом шести років стратегічними (особливими, ключовими) проголошено відносини України відразу з майже двадцятьма державами світу. Таке «стратегічне» партнерство з ефективного інструменту зовнішньої політики перетворюється на абстрактну політичну риторику. Невиважене декларування стратегічного партнерства спричиняє не лише девальвацію цього поняття, а й негативне ставлення до України з боку тих держав, які підтримують (або мають намір встановити) з нею дійсно високий рівень двосторонніх відносин.

Стратегічна взаємодія з якими країнами є життєво важливою для України? За яких умов, за якими принципами і в яких сферах встановлюються відносини дійсно стратегічного партнерства? Яких заходів треба вжити для наповнення відносин України зі стратегічними партнерами конкретним змістом?

Щоб відповісти на ці непрості питання, експерти УЦЕПД проаналізували ставлення до практики стратегічного партнерства української громадськості, фахівців, які безпосередньо залучені до здійснення зовнішньої політики України, а також лідерів фракцій і депутатських груп Верховної Ради. Отримані результати викладені в цьому розділі.

1.1 УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА ПРОГОЛОШЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

На основі аналізу офіційних документів і заяв можна дійти висновку, що Україна має щонайменше 19 стратегічних (особливих, ключових) партнерів.

3 рядом країн відносини стратегічного партнерства закріплені в офіційних документах, в інших випадках стратегічний характер партнерства проголошувався керівниками України в односторонньому порядку і не підкріплювався підписанням офіційних документів.

Країни, з якими відносини стратегічного (особливого) партнерства закріплені в двосторонніх документах

Сполучені Штати Америки

19 вересня 1996р. термін «стратегічне партнерство» у відносинах між Україною та США прозвучав вперше на офіційному рівні під час оголошення одночасно в Києві та Вашингтоні про створення міждержавної комісії Кучма-Гор.

5 червня 2000р. в Спільній заяві Президентів України та США було підтверджено «зобов`язання розвивати та поглиблювати

стратегічне партнерство між Україною і Сполученими Штатами у XXI столітті».

Польща

21 травня 1997р. в Спільній заяві Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання» відзначено, що «Україна і Польща є суверенними державами, добрими сусідами, стратегічними партнерами».

Росія

31 травня 1997р. підписано україноросійський Договір про дружбу, співробітництво і партнерство. В статті 1 цього документу зафіксовано, що Україна й Росія «як дружні, рівноправні і суверенні держави засновують свої відносини на взаємній повазі та довірі, стратегічному партнерстві та співробітництві».

Узбекистан

19 лютого 1998р. в преамбулі Договору між Україною та Республікою Узбекистан про дружбу і подальше поглиблення всебічного співробітництва наголошено на «досягнутому рівні стратегічного партнерства в політичній сфері».

Болгарія

24 березня 1998р. Президентами України та Болгарії підписано Декларацію про подальший розвиток та поглиблення співробітництва між Україною та Республікою Болгарія. У пункті 1 цього документу заявлено, що «Сторони сповнені рішучості зміцнювати та поглиблювати взаєморозуміння, розвивати відносини всебічного співробітництва і стратегічного партнерства».

Азербайджан

16 березня 2000р. в преамбулі Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Азербайджанською Республікою наголошено на «досягнутому рівні стратегічного партнерства».

Канада

31 березня 1994р. в Спільній Декларації про особливе партнерство між Україною та Канадою сторони оголосили «про свій намір... розвивати відносини між собою як дружні держави на засадах особливого партнерства».

Грузія

2 жовтня 1999р. в Декларації про розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Грузією заявлено, що сторони «будуть поглиблювати двостороннє співробітництво з метою досягнення якісно нового рівня особливого партнерства».

Отже, у двосторонніх документах вже закріплені відносини *стратегічного партнерства* України з шістьма державами світу— це Азербайджан, Болгарія, Польща, Росія, США, Узбекистан. Ще з двома державами документально зафіксовані відносини особливого партнерства— це Грузія і Канада.

Країни, з якими відносини стратегічного партнерства закріплені в «Основних напрямах зовнішньої політики України»

Згідно з цим документом, який Верховна Рада схвалила 2 липня 1993р., «Зовнішньополітичні зусилля мають бути постійно спрямовані на те, щоб прикордонні держави утворювали навколо України надійну смугу миру і стабільності. В цьому контексті кожна прикордонна держава є стратегічним партнером України». Таким чином, до наведеного вище списку шести стратегічних партнерів України треба додати ще сім сусідніх держав— це Білорусь, Грузія, Молдова, Румунія, Словаччина, Угорщина і Туреччина.

Країни, з якими відносини стратегічного партнерства проголошені в офіційних заявах українських політиків

Стратегічний характер відносин України з іншими державами проголошувався не лише в офіційних документах, а й в окремих виступах і заявах керівників під час проведення офіційних зустрічей як у Києві, так і за межами України. Це стосується, зокрема, відносин з Китаєм¹, Ізраїлем², Фінляндією³, Аргентиною⁴, Угорщиною⁵, Словаччиною⁶ та Німеччиною⁷. Якщо виходити з цих заяв, то перелік стратегічних партнерів поповнюється ще п'ятьма країнами — це Аргентина, Ізраїль, Китай. Німеччина і Фінляндія. Не виключено.

⁷ 19 жовтня 2000р. під час прес-конференції після зустрічі парламентських делегацій Німеччини і України перший заступник голови Верховної Ради В.Медведчук заявив, що Україна і Німеччина є «**стратегічними партнерами**». Див: Король И. Стратегическое партнерство. — Наша газета, 21 октября 2000г., с.2.

¹ У березні 1996р. під час зустрічі з головою постійного комітету Всекитайських зборів народних представників Цяо Ши Президент України заявив, що «Китай був, є і буде **стратегічним партнером** України». Див: Интерфакс-Украина, 29 марта 1996г.

² У листопаді 1996р. під час візиту до Єрусалиму Президент України наголосив на необхідності поглиблення відносин з Ізраїлем до рівня **стратегічного партнерства**, яке існує між Україною та США і між США та Ізраїлем. Див: Интерфакс-Украина, 25 ноября 1996г.

³ У березні 1998р. під час державного візиту до України Президента Фінляндії М.Ахтісаарі Президент України заявив, що Фінляндія для України є «**ключовим стратегічним політичним партнером** у Західній Європі». Див: Интерфакс-Украина, 31 марта 1998г.; Урядовий кур'єр, 2 квітня 1998р., с.1.

⁴ 29 червня 1998р. під час зустрічей Президента Аргентини К.Менена з Президентом України та першим віце-прем'єр-міністром України А.Голубченком наголошувалося на **стратегічному характері партнерства** двох країн. Див.: УТН, 29 червня 1998р.; ТСН, 29 червня 1998р.

⁵ У жовтні 1998р. під час офіційного візиту до Будапешту, Президент України заявив: «У політичній сфері Україна надає пріоритетне значення розвитку партнерства з Угорщиною і виведенню його на **стратегічний рівень**». Див.: Интерфакс-Украина, 27 октября 1998г.

⁶ 10 грудня 1998р. на зустрічі зі слухачами Української академії державного управління Президент України підкреслив важливість «встановлення **стратегічного партнерства** з сусідніми Угорщиною та Словаччиною». Див.: Интерфакс-Украина, 10 декабря 1998г.

що мали місце й інші односторонні декларації про стратегічне партнерство України з різними державами⁸.

Отже, стратегічними (особливими, ключовими) партнерами України вже проголошено щонайменше 19 держав Європи, Азії, Північної та Південної Америки. Серед них — Азербайджан, Аргентина, Білорусь, Болгарія, Грузія, Ізраїль, Канада, Китай, Молдова, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, США, Туреччина, Угорщина, Узбекистан і Фінляндія.

На думку експертів УЦЕПД, термін «стратегічне партнерство» вживається українськими політиками надто часто і не завжди виважено. В більшості випадків за цим стоїть не констатація дійсно стратегічного рівня двосторонніх відносин України з тією чи іншою державою, а скоріше намагання підкреслити їх важливість.

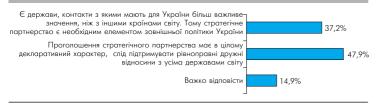
На жаль, така практика спричиняє непорозуміння серед зарубіжних партнерів України і ставить під сумнів послідовність її зовнішньополітичного курсу. Аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних ЗМІ також свідчить про загалом негативне сприйняття надто великої кількості задекларованих Україною стратегічних партнерів як всередині країни, так і за її межами.

Зрозуміло, що Україна не може мати так багато стратегічних партнерів. Крім того, навіть зафіксоване в офіційних документах стратегічне партнерство двох держав, може так і залишитися декларацією про наміри, якщо зусилля їх урядів не будуть підтримані політичними елітами та громадськістю. Саме тому в наступних трьох підрозділах аналізується ставлення до цієї проблеми громадян, експертів і політиків України.

1.2 СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ: ПОЗИЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Для оцінки громадської думки стосовно визначення стратегічних партнерів України та пріоритетних сфер співробітництва, соціологічна служба Центру Разумкова в жовтні 2000р. провела загальнонаціональне опиту-

Стратегічне партнерство України: позиції громадськості, % опитаних громадян

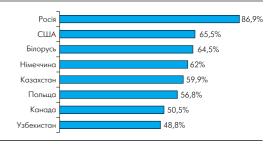

вання. Було опитано 2000 респондентів віком від 18 років у всіх 27-ми регіонах України. В цьому підрозділі наводяться результати проведеного дослідження.

Як видно з діаграми «Стратегічне партнерство України: позиції громадськості», у громадян України нинішня практика проголошення відносин стратегічного партнерства викликає переважно скепсис. За даними опитування, майже половина (48%) громадян переконані, що проголошення Україною стратегічного партнерства «має в цілому декларативний характер, слід підтримувати рівноправні, дружні відносини з усіма державами світу». Приблизно третина (37%) опитаних вважають, що «стратегічне партнерство є необхідним елементом зовнішньої політики України».

Респондентам було запропоновано вибрати зі списку 22-х зарубіжних країн ті держави, відносини з якими є для України пріоритетними (діагр. «Пріоритетність розвитку відносин України із зарубіжними державами»).

Пріорітетність розвитку відносин України із зарубіжними державами, % опитаних громадян

На думку громадян, найбільш важливе значення для нашої держави мають відносини з вісьмома країнами світу: першу позицію, причому зі значним відривом, посідає Росія, далі йдуть США, Білорусь, Німеччина, Казахстан, Польща, Канада та Узбекистан⁹.

Перше місце Росії у загальному рейтингу (86,9%) має під собою об'єктивне підгрунтя, і відносини з північним сусідом завжди будуть пріоритетними для України.

Очевидно, саме безумовністю цього пріоритету можна пояснити і третю позицію Білорусі, яка сприймається широким загалом у контексті її союзу з Росією. На наданні громадською думкою високої пріоритетності україно-білоруським відносинам напевне позначаються й ностальгічні настрої частини українського населення. Отже, попри досить непрості відносини між Україною і Білоруссю на офіційно-

5

⁸ На таку думку наводить оцінка журналіста В.Піховшека: «Важко допомагати країні, «стратегічними партнерами» якої є, за словами її лідерів, США, Росія, Китай, Туреччина і Польща, а також вся Європа і вся СНД, а до особливих партнерів належать, зокрема, Канада і Німеччина». Див: Пиховшек В. «Украина - США: вялотекущее партнерство». — Зеркало недели, 14 февраля 1998г., с.2.

⁹ Решта країн отримали значно нижчі показники в загальному рейтингу, а тому в діаграмі не показані.

му рівні, стримане ставлення українського керівництва до Російсько-Білоруського союзу, дві третини громадян (64,5%) вважають відносини з цією країною пріоритетними¹⁰.

Як видно з діаграми, до переліку пріоритетних партнерів віднесено чотири держави члени СНД: крім Росії і Білорусі, високі місця зайняли Казахстан (59,9%) та Узбекистан (48,8%). Очевидно, з поглибленням співпраці з цими двома державами громадяни пов'язують можливість вирішення важливих для України економічних і енергетичних проблем.

Не менш вагомим для населення виявився і «західний вектор» стратегічного партнерства України. Крім другої позиції США (65,5%) і шостої — Канади (50,5%), привертає увагу наявність серед лідерів Німеччини (62%) та Польщі (56,8%) — держав, що мають важливе значення для України в контексті її курсу на європейську інтеграцію.

Опитування виявило значні розбіжності між позиціями громадськості та офіційних властей. Громадська думка надає пріоритетного значення відносинам з державами, яких владні структури не відносять до стратегічних партнерів України (наприклад, Казахстан зайняв у рейтингу п'яту позицію — 59,9%), і водночас низько оцінює важливість взаємин з уже задекларованими стратегічними партнерами (приміром, відносини з Аргентиною вважають пріоритетними лише 9,7% громадян).

Наступна діаграма («Найважливіші сфери співробітництва України зі стратегічними партнерами») відображає досить таки прагматичний підхід української громадськості до

Найважливіші сфери співробітництва

України зі стратегічними партнерами, % опитаних громадян

Торговельно-економічна 5езпека (в т.ч. воєнна та правоохоронна сфери) Політична 22%

Фінансова 16%

Науково-технічна 8%

Гуманітарна 3%

визначення основних сфер співробітництва зі стратегічними партнерами. Від стратегічного партнерства населення України очікує насамперед економічних результатів — переважна більшість (65%) опитаних наголошують на важливості торговельно-економічних відносин.

Помітно менше (36%) громадян акцентують увагу на спільному вирішенні проблем безпеки (в т.ч. співпраці у воєнній та правоохоронній сферах); лише кожен п'ятий (22%) респондент відзначає важливість взаємодії зі стратегічними партнерами в політичній сфері. Науково-технічну (14%), екологічну (8%) і гуманітарну (3%) сфери громадська думка сьогодні відносить до другорядних напрямів співпраці.

Наведені дані загальнонаціонального опитування показують, що населення України скептично сприймає проголошення стратегічних партнерів. Список із восьми держав (Росія, США, Білорусь, Німеччина, Казахстан, Польща, Канада та Узбекистан), відносини з якими громадяни вважають пріоритетними, є більш ніж удвічі коротшим, ніж вихідний перелік 19-ти країн, проголошених стратегічними партнерами України. Стратегічне партнерство, на думку опитаних, має здійснюватись у трьох пріоритетних сферах: торговельно-економічній, безпеки та політичній.

1.3 СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ: ПОЗИЦІЇ ЕКСПЕРТІВ

У цьому підрозділі аналізуються результати експертного опитування з проблем стратегічного партнерства України.

Проведений експертами УЦЕПД аналіз публікацій у ЗМІ засвідчив відсутність серед вітчизняних фахівців єдиного розуміння цих проблем. Немає консенсусу навіть стосовно того, які зарубіжні держави на сьогодні офіційно проголошені стратегічними партнерами України: не лише експерти, але й дипломати оприлюднюють різні переліки держав стратегічних партнерів 12.

Одночасно з дослідженням громадської думки, в жовтні 2000р., Центр Разумкова провів експертне опитування з проблем стратегічного партнерства. В ньому взяли участь 100 експертів: представники Адміністрації

 $^{^{10}}$ Як показано в наступному підрозділі, позиція експертів щодо пріоритетності відносин України з Білоруссю є діаметрально протилежною.

¹¹ Безумовно, сфера зовнішньої політики є досить складною і специфічною, а широкі верстви населення недостатньо поінформовані про стан відносин України з іншими державами. Однак, навіть за цих умов громадську думку можна вважати певним індикатором результативності зовнішньої політики держави.

¹² Експерти Національного інституту стратегічних досліджень переконані, що «на сьогодні, крім **США**, стратегічними партнерами України оголошено **Ізраїль, Німеччину, Польщу**». Див: Україна - 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. — Київ, 1999, с.73.

А.Касьяненко, Посол України в Узбекистані, за свідченням російських ЗМİ, «постійно нагадує, що у Києва лише три стратегічні союзники — США, Польща і Узбекистан». Див: Черногаев Ю. «Узбекистан встречает стратегического союзника». — Коммерсанть, 13 октября 2000г. с.5.

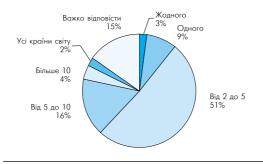
Полковник С.Мокренець, директор департаменту міжнародного співробітництва Міністерства оборони України, зазначив, що «основними стратегічними партнерами України у військовій сфері є **США** і **Росія**». На його думку, як «тісне співробітництво» можна охарактеризувати взаємини України з Польщею та Азербайджаном. Див.: УНІАН, 23 жовтня 2000р.

Президента України, профільних комітетів Верховної Ради, Секретаріату Кабінету Міністрів, Апарату Ради національної безпеки і оборони, Міністерства закордонних справ, Міністерства оборони, Міністерства економіки, інших міністерств і відомств, державних наукових установ, неурядових аналітичних центрів, провідних ЗМІ. Таким чином, було опитано значиму частину державно-політичного істеблішменту, який впливає на прийняття зовнішньополітичних рішень і здійснює їх на внутрішньому та міжнародному рівнях.

Ставлення експертів до української практики проголошення стратегічних партнерів відображено на діаграмі «Скільки стратегічних партнерів доцільно мати Україні?»

Скільки стратегічних партнерів доцільно мати Україні? % опитаних експертів

Як видно з діаграми, лише 6% експертів вважають, що нинішня ситуація (коли Україна проголосила майже два десятки стратегічних партнерів) є абсолютно нормальною: 4% опитаних переконані, що нашій державі доцільно мати «більше 10» стратегічних партнерів, ще 2% — поділяють думку, що стратегічними партнерами України мали б стати «усі країни світу». Водночас, більшість (51%) експертів обстоюють іншу, більш реалістичну позицію — Україні доцільно мати «від двох до п'яти» стратегічних партнерів.

Експертам було запропоновано вибрати із списку 19-ти стратегічних (особливих, ключових стратегічних) партнерів України ті держави, відносини з якими вони вважають дійсно пріоритетними. Результати цього опитування подано на діаграмі «Пріоритетними державами». Як виявилося, експертні оцінки частково співпадають з позиціями громадськості, але мають і суттєві відмінності.

Якщо зовнішньополітичні симпатії громадян поширюються на численну групу із восьми країн, то обізнані з міжнародними

проблемами фахівці більш прискіпливі в своїх оцінках. Експерти виокремлюють лише чотири держави, відносини з якими сьогодні, на їх думку, є дійсно пріоритетними для України— це Росія (80%), США (66%), Німеччина (62%) та Польща (52%). Очевидно, відносинам України з рештою держав експерти не надають стратегічної ваги.

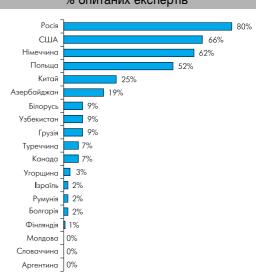
Повністю співпали оцінки населенням і експертами (по 62%) важливості відносин України з Німеччиною.

Одне з чільних місць у загальному переліку 19-ти держав, проголошених стратегічними партнерами України, експерти відвели Польщі. Це можна пояснити, серед іншого, активними контактами між державно-політичними елітами України і Польщі, а також підтримкою польським керівництвом курсу на інтеграцію України до європейських структур, що для еліти нашої держави є першочерговим завданням.

Різними є оцінки населенням (50,5%) і експертами (7%) пріоритетності відносин між Україною і Канадою. Очевидно, фахівці виходять, насамперед, з невиправданих сподівань щодо залучення значних канадських інвестицій в економіку України і нарощування експорту вітчизняних товарів до Канади.

Очевидною є розбіжність позицій експертів і громадськості стосовно Білорусі. Лише 9% експертів віддали свій голос на користь сусідньої Білорусі, яка (як прикордонна держава) визначена стратегічним партнером у базовому документі «Основні напрями зовнішньої політики України».

Пріоритетність розвитку відносин України із зарубіжними державами, % опитаних експертів

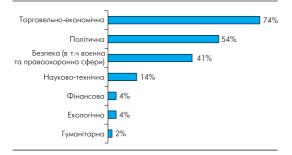
Експерти не вважають пріоритетними відносини України і з іншими сусідніми державами, зокрема, з Грузією (9%), Туреччиною (7%), Угорщиною (3%), Болгарією (2%), Румунією (2%), Молдовою (0%) і Словаччиною (0%). Отже, відповідне положення згаданого документу потребує перегляду і більшого обгрунтування.

На відміну від громадян, які віднесли Узбекистан до числа пріоритетних партнерів (48,8%), в рейтингу експертів ця країна хоч і зайняла восьме місце, однак отримала вп'ятеро нижчий показник (9%). Таким чином, навіть закріплення стратегічного характеру партнерства з Узбекистаном у базовому двосторонньому договорі, не вплинуло на позицію 91% експертів.

Виходячи з отриманих даних, можна помітити й певні сумніви фахівців стосовно перспектив співробітництва в рамках ГУУАМ, оскільки двосторонні відносини України з жодною державою-членом цього об'єднання абсолютна більшість експертів не вважають пріоритетними: на важливість стосунків з Азербайджаном вказали лише 19% опитаних, з Грузією та Узбекистаном — по 9%, з Молдовою — 0%.

Що стосується визначення основних сфер співпраці зі стратегічними партнерами, то тут позиції експертів і громадськості в основному співпадають (діагр. «Найбільш важливі сфери співробітництва України зі стратегічними партнерами»).

Найважливіші сфери співробітництва України зі стратегічними партнерами, % опитаних експертів

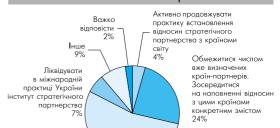

Як і громадськість, фахівці також відзначають три основні сфери співробітництва зі стратегічними партнерами: торговельно-економічну (74%), політичну (54%) та сферу безпеки (41%). Однак, на відміну від громадян, експерти значно більшу увагу приділяють взаємодії в політичній сфері.

Що ж до можливого коригування практики проголошення стратегічних партнерів на майбутнє, то відповідні пропозиції експертів, отримані під час опитування, подано

на діаграмі «Якою має бути політика України стосовно стратегічного партнерства?»

Якою має бути політика України стосовно стратегічного партнерства? % опитаних екпертів

Зосередити зусилля на активізації контактів на ключових напрямах: ЄС, Росія, США 54%

Як видно з діаграми, таки знайшлися 4% експертів, які вважають, що Україні треба й надалі «активно продовжувати практику встановлення відносин стратегічного партнерства з країнами світу». В шість разів більше (24%) експертів пропонують «обмежитися числом вже визначених країн-партнерів і зосередитися на наповненні відносин з цими країнами конкретним змістом». А більше половини (54%) опитаних фахівців вважають для України необхідним сконцентрувати зусилля на трьох «ключових напрямах: Європейський Союз, Росія, США».

Загалом, як свідчать результати соціологічних досліджень, і громадськість, і експерти визначають лише кілька держав, відносини з якими, на їх думку, можна вважати пріоритетними. Консенсус думок громадян і експертів складається довкола чотирьох стратегічних партнерів — це Росія, США, Німеччина за Польща. Ключовими сферами стратегічного партнерства, на думку і громадськості, і фахівців, є: торговельно-економічна, політична та сфера безпеки.

1.4 СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ: ПОЗИЦІЇ ПАРЛАМЕНТАРІЇВ

У цьому підрозділі аналізується ставлення лідерів фракцій і депутатських груп Верховної Ради України до проблем стратегічного партнерства.

Згідно з Конституцією України, засади зовнішньої політики держави визначає Верховна Рада. Крім того, Парламент приймає рішення щодо ратифікації міждержавних правових актів, що визначають принципи, напрями та механізми співпраці України з зарубіжними, в т.ч. стратегічними, партнерами.

 $^{^{13}}$ Стратегічний рівень відносин України з Німеччиною не закріплений у двосторонніх документах.

«Основні напрями зовнішньої політики України» Верховна Рада схвалила 2 липня 1993р. З того часу відбулися серйозні зміни в світі, в Європі, а також у країнах, що межують з нашою державою. Зокрема, сусідні з Україною держави стали членами НАТО, утворено Російсько-Білоруський союз і Євразійське економічне співтовариство, розширюється Європейський Союз, планується інституційне оформлення ГУУАМ. Значною мірою змінилася й сама Україна.

Восени 1999р., за ініціативи фракції Соціалістичної партії України, була зроблена спроба внести на розгляд Верховної Ради законопроект, який би визначив засади внутрішньої і зовнішньої політики України в нових умовах. Пропозиція була відхилена Парламентом, а сам розгляд цього питання отримав надмірне політичне забарвлення.

Окремі депутатські фракції вважають недоцільним визначати засади зовнішньої політики в одному документі. На їх переконання, чинні законодавчі акти, в т.ч. щодо ратифікації базових договорів про партнерство України з іншими державами, цілком забезпечують можливість здійснювати ефективну зовнішню політику. На думку окремих експертів, переглядати засади зовнішньої політики доцільно лише після затвердження Стратегії національної безпеки України.

Однак, проблема неповної відповідності чинних «Основних напрямів зовнішньої політики України» новим реаліям залишається, і її треба вирішувати. Невизначеність щодо обгрунтованого вибору стратегічних партнерів України, шляхів і механізмів налагодження з ними дійсно ефективної співпраці — це лише одна з причин необхідності уточнення згаданого документу¹⁴.

Щоб з'ясувати позиції політичних сил, представлених у Верховній Раді, стосовно стратегічного партнерства України, експерти Центру Разумкова звернулися до лідерів усіх парламентських фракцій і груп з проханням викласти їх бачення актуальних і перспективних проблем стратегічного партнерства України.

На пропозицію відгукнулися представники усіх депутатських об'єднань: О.Білорус (фракція «Батьківщина»), І.Богословська (група «Трудова Україна»), Н.Вітренко (Прогресивна соціалістична партія України), О.Волков (група «Відродження регіонів»), О.Ємець (фракція партії «Реформи і порядок» - Реформи-конгрес), О.Зарубінський (фракція Народно-демократичної партії), О.Зінченко (фракція Соціал-демократичної партії України (об'єднаної)), Ю.Костенко

(фракція Українського Народного Руху), С.Курикін (фракція партії Зелених України), О.Мороз (фракція Соціалістичної партії України), П.Симоненко (фракція Комуністичної партії України), М.Сирота (група «Солідарність»), Г.Удовенко (фракція Народного Руху України), О.Чародєєв (фракція «Яблуко»). Підготовлені народними депутатами України матеріали розміщені в цьому підрозділі.

Аналіз та узагальнення наведених позицій лідерів депутатських об'єднань стосовно проблем стратегічного партнерства України дають підстави до наступних висновків.

Попри зрозумілі розбіжності підходів і оцінок, зумовлені різними політичними позиціями парламентаріїв, депутатський корпус України є практично одностайним: у визначенні кола держав, відносини з якими є життєво важливими для нашої країни; в оцінках сучасного стану її міжнародних контактів; у формулюванні принципів стратегічного партнерства України, його визначальних та обмежувальних чинників.

Переважна більшість лідерів депутатських об'єднань переконані, що нинішній стан відносин України з будь-якою державою світу не можна назвати дійсно стратегічним партнерством.

Більшість парламентаріїв серед держав, відносини з якими є пріоритетними для України, називають насамперед Росію, Білорусь, США, Польщу та країни-члени ЄС (зокрема, Німеччину, Францію і Велику Британію).

Отже, можна констатувати, що оцінки нинішньої практики стратегічного партнерства України і важливості розвитку відносин з окремими державами (Росія, США, Польща, Німеччина) громадськістю, державно-політичною елітою і депутатським корпусом практично збігаються.

Водночас, існує значна розбіжність у ранжуванні стратегічних партнерів за ступенем їх значимості для України населенням, експертами та лідерами парламентських фракцій і груп.

.

¹⁴ 3 огляду на нинішній розклад сил у Верховній Раді, малоймовірно, що народні депутати зможуть розробити узгоджений проект «Основних напрямів зовнішньої політики України» власними силами. Однак, є підстави сподіватися, що Парламент підтримав би добре обгрунтований і внесений Президентом України відповідний законопроект.

ПОЗИЦІЇ ЛІДЕРІВ ДЕПУТАТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Фракція

«Батьківщина»

Олег БіЛОРУС

1. На яких основних принципах мають буауватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Україна повинна ввійти в нове XXI століття з чіткими глобальними й геополітичними орієнтаціями. Тому сьогодні, як ніколи, є актуальною проблема прогнозування як внутрішнього, так і міжнародного розвитку, на основі якого діятимуть структури виконавчої влади. Підпорядковування інтересів України то Заходу, то Сходу — це не зовнішня політика, а лише прояв безпринципності й непослідовності. Зовнішня політика України не може бути ні проамериканською, ні проросійською. Вона повинна бути до кінця українською, а не проукраїнською, як вважають деякі політики. Головний принцип нашого стратегічного партнерства ефективний захист власних національних інтересів.

Стратегічні цілі зовнішньої політики України є похідними від базових національних інтересів і геополітичних пріоритетів. Базовим національним інтересом, геополітичним пріоритетом і стратегічним завданням зовнішньополітичного курсу України є не лише виживання й розвиток як незалежної суверенної держави, а й досягнення високого рівня конкурентоспроможності держави і

Ефективність, результативність, рентабельність зовнішньої політики України мають стати основними принципами побудови відносин стратегічного партнерства України. Та ще рівноправність і взаємовигідність партнерства.

Поява будь-яких форм «критичної» залежності України від стратегічних партнерів є неприпустимою, бо загрожує державному суверенітету, тому необхідно рішуче протидіяти неконтрольованій іноземній економічній, інформаційній, культурній та політичній експансії. Україна не повинна стати протекторатом ані Росії, ані США.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

На глобальному рівні можливості України у виборі стратегічних партнерів є вкрай обмеженими. Її головними партнерами неминуче є Росія і США. Інші країни, в тому числі й сусідні, і навіть дружні, не можуть бути віднесені до класу стратегічних партнерів. І не може Україна мати 20 чи 30 стратегічних партнерів. Можливим, але поки що нереальним стратегічним партнером України може стати Європейський Союз як єдине ціле.

Є великі розбіжності в розумінні Україною та Росією, Україною та США, Україною та країнами Європейського співтовариства принципів стратегічного партнерства, яке можна назвати «прагматичним партнерством», але аж ніяк не рівноправним і не демократичним. Про ефективність і про баланс інтересів говорити рано.

Через велику економічну взаємозалежність, невирішені питання енергетичної безпеки Україні вже найближчим часом доведеться або виконувати вимоги Росії додержуватися умов стратегічного партнерства так, як його розуміє Москва, або будувати свої відносини на принципово новій основі. Яку роль це відіграє в долі євроатлантичного майбутнього України та в її участі в таких організаціях, як ГУУАМ і ОЧЕС, покаже найближче майбутнє.

Значною мірою майбутнє України залежатиме від розвитку її відносин зі США. Незважаючи на заяви обох сторін про стратегічне партнерство, нинішні відносини між нашими державами є невизначеними.

Варто пригадати, як позиція адміністрації Дж.Буша після проголошення незалежності України фактично звелася до скоординованої з Російською Федерацією політики повного й безумовного ядерного роззброєння України.

Адміністрація Б.Клінтона, почавши з підтримки України і проголошення стратегічного партнерства, поступово істотно змінила свій курс і почала відверто маніпулювати Україною й використовувати її у своїй стратегічній грі з Росією.

Саме США спочатку підтримали ідею хартії Україна - НАТО, а потім зробили багато, щоб вона не була підписана в такому вигляді, який найбільше відповідав інтересам України.

США відіграли провідну роль в тому, що отримання Україною зовнішнього фінансування від міжнародних фінансових організацій, на відміну від Росії, супроводжується цілим рядом надзвичайно жорстких умов, багато з яких виходять за межі національної безпеки.

Подвійний стандарт політики США щодо України і РФ чітко виявився під час підготовки і підписання Договору про обмеження звичайних озброєнь в Європі, в питанні україно-іранського співробітництва тощо. Очевидно, що США ще стратегічно не визначились щодо України, вони ще не мають повноцінної «української» політики.

Проте сьогодні США — єдина в світі наддержава, яка реально здатна здійснювати (і здійснює) багатосторонній прямий і непрямий вплив на Україну. США є головним чинником і гарантом процесів інтеграції України до євроатлантичної спільноти.

Рівень та інтенсивність співробітництва України зі США та державами Західної Європи є інтегральним показником наявності (чи відсутності) в Україні політичної волі продовжувати курс на європейську інтеграцію, проводити економічні й політичні реформи, впроваджувати в життя демократичні норми та принципи.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими

Треба зробити головне — добитись таких успіхів у внутрішньому розвитку, щоб без України не змогли обійтись ні Європа, ні Північно-атлантичне співтовариство. Насамперед, необхідна послідовність і прогнозованість зовнішньополітичного курсу України. Має існувати динамічна рівновага в стосунках з Російською Федерацією, США та країнами Європейського співтовариства.

Є великий потенціал розвитку україно-російських відносин. Обидві країни споріднені культурно, мають спільні економічні інтереси й здатні проводити узгоджену політику стосовно інших країн. Помилково вважати, що ми маємо альтернативу: або повна політична, економічна та військова інтеграція, або конфронтація. Це повинна бути політика взаємовідносин двох рівноправних суверенних держав, які на основі норм міжнародного права намагаються розширювати співробітництво і водночас звужувати сфери конкуренції і конфронтації. Це взаємовідносини, за яких обидві держави проводять власну внутрішню і зовнішню політику, обирають статус нейтральності чи позаблоковості, входять до економічних, політичних чи воєнних союзів, створюють альянси та блоки, виходячи зі своїх національних інтересів і національної безпеки.

Щодо перспектив співпраці із Заходом, то максимум, чого може прагнути Україна, це поступова, поетапна інтеграція у європейські та євроатлантичні структури на основі реальної конкурентоспроможності. Європейський вибір нашої держави є глибоко прагматичним, проте накладає на неї відповідальні обов'язки. Україна має зарекомендувати себе як країна, що впроваджує європейські норми демократії, громадянського суспільства, поглиблює економічні реформи й веде реальну боротьбу з корупцією. Лише тоді політика нашої держави викликатиме довіру.

Я був і залишаюсь прихильником національної стратегії покладання на власні сили, потенціали та ресурси. Тому необхідно спершу достатньо розвинути внутрішній потенціал нашої країни, а тоді вже намагатися розвивати паритетні стосунки із «сильними світу», що базуються на спільних, глобальних корпоративних інтересах, а не на необхідності лише підтримувати ту чи іншу із сторін.

Врешті-решт, під дією відповідних зовнішніх та внутрішніх сил Україна опиниться перед необхідністю остаточного вибору, який зараз передбачити важко.

Для вироблення дієвої національної стратегії з чіткими пріоритетами та реально очікуваними результатами Україна повинна сконцентрувати державні ресурси на вирішенні першочергових завдань. Для кожного з таких завдань слід розробити власну міні-стратегію, що забезпечила б досягнення поставленої мети, а не саме її декларування, як це прийнято нині.

Група Трудова Україна

Інна БОГОСЛОВСЬКА

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Ці принципи безпосередньо залежать від того, який сенс ми вкладаємо в сам термін «стратегічне партнерство». За часів «холодної війни» під стратегічним партнерством розуміли переважно тісне воєнно-політичне співробітництво (слово «стратегія» має все ж таки військове походження). Між поняттями «стратегічний партнер» і «воєнний союзник» можна було практично ставити знак рівності. В України — нейтральної і позаблокової держави — воєнних союзників немає і не може бути, як кажуть, за визначенням.

Але сьогодні настільки однозначного трактування поняття «стратегічний партнер» немає. Під терміном «стратегічний» часто розуміють просто «важливий». Та й саме «партнерство» все рідше трактують як готовність «іти в одному фарватері». Тепер це часто-густо не більше, як спільна участь у певному важливому політичному, економічному, військовому процесі. І вона майже ні до чого, окрім сидіння за одним столом переговорів, не зобов'язує: є діалог — є партнерство, немає діалогу — немає партнерства. НАТО, навіть заявляючи про стратегічне партнерство з Росією, бомбив Югославію, всупереч численним і бурхливим протестам Москви...

За принципом «золотої середини» залишається розуміти під стратегічними партнерами ті країни й організації, відносини з якими для України є найбільш цінними. І які, до того ж, були б готові рахуватися з нашими інтересами. В такому разі є цілком очевидним, що стратегічне партнерство потрібно будувати на принципах реальної і рівної зацікавленості сторін у співробітництві. Це — єдина надійна основа для довгострокового співробітництва. Всі інші варіанти — не стратегічне партнерство, а обмін компліментами.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

Якщо виходити з принципу реальної і рівної зацікавленості сторін у співробітництві, то в України сьогодні, мабуть, немає «дійсно стратегічних партнерів». Україна значно більшою мірою зацікавлена в своїх основних партнерах, ніж вони в Україні. І в цьому — головне джерело наших проблем на зовнішній арені. Інтерес до України, як до воєнно-політичного або економічного партнера, поступово зменшується.

Ми з самого початку визначили дуже широке коло стратегічних партнерів. Але згодом у відносинах практично з кожним із них з'явилися великі проблеми. Напевно. тому наші дипломати часом називають відносини з «колишніми» стратегічними партнерами і «особливим», і «конструктивним», і «пріоритетним» партнерством. Тепер з'явився ще й «головний партнер» — Росія... Хоча, до речі, відносини з Росією загострюються регулярно. Причому приводів було, і навіть є, дуже багато. Питання належності Криму, статусу Севастополя, розподілу Чорноморського Флоту нібито відійшли в минуле. Але відразу ж «актуалізувалися» інші борги за газ, делімітація кордонів, мовне питання...

Те ж саме можна сказати про відносини Україна - США. Сполучені Штати домоглися відмови України від ядерної зброї, від участі в бушерському проекті й інших поступок, але не подбали про надання Україні достатніх гарантій безпеки або, скажімо, про підключення нашої країни до транспортування каспійської нафти. Водночас, і Україна не забезпечила тих умов праці для американських інвесторів, які неодноразово обіцяла. Не проводила достатньо послідовно економічні реформи, не так енергійно боролася з корупцією, як того б хотілося нашим західним партнерам.

Це вплинуло на наші відносини із Заходом в цілому. Міжнародні фінансові установи практично згорнули надання допомоги Україні. Євросоюз відмовився надати Україні асоційоване членство. (Хоча, з іншого боку, для нас прикро, що європейці відмовилися підтримати ряд вкрай важливих для нас проектів, таких, як Ан-70. Це й було б справжньою, не декларативною підтримкою українських реформ). Більш прохолодними стали відносини з конкретними країнами-партнерами. Німеччина стала значно обережніше ставитися до співробітництва з Україною. Намітилось охолодження відносин з Канадою... Під тиском Європи «останній», як вважалося, найбільш послідовний, «стратегічний партнер» України - Польща, практично перестав чинити опір намірам Росії побудувати газопровід в обхід української території.

Отже є всі підстави сумніватися в тому, що в України сьогодні є «дійсно стратегічні партнери» — країни або організації, які зацікавлені не лише обстоювати власні інтереси, а й серйозно рахуватися з проблемами України. І Україна значною мірою сама винна в такому становищі. В принципі, могли б стати справжніми стратегічними партнерами України і Росія, і США, і Євросоюз, чи то окремі європейські країни — як, наприклад, Німеччина чи Польща.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Перш за все, треба стати бажаним і послідовним партнером. Для цього потрібні як зовнішньополітичні, так і внутрішньополітичні заходи. Причому останні є і важливішими, і більш складними для виконання. Їх загальний зміст можна окреслити одним реченням: «Динамічні й послідовні реформи». Нічого принципово нового тут вигадати не можна.

Загальний зміст дій, що більше стосуються зовнішньої політики, можна окреслити так: «Чітке формулювання й глибоке розуміння національних інтересів України, вміння погоджувати їх з національними інтересами партнерів». Щось подібне багато разів декларувалось, але ніколи не ставало підгрунтям для конкретних практичних дій.

Зовнішня політика повинна бути послідовною і «монолітною», без образливих для наших партнерів заяв і демаршів, без непомірної поступливості там, де її ніхто не оцінить, без прийняття рішень практично навмання. Для цього Україні, можливо, буде необхідно цілком змінити всю систему прийняття рішень у зовнішній політиці. Наявність досить значного числа людей, які тим чи іншим чином задіяні в цій роботі, сьогодні не позначається на якості самих рішень. Треба працювати не як у XIX, а як у XXI столітті — створювати інтелектуальне середовище, яке б продукувало цінні й життєздатні ідеї. Формувати міцні, добре організовані й оснащені інтелектуальні структури. Зовнішня політика країни, що перебуває в такому складному становищі, як Україна, буде або високоінтелектуальною і наступальною, або «ніякою» і навіть шкідливою для неї.

Прогресивна соціалістична партія України

Наталія ВІТРЕНКО

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Відносини стратегічного партнерства повинні будуватися на принципах взаємозацікавленості, рівноправ'я, довіри й ретельного виконання договірних зобов'язань. Базою для формування таких принципів можуть бути історичні, культурні, духовні традиції, схожість світорозуміння.

При цьому, народам - стратегічним партнерам повинні бути зрозумілими й прийнятними не лише форми партнерства, але й його кінцева мета. Тоді стратегічне партнерство стає природним, воно не зустрічає опору в різних верствах суспільства, в різних регіонах країни, в різних сферах життя.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

Принцип багатовекторності в зовнішній політиці, який сьогодні проводиться в Україні, по суті виключає визначення стратегічного партнерства. Смішно виглядає проголошення стратегічним партнером кожної держави. куди приїздить вище керівництво країни. Тому Україна девальвує у світовому співтоваристві як самостійна країна.

Це обов'язково проявиться у важкі для країни часи, тому що допомагати та захищати її зможе справжній стратегічний партнер, а не мінливий супутник у розмитій багатовекторності.

Виходячи з наведеного, я вважаю, що відносини стратегічного партнерства Україна з жодною зарубіжною державою не побудувала.

3. Яких заходів, на Ваш погляд, слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Потрібно, перш за все, вивчити тисячолітню історію власної країни і не намагатись її перекроїти, та ще й негайно. Треба зробити глибокий аналіз досягнень і втрат, визнати загальні проблеми й деталізувати їх на складові. Тоді неупереджені висновки покажуть, що стратегічними партнерами України треба визнавати Росію і Білорусь. Щоб «кохання було взаємним», треба ретельно визначити всі проблеми, що виникли між нашими країнами, розробити чіткий план їх вирішення і перейти до чесних, відвертих відносин. Без цього нас не візьмуть до стратегічного партнерства.

А надалі, якщо взаєморозуміння буде досягнуте, саме зі стратегічними партнерами повинні складатись найперші плани, найвигідніші стосунки, найкращі пропозиції.

Переконана, Україна не програє, а значно виграє, якщо не буде «вішатись на шию» кожному, а відверто визначиться і побудує нормальну зовнішню політику, з усіма іншими країнами встановлюючи нормальні, дружні партнерські відносини. При цьому не забуваючи про власні інтереси, не втрачаючи власної гідності.

Група «Відродження регіонів»

Олександр ВОЛКОВ

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Основний з них, на мій погляд, сформулював ще наприкінці минулого сторіччя тодішній прем'єр-міністр Великої Британії Вільям Гладстон: «Головий принцип моєї зовнішньої політики — добре правління всередині країни».

Справді, можна по-академічному перелічувати всі засади стратегічного партнерства: довготривалість, комплексність, заснованість на широкому спектрі спільних геополітичних та економічних інтересів... Але існують суб'єктивні, на перший погляд, чинники, які об'єктивно є визначальними. Йдеться про внутрішнє самоусвідомлення й усвідомлення власного місця в світі. Як можна будувати довготривалі перспективні зв'язки будь з ким, не визначившись, чого ти сам прагнеш?

Оця неможливість усвідомити і пояснити партнерам, чого ж Україна хоче в дану історичну епоху, насамперед заважає нашій державі налагоджувати стратегічну співпрацю із закордоном. Наведу приклад. Не секрет, для наших географічних сусідів Україна — це, великою мірою, гігантський транзитний модуль для енергоносіїв, якщо називати речі своїми іменами. Про це йшлося й на останньому засіданні Ради національної безпеки і оборони України. Багато країн світу про таке могли б лише мріяти, адже це — доволі вигідний геоекономічний статус. Зупинка за одним — виробити чітку власну позицію з цього питання. І стратегічні партнери самі прийдуть, особливо в періоди, коли, через позицію країн ОПЕК, і Європа, і Росія так зацікавлені в безперешкодному транзиті енергоносіїв.

Але в нашому Уряді настільки легко сахаються від концесії до приватизації і назад, настільки легко малюють у своїй хворобливій (не побоюся цього слова) уяві трубопроводи по дну двох морів, настільки цинічно «гвалтують» і виснажують цілу галузь народного господарства, щоб розплатитися зі своїми власними бізнесовими боргами перед російською стороною, настільки безсовісно маніпулюють задля цього цифрами, що годі й сподіватися на чиєсь стратегічне партнерство. Хіба що «поматросять», та й вчинять далі згідно з відомим прислів'ям.

2. З якими країнами, на Ваш погляц Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

3 жодною не має. Це моє глибоке переконання. Здається, з відповіді на перше питання стає зрозумілим, чому саме. Як будуватиме Росія стратегічне партнерство з сусідом, який краде в неї газ? Який вустами окремих безвідповідальних політиків і чиновників заявляє про свою орієнтацію на воєнно-політичні блоки, що протистоять Росії. Навіщо були заяви високопосадових осіб, що явно дратували Росію, нічого не даючи в плані декларованої «українізації»? Президент нещодавно мусив ініціювати давно назрілі зміни в Уряді, але чому це має робити саме він, а не керівник Кабінету Міністрів? Адже невідповідність (політична, особиста, професійна) окремих постатей в Уряді своїм посадам кидалась — і кидається, у вічі.

Заходові наш Уряд розповідає про ринкові реформи і чекає від нього стратегічного партнерства. Але Захід дивиться на діла. На «ручне управління» паливно-енергетичним комплексом, на запропоновану реформу міжбюджетних відносин, яка мала запровадити бюджетне «царювання» Уряду. Показовий факт: за індексом економічної свободи Україна за рік змістилась на сімнадцять позицій вниз і зайняла «почесне» 133 місце серед 155 країн світу. Цей рейтинг підготували американська організація Hezitage Foundation разом із газетою The Wall Street Journal. Падіння України на 17 пунктів Heritage Foundation пояснює торговою політикою Уряду, податковим тиском і втручанням держави в економіку.

А про яку демократію ми маємо розповідати Заходові, якщо він добре бачив, як келейно, практично одноосібно, формувався склад нинішнього Уряду? Чи варто потім дивуватися його «кульгавому» функціонуванню? Важко чекати від Заходу прагнення до стратегічного партнерства за такого внутрішнього становища в Україні.

Хотів би також застерегти від надто серйозного сприйняття проукраїнської риторики польського керівництва. Як тільки йому запропонують компенсацію за втрату доходів від дрібної торгівлі з українцями (їх оцінюють в \$4 млрд.), то це керівництво може швидко забути про клятви у вічній стратегічній дружбі. В політиці вічної дружби й вічного партнерства не буває. Є лише інтереси.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Як постає з відповіді на попереднє питання, навряд чи може йтися про активізацію. Тверезий погляд переконує в необхідності створення умов для стратегічного партнерства. Як з країнами Заходу

(передусім, Західної і Центральної Європи, а також США), так і з Росією. До речі, з державами Африки, Азії і т. ін. — також. Це можливо лише за умови чіткого визначення пріоритетних національних інтересів та ініціативної діяльності виконавчої і законодавчої влади заради реалізації цих інтересів, які є концентрованим виразом інтересів громадян всередині держави і за її межами. А для цього треба позбутися внутрішніх «болячок», про які я вже говорив. «Лікарю — зцілися сам!» Щоб ті позитивні імпульси, які виходять від Президента Л.Кучми, не наштовхувалися на перелічені вище перепони. На жаль, вони дуже часто створюються високопосадовими урядовцями. І це є темою окремої дуже серйозної розмови. ■

Фракція «Реформи - Конгрес»

Олексанар ЄМЕЦЬ

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Я політик, а не дипломат. Можливо, тому термін «стратегічне партнерство» видається мені не дуже прийнятним. Адже вирізнення з-поміж країн-партнерів «стратегічних» відразу відносить усіх інших до «тактичних» (другорядних, кон'юнктурних і т.ін.), а така роль навряд чи може бути позитивно сприйнята будь-якою країною.

Однак, попри невдалий термін, поставлені питання за своєю суттю є вкрай важливими. Стосовно принципів побудови відносин стратегічного партнерства, я відповів би так: відносини України зі стратегічними партнерами мають будуватися на тих засадах, на яких будуються відносини країн Європейського Союзу, — насамперед, відкритості і рівноправного співробітництва в усіх сферах міждержавних стосунків протягом тривалого часу.

Зрозуміло, що необхідними умовами такого партнерства (для кожного з партнерів) є:

- * прогнозованість та стабільність політичного устрою і зовнішньополітичного курсу країни. На жаль, ми не дали ще світовій спільноті вагомих підстав вважати Україну такою державою;
- * достатній рівень економічного розвитку, що не дозволяв би іншому партнерові бути «рівноправнішим». У цьому сенсі можливості України у співробітництві з розвиненими державами поки що невисокі;
- * взаємна довіра. Тут досить згадати лише справу П.Лазаренка або добре знаний у світі рівень корумпованості вітчизняного чиновництва і, як кажуть, «по comment».

Цілком очевидно, що за цими параметрами Україна сьогодні недостатньо готова до ролі країни - стратегічного партнера розвинених держав.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

На жаль, Україна стратегічних партнерів поки що не має. Можна лише стверджувати, що з деякими країнами, наприклад, із Польщею, стосунки розвиваються в цьому напрямі. Є елементи стратегічного партнерства у відносинах України та США. Щоправда, причиною цього є насамперед прагнення Сполучених Штатів домогтися сприятливої для них геополітичної ситуації, у якій Україні відводиться значна роль.

Вкрай необхідним для України було б стратегічне партнерство у відносинах з Росією, але, попри гучні заяви, відсутність в обох країнах передумов, про які йшлося вище, поки що не дає підстав вважати наші держави «сформованими» стратегічними партнерами.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Конкретний перелік таких заходів (і внутрішніх, і зовнішньополітичних) був би надто великим і навряд чи є необхідність складати його зараз. Спочатку треба вирішити головне питання — стати державою, яку інші країни хотіли б бачити своїм стратегічним партнером.

Фракція Народно демократичної партії

Олег ЗАРУБІНСЬКИЙ

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Стратегічні відносини — це не стільки форма, як це доволі часто виглядає, а швидше рівень, а ще краще — стан міждержавних відносин, тобто найвища їх категорія, планка, коли хочете, яку партнери спільно подолали, або прагнуть це зробити.

Стратегічні відносини — це передусім двосторонні відносини. Якщо лише одна із сторін постійно, навіть настирливо, повторюватиме, що інша є її стратегічним партнером, то це означає, що в даному випадку видається бажане за дійсне. Начебто й халва, але не солодка.

Це також відносини рівноправні. Коли один із партнерів з тих чи інших причин або обставин є істотно залежним від іншого, мимоволі постає питання, хто тут, власне, стратегічний, а хто просто партнер.

Отже, стратегічні відносини мають бути ще й взаємовигідними. Інакше, що це за стратегія, і кому вона потрібна? Звичайно, ніщо не буває ідеальним. Але коли од-

на зі сторін завдяки партнерству визискує іншу, або, користуючись притаманними їй перевагами (політичними, економічними, екологічними, інформаційними, воєнними чи будь-якими іншими) вдається до ультимативних або явно дискримінаційних для партнера дій, то це все-таки звичайнісінька кон'юнктура, прикрита фіговим листком так званого стратегічного партнерства.

З іншого боку, в політиці, як і в спорті, об'єктивно існують різні вагові категорії. Намагання проскочити до вищої ліги, не склавши норми юного фізкультурника, хоч і похвальне, але вельми сумнівне. Заявляючи про стратегічне партнерство, слід обов'язково зважувати на свою спроможність бути рівноправним і вигідним партнером, а тим більш — стратегічним.

Стратегічні відносини, як бачимо, можуть бути декларованими, тобто формальними, і реальними, — навіть якщо вони не декларовані. Від проголошення тим чи іншим лідером міждержавних взаємин стратегічними, або навіть від документального, договірного закріплення такого рівня відносин — вони автоматично не стають такими насправді.

Зайве говорити, що коли стратегічних партнерів багато, то це означає, хоч, може, й дещо парадоксально звучить, що в зовнішньополітичній практиці держави немає стратегії. Але, коли вже стратегічне партнерство проголошене, воно мусить бути прозорим, прогнозованим, чесним і ефективним.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

Я не можу бути аж таким категоричним в констатації «дійсно стратегічного партнерства» на сучасному етапі. Хотілося б бачити його, як сказано вище, рівноправним, взаємовигідним, прозорим, прогнозованим, чесним і ефективним. Я позаздрив би тому політику, котрий наважився б ствердно (й аргументовано) відповісти на питання, чи присутні всі ці принципові складові у відносинах з будь-яким конкретним зовнішньополітичним партнером України. Однак, за будь-яких обставин нам не можна сумніватися в європейському виборі, легковажити стосунками зі США, Росією та іншими сусідами. Єдиним критерієм з нашого боку при налагодженні й оцінці стратегічного (як і будь-якого іншого) партнерства мають бути національні інтереси України, інтереси власного народу і держави.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Треба не так вже й багато. Мати добру, в міру незалежну економіку. І щоб усе, про що говорилося, ми завжди спочатку приміряли до себе. Бути активним, бажаним і надійним партнером — це не менше, а, можливо, й більше, ніж наш на всі лади оспіваний «величезний потенціал». Дисципліна відносин завжди зміцнює довір'я. Якби така «реформа душ» у нас відбулась, та ще й на всіх рівнях, то не потрібні були 6 інші безкінечні реформи.

Фракція Соціал демократичної партії України (об'єднаної)

Олександр ЗІНЧЕНКО

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Побудова відносин стратегічного партнерства України із зарубіжними державами має, перш за все, виходити з принципу довготермінової доцільності, або важливості взаємодії з ними, насамперед в політичній, економічній та воєнно-політичній сферах. При визначенні країн - стратегічних партнерів слід уникати розуміння їх виключно як стратегічних союзників України.

Надзвичайно важливим принципом побудови відносин стратегічного партнерства є принцип взаємності: обидві країни повинні заявити про готовність розвивати свої відносини одна з одною, виходячи з такого рівня двостороннього співробітництва, інакше проголошене стратегічне партнерство залишатиметься на рівні нічим не обгрунтованої декларації.

Вагомим елементом стратегічного партнерства має бути також **принцип** ексклюзивності. Він передбачає підтвердження винятковості відносин між двома країнами, що повинно бути закріплене у відповідних двосторонніх документах.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

Враховуючи наведені вище принципи, дійсно стратегічними партнерами України на сьогодні можна вважати Республіку Польща, Російську Федерацію, Грузію та, з певними зауваженнями, Сполучені Штати Америки.

В перспективі як такі можуть розглядатися країни Балтійського регіону та Центральної Азії, **Федеративна Республіка Німеччина** — на Європейському інтеграційному просторі.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Принципово важливим заходом повинно стати наповнення практичним змістом проголошеного стратегічного партнерства України з цими державами. Насамперед, в окремому двосторонньому документі необхідно розкрити сутність такого рівня співробітництва, розробити плани співпраці двох країн у різних сферах і на різних рівнях.

Необхідно створити спеціальні міждержавні комісії з питань двостороннього співробітництва, або, за їх наявності, перевести зустрічі комісій на регулярну основу (приклади такого підходу бачимо в роботі Українсько-американської міждержавної комісії Кучма-Гор, Стратегічної групи з питань україно-російських взаємовідносин, Українсько-польського консультативного комітету).

Варто звернути особливу увагу на розширення двосторонніх контактів на неурядовому рівні. Крім обмінів у сферах науки, культури, освіти, спорту тощо, цікавим, на наш погляд, могло б бути співробітництво політичних сил обох країн, які поділяють спільну ідеологію, а також близьких релігійних конфесій.

Зі свого боку, Соціал-демократична партія України (об'єднана) активно використовує наявні можливості співпраці з політичними силами соціал-демократичного спрямування в руслі сприяння стратегічному курсу України на європейську інтеграцію.

Фракція Українського Народного Руху

Юрій КОСТЕНКО

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Формально стратегічне партнерство будується на принципах взаємної зацікавленості у співпраці на довготривалу перспективу. Тому воно має базуватися на стратегічних інтересах держави.

Але відносини стратегічного партнерства неможливо будувати без визначення власних стратегічних намірів; не сформувавши й не сформулювавши чітко свої інтереси, держава не може визначити й своїх стратегічних партнерів. Іншими словами, для ефективного стратегічного партнерства потрібно, в першу чергу, визначити державні стратегічні пріоитети, а також механізми, за допомогою яких вони будуть реалізуватись. А вже виходячи з того, чого і в який спосіб ми хочемо досятти, формується стратегія співпраці з тією чи іншою державою.

Без такої підготовчої роботи, без «розстановки крапок над «і», стратегічне партнерство залишається просто фразою.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

Стратегічною метою будь-якої держави є довготривала можливість ефективного розвитку. З іншого боку, держава може розвиватися, якщо вирішить низку важливих для функціонування її економіки проблем. Так, однією з ключових проблем будь-якої країни є, наприклад, проблема її енергопостачання. Саме тому США, скажімо, мають своїм стратегічним партнером Ізраїль — оскільки на Близькому Сході сконцентро-

вані величезні запаси енергетичних ресурсів (нафта, газ). Отже, виходячи з необхідності довготривалого й стабільного забезпечення економіки енергоресурсами, США будують свої стратегічні стосунки з близькосхідними державами.

Те ж саме можна говорити й про Україну. Для вирішення проблем енергопостачання, енергозабезпечення Україна має визначити регіони й коло тих держав, які дозволять їй забезпечити безперебійне постачання енергоресурсів. Зокрема, сьогодні стрімко вичерпуються енергетичні запаси Росії, і на перший план мають виходити країни з потенційно більшими запасами енергетичних ресурсів, наприклад, країни не лише Близького Сходу, але й Каспійського регіону.

Другим напрямом, який має бути покладений в основу стратегічного партнерства й виходячи з якого мають будуватися наші міжнародні стосунки, є швидке зростання економіки та добробуту в Україні. Найкоротший шлях до цього — інтеграція в Європейський Союз. Для досягнення цієї стратегічної мети Україна має визначити ключову державу, чи коло держав, які дозволять їй пройти цей шлях у мінімальний термін і з максимальними економічними вигодами.

Третій напрям — входження України в систему регіональної й глобальної безпеки, що дозволило б суттєво скоротити витрати на оборону й надійно захищати свої національні інтереси. Знову ж таки, для досягнення цієї мети Україна має визначити коло держав, співпраця з якими в цій галузі дасть максимальний результат.

Це три блоки проблем, які мають вплинути на формування стратегічної політики та визначення стратегічних партнерів України. Не сформулювавши стратегічні завдання, ми ніколи не зможемо не тільки будувати стратегічні стосунки, але й визначити стратегічних партнерів. Тому називати конкретні держави, якщо немає стратегічного завдання — це політичний нонсенс.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

На мій погляд, у першу чергу Україна має визначити напрями своєї довгострокової політики. Поки що цього не зроблено. І тому, мабуть, не дивно, що в нас сьогодні серед стратегічних партнерів проголошуються держави, цілі яких багато в чому не збігаються з цілями України.

Повторюсь: Україна має чітко сформулювати свої стратегічні наміри. Вони не повинні змінюватися залежно від зміни керівництва держави. Тобто має бути чітко поставлена мета, для досягнення якої ми формуватимемо своє співробітництво з іншими державами на основі стратегічного партнерства. Не маючи цих пріоритетів, цих напрямів у політиці, ми будемо приречені мати всіх за стратегічних партнерів на папері, а фактично — нікого.

Фракція партії Зелених України

Сергій КУРИКІН

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Виходячи зі змісту терміну «стратегічне партнерства», слід зазначити, що такі відносини мають бути, насамперед, паритетними, оскільки саме поняття «партнерство» передбачає рівність сторін. Відтак і рішення, що ухвалюються в рамках взаємодії стратегічних партнерів, мають бути не підсумком болісних компромісів, більш або менш прийнятних для тієї чи іншої сторони, а продуктом спільної роботи, побудованої на засадах консенсусу.

із самої суті поняття «стратегія» випливає необхідність урахування довгострокових національних інтересів сторін, що взаємодіють. Дії стратегічних партнерів мають спрямовуватись на активізацію позитивних (і нейтралізацію негативних) факторів впливу на двосторонні взаємини, на формування сприятливого для реалізації національних пріоритетів міжнародно-правового, політичного й економічного середовища, що можливо лише за умов постійності взаємодії у широкому спектрі питань, які становлять спільний інтерес та/або є глобально значущими.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

Реальна гармонізація національних інтересів є каменем спотикання у відносинах більшості держав, котрі поквапилися заявити про своє стратегічне партнерство.

Диспаритет у взаєминах України з такими «стратегічними партнерами», як Російська Федерація та Сполучені Штати зумовлений, переважно, загальновідомими об'єктивними обставинами. 3 одного боку, це унікальні геополітичні характеристики Росії, її роль як чільного постачальника енергоносіїв в Україну, воєнна присутність на українській території тощо. З іншого — фактична монополярність оновлюваного світового порядку, економічна та воєнно-політична вага США, їх вирішальний вплив на перебіг глобальних і деяких регіональних процесів, на перерозподіл фінансових ресурсів міжнародними інституціями та ін.

Обидві держави є гарантами безпеки неядерної України. Власне, ядерне роззброєння останньої і стимулювало

стратегічну взаємодію у зазначеному «нерівносторонньому» трикутнику. Звільнення від ядерної зброї було виправданим і безальтернативним кроком, проте Україна не спромоглася одержати від нього реальні політичні та економічні переваги (що було цілком досяжним), і перетворилась, у певному розумінні, на заручника геостратегічних інтересів Росії та США.

Стосунки нашої країни з Росією в основі своїй позначені невластивою для «партнерства» суперечливістю і навіть парадоксальністю. Від часу розпаду СРСР обидві країни розв'язують взаємовиключні завдання. Україна прагне утвердитись у ролі повноцінного члена світової спільноти, убезпечити національні інтереси й незворотність процесів національно-державного розвитку. Росія ж намагається утвердитись в ролі «великої держави», бути не просто правонаступником СРСР, а в максимально можливому обсязі відтворювати його наддержавну роль, щонайменше — чинити вирішальний політичний та економічний вплив на колишні радянські республіки. Прямі й непрямі свідчення правомірності саме такого бачення позиції Росії дає аналіз воєнно-політичних документів, ухвалених Російською Федерацією впродовж останнього десятиріччя, характер проблем, що виникають у її взаєминах з іншими пострадянськими країнами та спрямованість російських ініціатив у рамках СНД, підхід до врегулювання питань правонаступництва щодо активів і зовнішнього боргу СРСР, елементи штучної конфліктності в стосунках з НАТО тощо. Впродовж усього пострадянського періоду Росія демонструє схильність до експансії (насамперед, економічної), до збереження військової присутності на теренах інших держав. «Стратегічний партнер» Україна, не є, на жаль, винятком.

Увага США до України зумовлена не стільки конструктивністю зовнішньополітичної лінії нашої держави, скільки її геополітичним положенням. Значна політична та фінансова підтримка України є, перш за все, засобом амортизації

впливів з боку РФ, упередженням російської політичної та економічної експансії в регіоні.

Таким чином, Україна для Росії та США є, фактично, не «стратегічним партнером», а об'єктом стратегічної взаємодії цих двох держав. Відтак і взаємини України з ними коректніше визначити не як «стратегічне партнерство», а як «стратегічну взаємодію», зумовлену геополітичними особливостями та стратегічними залежностями України.

Термін «стратегічне партнерство» в цілому відповідає характеру взаємин України та Республіки Польща. В основі їх стосунків полягають геополітична взаємозалежність, співвідносність національних інтересів та економічних потенціалів, культурно-історична близькість. Практика взаємин вже продемонструвала здатність обох партнерів до вироблення спільної позиції, а не простої модифікації нав'язуваних моделей.

У новітній практиці стосунків України з рештою держав, що в різний час проголошені її стратегічними партнерами, присутні епізоди стратегічної взаємодії, однак робити нині висновки про реальність повноцінного «стратегічного партнерства» було б передчасним.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Ефективність зовнішньої політики в цілому і партнерських взаємин зокрема суттєво детермінована внутрішніми політичними та економічними особливостями України. Незмінність цінностей, на які зорієнтоване суспільство, сталість і обгрунтованість пріоритетів розвитку, відповідність декларацій і практичних дій, чіткість у формулюванні власних національних інтересів (іншими словами, рівень «самоусвідомлення нації») — це далеко не повний перелік чинників, котрі зумовлюють сприйняття чи несприйняття України реальними, формальними та потенційними стратегічними партнерами.

Україні, відповідно, також не слід бути байдужою до аналогічних характеристик країни-партнера. Моделі здійснення державної влади, суспільних та господарських взаємин держав - стратегічних партнерів (особливо в епоху широкого сприйняття загальнолюдських цінностей та глобалізації) мають бути подібними. В іншому випадку їх відносини (котрі є довгостроковими за визначенням) не матимуть фундаменту й перспективи.

Впровадження своєрідного максималізму в самооцінці та оцінці партнера допомогло б активізувати відносини стратегічного партнерства, наповнити їх реальним змістом, надати ефективності та позбавити кон'юнктурності. Водночас, і сам перелік «стратегічних партнерів» України суттєво б змінився...

Фракція Соціалістичної партії України

Олександр МОРОЗ

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Основні принципи зовнішньої політики України дуже ретельно викладені в новій редакції Програми Соціалістичної партії України та в проекті Закону «Основні засади внутрішньої та зовнішньої політики України», який було внесено на розгляд Верховної Ради України членами нашої фракції. Суть їх зводиться до наступного:

- головним завданням зовнішньої політики є забезпечення зовнішньоекономічних, суверенних інтересів та безпеки України;
- * зовнішня політика має засновуватись на солідарності з усіма демократичними силами світу, які поділяють принципи соціальної справедливості, демократії, гуманізму, та зацікавлені в конструктивному вирішенні глобальних проблем, відстоюванні принципу однакових прав усіх держав, їх однакової відповідальності за мир і безпеку в Європі та в усьому світі;
- ⋄ одним із базових принципів повинна бути відкритість зовнішньої політики, що виключає практику «таємної дипломатії» і передбачає попередню експертизу проектів зовнішньополітичних документів з широким висвітленням і обговоренням їх у засобах масової інформації.
- У зазначених вище документах ми також передбачаємо:
- участь України в подальшому формуванні загальноєвропейської цивілізації шляхом інтеграції в неї разом з іншими східно- та південнослов'янськими народами:
- ініціативну участь України в підготовці та проведенні наради держав з питань безпеки та співробітництва в Європі в першій чверті XXI століття;
- участь у створенні багатосторонніх сил миру під патронатом ООН та ОБСЄ, підвищення статусу загальноєвропейських структур (ЄС, ЦЄІ, ЧЕС та ін.), в т.ч. у вирішенні питань безпеки та співробітництва в Європі;
- більш ефективну інтеграцію у міжнародні структури, зокрема, міжпарламентські.

Геополітичну перспективу нашої держави ми бачимо в утвердженні України в статусі єднальної ланки між Заходом і Сходом. Хочу підкреслити також,

що нам необхідно запроваджувати взаємовигідне, рівноправне, широкомасштабне співробітництво України з усіма державами світу.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

Вибір стратегічних партнерів на світовій арені залежить від дуже багатьох чинників: економічних, політичних, часових тощо, тому ставити питання саме про дійсно стратегічне партнерство не зовсім коректно. Як було раніше підкреслено, Україна повинна забезпечувати взаємовигідне широкомасштабне співробітництво з усіма країнами. Кожна з них має представляти для нас певний інтерес. Соціалістична партія України вважає за необхідне впровадження насправді багатовекторної зовнішньої політики, за якої захищаються інтереси України там, де вони є. Водночас, і так історично склалося — пріоритетними повинні залишатися відносини з Росією, Білоруссю та іншими сусідами. Нами передбачається створення оптимальної моделі зв'язків на багатосторонній та двосторонній основі з країнами СНД, Європи та інших регіонів світу, активізація зв'язків з країнами Близького Сходу, Африки та Латинської Америки, завоювання там ринків товарів та послуг.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Для активізації як стратегічного, так і короткотермінового партнерства з будьякими країнами світу на зазначених вище засадах треба, перш за все, стабілізувати економіку нашої держави, а оскільки в Україні зараз економіка є концентрованим вираженням політики, то забезпечення саме політичної стабільності є також вкрай необхідним. Останнім часом Україна посідає в міжнародних рейтингах провідні місця за показником корумпованості владних структур. Подібний імідж зумовлює негативне ставлення до нашої держави з боку міжнародного співтовариства. Таким чином, для того, щоб диктувати свої умови співпраці, ми мусимо вирішити внутрішні проблеми, яких, на жаль, багато. Серед першочергових можна назва-

- * структурна перебудова економіки, перетворення її на потужну, гнучку, науково-технологічну систему з високими експортними можливостями, що забезпечують активне входження у світовий ринок; відродження й розвиток перспективних енерго- та матеріалозберігаючих галузей, розробка та впровадження технологій світового рівня; інтенсивне використання транзитних можливостей України;
- * створення ринкової інфраструктури; обмеження монопольних структур шляхом фінансово-економічного регулювання; законодавче забезпечення

ліквідації посередницьких структур, які створили монополію і розрослися на сприятливому грунті порушення законів і загальної криміналізації; надання простору для розвитку середнього та малого підприємництва шляхом зниження до розумних меж оподаткування та спрощення бюрократичних процедур їх легалізації; стабілізація правових умов; прийняття податкового та бюджетного колексів:

- проведення виваженої внутрішньої політики; зменшення зовнішнього та внутрішнього державного боргу; відновлення купівельної спроможності населення;
- створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення зовнішніх інвестицій:
- * забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції за багатьма параметрами (ціна, якість, екологічність, товарний вигляд, відповідність світовим стандартам, НТП тощо); нарощування експортного потенціалу з одночасним збалансуванням експорту та імпорту, їх товарної структури;

- скасування перешкод на шляху експорту; усунення внутрішніх кордонів в Україні; боротьба з бюрократичною тяганиною при здійсненні митних або експортних формальностей; скасування обмежень використання іноземної валюти, яка заробляється або витрачається при здійсненні зовнішньоторговельних операцій:
- * запровадження продуманої сертифікації імпортованої продукції, укладання міжнародних договорів про визнання єдиної системи стандартизації та сертифікації; оптимальне коригування ставок ввізного мита;
- ❖ боротьба зі злочинністю, особливо з корупцією; забезпечення практичної дії законів, що виключають можливість масштабних махінацій у фінансово-банківській сфері:
- ліквідація диктатури правлячих

Здійснення цих заходів неможливе без узгодженості і координації дій та зусиль як усіх гілок влади, так і політичних партій. А такої узгодженості можна досягти лише зміною сформованих сьогодні в Україні принципів і методів державного управління на демократичні, законні та прозорі.

Фракція Комуністичної партії України

Петро СИМОНЕНКО

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Відносини стратегічного партнерства України із зарубіжними державами повинні будуватися на принципах рівноправ'я, взаємної поваги, невтручання у внутрішні справи, дотримання принципу національного суверенітету, взаємовигідного співробітництва, відмови від ідеологізації торговельно-економічних зв'язків, надання взаємного сприяння у справі використання переваг міжнародного поділу праці, добровільності поєднання зусиль, реальної зовнішьополітичної безальтернативності передбачуваному стратегічному партнерству, врахування і суворого дотримання обумовлених взаємних зобов'язань, близькості соціокультурних особливостей та однотипності соціальноекономічних систем зацікавлених сторін.

Визначальним критерієм побудови відносин стратегічного партнерства України із зарубіжними державами є відповідність цього партнерства національним інтересам українського народу. В планетарному вимірі існують глобальні, регіональні та внутрішньодержавні масштаби національних інтересів. За співставною з іншими державами ознакою, національні інтереси можуть розподілятися на взаємоприйнятні, паралельні, нейтральні та конфронтаційні. В історично-часовому просторі вони можуть коригуватись залежно від ситуації, часу, історичного моменту тощо.

Але національні інтереси містять у собі й незмінні стратегічні цілі суспільства, головна з яких для народу України перебуває нині в площині національного виживання.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

На мою думку, варто відзначити спільність та визначальну пріоритетність завдання національного виживання для більшості держав СНД. Тобто, вже за цією ознакою оформилась єдність наших загальних інтересів та устремлінь на довгострокову перспективу.

Центральним стратегічним партнером України є Росія — і в буквальному сенсі, і в більш широкому контексті, як інтегруючий символ стратегічного партнерства з державами СНД. Не дивлячись на штучне блокування потенціалу цього партнерства, в наших споріднених господарських системах, роз'єднаних «біловезькою зрадою», й досі переважають ознаки взаємодоповнюваності. Попри перепони, зведені ринковими реформаторами, Росія продовжує залишатись провідним торго-

вельно-економічним партнером України, а ринки **Росії** та інших країн Співдружності — головною зовнішньою сферою реалізації наших виробничих зусиль.

Тобто, першочергова потреба нашого стратегічного партнерства полягає у відбудові всього того, що було зруйновано «перебудовами» та «реформами». Масштаби економічної катастрофи, спровокованої заокеанськими радниками вітчизняних реформаторів, влучно означив в 90-і роки відомий французький економіст Ж.де Берніс, який писав: «Треба було надмірно наполягати в своєму бажанні зруйнувати все, що існувало, щоб давати поради стосовно проведення політики, яка так суперечила накопиченому історичному і теоретичному досвідові».

Саме через це сьогодні до числа першочергових спільних стратегічних завдань належить обмеження руйнівних наслідків розвалу СРСР, спасіння системи життєзабезпечення держав СНД, стримування згортання виробництва товарів та послуг, припинення деградації людського фактору і науково-технічного потенціалу, протидія розпаду Збройних Сил.

і лише після вирішення зазначених завдань можлива коректна постанова питання про колективне підключення до світової економіки в якості її повноцінного суб'єкту, а не сировинного придатку розвинутих держав.

Спільні стратегічні інтереси в справі відновлення цілісного економічного комплексу України, **Росії** та інших країн СНД тісно переплітаються з не менш нагальною потребою соціокультурного відродження наших народів, оскільки будь-яке стратегічне зближення є не просто організацією взаємодії економічних та політичних структур, а й взаємодією живих суспільних організмів, наділених потенціалом самобутності.

Відновлення загального стану об'єктивно існуючих культурно-цивілізаційних підвалин наших соціальних спільнот — природна потреба народів та патріотичний обов'язок урядів країн СНД.

Такою, на мою думку, є реальність горизонтів стратегічного партнерства України з іншими державами. Саме стійка спільність стратегічних інтересів народжує стратегічне партнерство, а не навпаки, як це відбувалось до недавнього часу, коли проголошенням стратегічного партнерства сподівались досягти згаданої якісної взаємодії.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Для активізації стратегічного партнерства України з Росією та іншими республіками СНД потрібні такі першочергові заходи:

❖ досягнення конкретних домовленостей стосовно цілей, завдань, сфер, об'єктів, напрямів та форм співробітництва в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі, виокремлення кола повноважень, віднесених до спільного ведення;

 визначення рівнів та етапів реалізації узгодженої економічної, соціальної та культурної політики; створення відповідного інституційного ти правового інструментарію для її проведення;

- ❖ усунення існуючих перепон на шляху торговельно-економічної, науково-технічної співпраці, культурного та духовного взаємообміну; створення умов для введення єдиного режиму економічної взаємодії;
- розробка та здійснення комплексу екстрених заходів, що ефективно протидіятимуть знищенню чи погіршенню факторів національного виробництва;
- синхронізація підходів до створення інтегрованого економічного простору;
- всіляке заохочення зусиль, спрямованих на відновлення перерваних економічних зв'язків та на їх диверсифікацію;
- ⇒ передбачення спеціальних умов і процедур, які б гарантували добровільне припинення взаємних зобов'язань однією із сторін.

Група «Солідарність»

Михайло СИРОТА

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Власне термін «стратегічне партнерство» почали вживати в контексті стосунків країн у межах СНД. На сьогодні цей термін є дещо невизначеним і застосовується за необхідності підкреслити особливий, винятковий характер взаємин, що охоплюють не якусь одну сферу міждержавних стосунків, а відповідають довгостроковим інтересам двох або кількох держав.

Засади стратегічного партнерства мають грунтуватися на усвідомленні обопільності довготривалих інтересів, невтручанні у внутрішні справи одне одного, економічній зацікавленості та взаємоповазі.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

На сьогодні можна говорити лише про зацікавленість України в запровадженні стосунків стратегічного партнерства з Польщею, Росією, країнами Європейського Союзу (перш за все — Німеччиною, Францією, Великою Британією), США. Але твердження, що з окремими країнами такі стосунки вже мають місце в повному обсязі, є передчасними.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Перелічені країни, можливо, крім Польщі, можуть бути зацікавлені в Україні, перш за все, на жаль, як у транзитній території, полігоні для розміщення шкідливих

виробництв, як у ринку збуту, джерелі сировини та висококваліфікованої, і водночас дешевої, робочої сили. Рівноправне стратегічне партнерство стане можливим лише за умов інтенсивного розвитку в Україні наукомісткого, високотехнологічного виробництва, а також отримання квот українськими підприємствами та сільгоспвиробниками на збут своєї продукції на світових ринках.

Необхідно також максимально спростити митні процедури та порядок перетину кордонів громадянами країн потенційних стратегічних партнерів. Створити насправді сприятливий інвестиційний клімат в Україні та врешті-решт реально керуватися пріоритетністю прав людини, принципом розмежування влад, сучасними засадами парламентаризму та місцевого самоврядування.

Фракція Народного Руху України

Геннадій УДОВЕНКО

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Нове бачення Україною процесу формування сучасного «багатополюсного» світу визначає характер її зовнішньої політики, — як «багаторівневої», та основні засади, на підставі яких розкривається роль нашої держави в побудові новітньої гармонійної системи міжнародних відносин.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

Європейська інтеграція вже трансформує на конструктивний лад посткомуністичні країни Європи, до яких належить і Україна. Досвід найближчих сусідів (таких, як Польща, Угорщина і Чехія) показує шлях до інтеграції в європейські та атлантичні структури. Тому стратегічне партнерство України, пов'язане з повномасштабною реалізацією її європейського вибору, розглядається у співробітництві в стратегічно пріоритетних для нашої країни регіонах. До таких слід віднести території Європейського Союзу, Центральної Європи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), балканські країни та держави Дунайського басейну, Балто-Чорноморського та Адріатичного регіонів.

Особливим завданням української зовнішньої політики в рамках стратегічного партнерства є вирішення спірних проблем із Росією. При цьому слід виходити з того, що якнайшвидше розв'язати політичні, майнові та фінансові суперечки з Росією можливо лише підвищуючи платоспроможність України і зміцнюючи економічну незалежність нашої держави.

Україна має всебічно розвивати політичні, економічні, культурні та наукові стосунки з країнами СНД. Розвивати взаємовигідні партнерські відносини з Молдовою, державами Кавказького регіону та Центральної Азії, співпрацювати з суб'єктами Російської Федерації, в т.ч. з Татарстаном, Ічкерією, Інгушетією, Якутією-Саха та іншими. Продовжувати розвиток політичних, військових, економічних зв'язків з країнами - учасниками ГУУАМ. Зростаюча ініціатива України в ГУУАМ була продемонстрована під час роботи Самміту Тисячоліття Генеральної Асамблеї ООН на позачерговій нараді країн блоку.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Перспективним щодо стратегічного партнерства може стати більш активне співробітництво України з державами Близького Сходу, Тихоокеанського регіону Азії (Японія, Індонезія та інші), Латинської Америки (Бразилія, Аргентина) та Африки. Важливим є налагодження відносин з країнами «третього світу», що має стратегічне значення для України, оскільки ці країни є перспективними постачальниками енергоносіїв та сировини, а також ринком збуту для українських товарів.

Важливе значення для України має поглиблення співробітництва з НАТО на основі «Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО». Народний Рух України вважає за доцільне направити заявку про намір України вступити до НАТО.

Наприкінці хочу відзначити виключний характер українсько-американських відносин. США, як традиційний лідер розвитку демократичної моделі суспільства в світі, одночасно виступають одноосібним центром «однополюсного» світу. Тому пріоритетне стратегічне місце України в зовнішньополітичних доктринах американської сторони викликає відповідну реакцію і в нашої держави. Стратегічне партнерство між Україною та США має розвиватися з урахуванням усього спектру українських національних інтересів та на засадах обраної «багатополюсної» концепції міжнародного співробітництва.

Фракція «Яблуко»

Олександр ЧАРОДЄЄВ

1. На яких основних принципах мають будуватися стосунки стратегічного партнерства України з іншими державами?

Основными принципами должны быть: * сохранение территориальной це-

постности и безопасности, обеспечение высокого уровня развития Украины и сохранение межэтнического и межконфессионального мира внутри страны;

- сохранение самых тесных отношений с восточнославянскими странами, Россией и Беларусью, поддержание максимально хороших отношений с православными странами;
- расширение и упрочение связей со странами, богатыми энергоносителями — газом и нефтью.

Необходимо не забывать о том, что Украина — морская держава. Это означает особое отношение к странам с высоким уровнем морской торговли, инфраструктурой морских портов, разработок нефти и газа на шельфе. В стратегическом плане - теснейшая кооперация, научно-техническое и технологическое сотрудничество в освоении минеральных ресурсов дна Мирового океана, в т.ч. железа, кобальта, молибдена, других стратегических металлов, которые уже вскоре могут стать в Украине огромным дефицитом, угрожающим ресурсной независимости Украины.

2. З якими країнами Україна має стосунки справді стратегічного партнерства?

Украина делает вид, что у нее стратегические отношения с США и Россией. На самом деле, настоящими стратегическими отношениями их назвать нельзя, поскольку отношения с Соединенными Штатами не являются равноправными. Украина находится в подчиненном, зависимом положении. Отношения с Россией являются неразвитыми вследствие недальновидности отдельных украинских политиков и незаинтересованности в этом США. Неопределенность на этих двух главных политических векторах приводит к неустойчивым стратегическим устремлениям в отношениях с другими странами, особенно входящими в зону влияния России или США.

3. Яких заходів слід вжити для активізації стратегічного партнерства України з цими державами?

Политическое руководство страны (а желательно — и общество в целом) в результате честно проведенных выборов и референдумов должны, наконец, ясно определиться в приоритетах и направлениях развития государства. В Украине должен быть создан мозговой центр, который, исходя из четко определенных стратегических национальных интересов, будет анализировать внешнеполитические и внешнеэкономические отношения Украины на основе информации от всех органов и структур, имеющих соприкосновение с зарубежными странами и отношениями.

Продвижение своих интересов молодым государством должно носить активный, экспансионистский, чуть ли не имперский характер, ибо занять достойное место в современном мире после потерянного, проигранного десятилетия «розбудовы» Украины можно только значительной концентрацией ума, воли и силы в верхних эшелонах власти.

1.5 СУТЬ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Ситуація, що склалася із вживанням терміну «стратегічне партнерство» в українській практиці зовнішньої політичної діяльності, значною мірою ε наслідком відсутності в міжнародному праві норм кодифікації цього поняття та його недостатньої теоретичної розробки у вітчизняній політології¹⁵.

У цьому підрозділі на основі узагальнення міжнародного досвіду, а також позицій, висловлених експертами і парламентаріями, формулюються засади, на яких, на думку експертів УЦЕПД, мають будуватися відносини стратегічного партнерства.

Засади відносин стратегічного партнерства

На відміну від звичайних двосторонніх взаємин, шляхом яких досягаються локальні (тактичні) цілі або здійснюється співробітництво в певній окремій сфері, відносини стратегічного партнерства спрямовані на досягнення довгострокових, життєво важливих для двох країн стратегічних цілей, що можливо на основі співпраці саме між цими державами.

Стратегічне партнерство країн визначається життєво важливими для двох країн економічними, воєнно-політичними та іншими чинниками довготривалого характеру. Саме на цьому базуються відомі з історії міжнародних відносин приклади стратегічного партнерства (США-Японія, США-Ізраїль, Велика Британія-Нідерланди, Росія-Білорусь, Росія-Вірменія та інші).

Відносини стратегічного партнерства передбачають їх особливий статус, тобто більш поглиблений розвиток міждержавних стосунків не в одній, а відразу в кількох важливих сферах.

В основі стратегічного партнерства лежить геополітична взаємозалежність, іноді — географічна та культурно-історична близькість двох держав. В окремих випадках пошук стратегічних партнерів зумовлений бажанням держави стати регіональним або світовим лідером. Так, Росія, прагнучи зміцнення своїх позицій, поглиблює стосунки з Індією та Китаєм.

Динамізм стратегічного партнерства залежить від наявних ресурсів, оскільки між станом справ всередині країни та межами можливого в її зовнішній політиці існує прямий зв'язок. Обмеженість ресурсів не дозволяє країні розвивати стратегічне партнерство відразу з багатьма державами. Отже, необхідно визначати пріоритети.

Стратегічне партнерство можна будувати лише після формулювання власних стратегічних цілей — без цього країна не може визначити своїх стратегічних партнерів.

Стратегічних партнерів не може бути багато, інакше виникають сумніви стосовно наявності у держави чітко визначеної стратегії зовнішньої політики. Невиважене декларування стратегічного партнерства спричиняє негативне ставлення до країни з боку тих держав, які підтримують (або мають намір встановити) з нею дійсно високий рівень двосторонніх відносин.

Стратегічні цілі співпраці в рамках стратегічного партнерства не повинні змінюватися залежно від зміни керівництва в обох державах. Звідси — необхідність закріплення засад двосторонніх відносин у базових двосторонніх договорах, створення надійних механізмів співробітництва, поширення його на недержавний сектор із залученням до співпраці широких кіл громадськості.

Передумови для встановлення відносин стратегічного партнерства

Наявність стратегічних цілей зовнішньої політики, принципово важливих для країн-партнерів, досягнення яких в рамках звичайних двосторонніх відносин неможливе і може бути забезпечене лише шляхом піднесення їх на більш високий рівень — стратегічного партнерства. Такими стратегічними цілями можуть бути:

а) забезпечення внутрішнього господарчого комплексу життєво важливими ресурсами — енергетичними, товарними, фінансовими та іншими. Пріоритетними позиціями, зважаючи на характер сучасного виробництва, є надійне (й бажано диверсифіковане за джерелами постачання) забезпечення енергоносіями і доступ до високих технологій;

¹⁵ Спроби формалізувати поняття стратегічного партнерства та визначити його зміст зустрічаються лише в окремих публікаціях. Див., наприклад: Україна - 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. — Київ, 1999, с.7-142; Кононенко С. Теоретичні аспекти стратегічного партнерства. — Дослідження світової політики, 1999, випуск 8, с.16-25; Лисицин Е. Стратегічне партнерство — поняття сучасне. — Віче, 1999, №2, с.32-43; Тарасюк Б. Практика стратегічного партнерства випереджає теорію (стаття розміщена в цьому журналі).

10

- б) отримання надійного й безпечного доступу до життєво важливих регіонів. Мова йде про налагодження стійких транспортних комунікацій, які б убезпечили переміщення людей, капіталів, товарів і стратегічно важливої сировини. Неважко спрогнозувати, що з поглибленням процесів глобалізації економіки на розвиток відносин стратегічного партнерства все більше впливатимуть саме транспортно-комунікаційні фактори;
- в) поєднання зусиль у вирішенні проблем безпеки. Важливою є можливість отримання від стратегічного партнера економічної та політичної підтримки, а також воєнної допомоги на випадок виникнення загрози національній безпеці країни. Опора на стратегічного партнера дозволяє значно скоротити витрати на оборону й надійно захистити власні національні інтереси.

Наявність спільних поглядів та підходів країн - потенційних партнерів до основних проблем міжнародної політики, глобального й регіонального розвитку. Важливими є позиції не лише владних структур, але й громадськості обох держав. Значимі розбіжності в політичних поглядах та ціннісних установках політичних еліт і населення країн-партнерів об'єктивно обмежують параметри стратегічного партнерства, позбавляючи їх громадської підтримки. Саме спільність стратегічних інтересів зумовлює стратегічне партнерство, а не навпаки, коли проголошенням стратегічного партнерства сподіваються досягти якісно нового рівня взаємодії між двома державами.

Передумовою для встановлення відносин стратегічного партнерства може бути й необхідність протидіяти спільним викликам і загрозам, наприклад, організованій злочинності, нелегальній міграції, контрабанді зброї і наркотиків, агресивному сепаратизму, тероризму, масштабним за наслідками загрозам екологічного характеру.

Принципи побудови відносин стратегічного партнерства

1. Взаємна зацікавленість партнерів у плідній співпраці, обопільне визнання стратегічного характеру партнерства. Спільні дії стратегічних партнерів мають спрямовуватися на активізацію позитивних і нейтралізацію негативних факторів впливу на двосторонні взаємини, на формування сприятливого для досягнення спільних стратегічних цілей міжнародно-правового, політичного й економічного середовища.

Практика взаємин має демонструвати здатність стратегічних партнерів до вироблення спільної позиції. Треба чітко окреслити спільні зі стратегічним партнером інтереси, щоб обидві сторони однаково розуміли зміст і напрями партнерства. Очевидно, варто визначити і перелік проблемних питань двосторонніх відносин та чинників, що можуть суперечити інтересам обох партнерів.

2. Готовність партнерів враховувати національні інтереси один одного, йти на компроміси задля досягнення спільних стратегічних цілей. Принципово важливим елементом стратегічного партнерства є готовність до узгодження власних інтересів з інтересами партнера і до прийняття рішень на його підтримку на зовнішній арені, навіть якщо такі дії не є однозначно доцільними з огляду на власну вигоду.

Тому наявність у країни кількох стратегічних партнерів, що конкурують між собою, накладає певні обмеження на її зовнішню політику. Наприклад, країна не завжди зможе реалізувати економічно вигідні проекти (контракти, рішення), оскільки останні можуть бути не до вподоби тому чи іншому стратегічному партнерові. Такі випадки вже траплялися в новітній історії України, неважко спрогнозувати їх і в майбутньому. Особливо це стосується таких чутливих сфер, як торгівля зброєю, миротворчі операції, будівництво АЕС, транзит енергоносіїв, експорт високих технологій, співробітництво в рамках міжнародних об'єднань, інтереси яких перетинаються (НАТО, Ташкентський договір, ЄС, СНД, ГУУАМ та ін.).

Стратегічне партнерство відразу з кількома державами містить в собі й більш серйозну загрозу. За певних умов, коли мова йде про вирішення питань виключної важливості, країна може бути втягнута в конфлікт між стратегічними партнерами 16. Їй доведеться зробити непростий вибір, позицію якого із стратегічних партнерів підтримати. Такий вибір значно легше зробити за відсутності декларованих стратегічних відносин з учасниками конфлікту.

¹⁶ Окремі з проголошених Україною стратегічних партнерів мають іноді гостро конкурентні відносини між собою. Існують глибокі протиріччя між РФ і Туреччиною, РФ і Грузією, США і Китаєм, США і РФ, США і Білоруссю. Добре відомі й протиріччя між Росією і НАТО, до складу якого входять стратегічні (особливі) партнери України — Канада, Німеччина, Польща, США, Туреччина, Угорщина.

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ВІДНОСИН СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

3. Бажано, щоб відносини стратегічного партнерства були рівноправними. Однак, стратегічне партнерство можливе й за умови, коли один із партнерів є значною мірою залежним від іншого: в цьому випадку взаємини мають несиметричний характер. Досвід співпраці України з РФ та США підтверджує це положення.

Не можна говорити про стратегічне партнерство (і взагалі про партнерство), якщо сторони вдаються до явно дискримінаційних, а тим більш — ультимативних дій стосовно одна одної, користуючись притаманними їм перевагами політичного, економічного, інформаційного або воєнного характеру. Протиріччя у відносинах виникають часто, однак стратегічні партнери повинні не доводити їх до «точки кипіння», а вирішувати проблеми в рамках політичного діалогу.

Стратегічне партнерство не обов'язково вимагає паритетності розмірів двох країн, їх економічних та воєнних потенціалів, рівня впливу на міжнародні процеси, спільної ідеології. Крупні держави - лідери, що мають життєво важливі інтереси на різних континентах, іноді обирають стратегічних партнерів і серед слабших держав, виходячи з необхідності забезпечення доступу до ключових регіонів, захисту важливих транспортних комунікацій, можливості нарощування воєнної присутності на випадок загрози власним інтересам. Для слабшої держави наявність впливового стратегічного партнера є важливим стримуючим чинником на випадок її конфлікту з іншими країнами.

- 4. Довготривалий характер партнерських взаємин, оскільки стратегічне партнерство встановлюється, а тим більше — закріплюється в двосторонніх документах не на два-три роки, а на тривалу перспективу. Із самої суті поняття «стратегія» випливає необхідність урахування довгострокових національних інтересів сторін.
- 5. Наявність механізмів реалізації стратегічного партнерства. Стратегічне партнерство розвивається активно за умови постійної взаємодії сторін у вирішенні питань, що становлять спільний інтерес. Тому важливим інструментом партнерства є постійний політичний діалог на рівні лідерів двох країн.

Стратегічне партнерство означає не лише отримання спільних вигод, а й готовність поділяти можливі ризики. Саме тому політичний діалог має бути інтенсивним, сприяти зміцненню довіри, попередженню конфліктів, врегулювання кризових ситуацій у двосторонніх відносинам, прийняттю і впровадженню в життя оперативних рішень.

Механізмами стратегічного партнерства можуть бути міждержавні комітети (комісії), очолювані лідерами держав або їх урядів. У складі міждержавних органів утворюються двосторонні експертні робочі групи (підкомісії) для підготовки рішень у найбільш важливих сферах відносин стратегічного партнерства.

- 6. Правове закріплення змісту і механізмів стратегічного партнерства у двосторонніх документах. Стратегічні відносини можуть бути декларованими (формальними), а можуть бути реальними — навіть якщо вони не декларовані. Від проголошення тим чи іншим лідером міждержавних взаємин стратегічними, або навіть документального закріплення такого рівня відносин — вони автоматично не стають такими насправді. Водночас, створення правової бази відносин стратегічного партнерства, закріплення в ній узгоджених обома сторонами цілей, напрямів і механізмів співпраці сприяють кращому порозумінню сторін.
- 7. Дисциплінованість, послідовність і прогнозованість партнерських відносин, неухильне виконання партнерами своїх зобов'язань. Лише за умови дотримання цього принципу партнерські взаємини матимуть прозорий, довірчий та довготривалий характер.
- 8. Висока ефективність відносин стратегічного партнерства. Недостатньо лише оголосити іншу країну своїм стратегічним партнером та домогтися симетричної заяви від неї. Якщо вже стратегічне партнерство проголошене, то воно має бути ефективним, сприяти розкриттю виробничого та експортного потенціалу на рівні конкретних підприємств країн-партнерів, щоб реальну віддачу від нього відчули пересічні громадяни (платники податків) обох країн. Інакше політикам буде важко обгрунтувати необхідність певних тактичних втрат (в т.ч. збільшення бюджетних витрат, відмову від окремих економічних проектів, скорочення робочих місць) задля досягнення більш важливих стратегічних цілей. Ефективність стратегічного партнерства двох країн зростає, якщо його визнають таким впливові держави світу.

Узагальнюючи наведені вище положення, можна спробувати дати стисле визначення змісту стратегічного партнерства між двома державами.

На думку експертів УЦЕПД, суть стратегічного партнерства полягає в наявності такої міждержавної взаємодії, яка дозволяє партнерам, поєднуючи зусилля, досягти життєво важливих внутрішніх і зовнішньополітичних стратегічних цілей. Стратегічна взаємодія є комплексною, вона охоплює кілька важливих сфер співробітництва і має довготривалий характер. Міцність стратегічного партнерства визначається взаємною готовністю сторін враховувати інтереси одна одної, наявністю дієвих механізмів реалізації співробітництва і дисциплінованістю партнерських взаємин.

Особливості стратегічного партнерства в контексті інтересів України

Для України, яка ще довго перебуватиме в стані трансформації, життєво важливим завданням є використання досвіду, впливу та практичної допомоги стратегічних партнерів у запровадженні ринкових і демократичних перетворень у державі.

Україна вже утвердилась на міжнародній арені як суверенна держава, отже основним критерієм визначення стратегічного характеру партнерства в її відносинах з іншими державами має бути економічний ефект співробітництва. Воєнно-політичні чинники на даному етапі мають відносно менше значення. Попри важливість політичної підтримки, що було критичним на початку 90-х років, на середньострокову перспективу основним критерієм дієвості стратегічного партнерства мають бути саме значимі економічні результати.

Економічні аспекти стратегічного партнерства України визначаються, насамперед, обсягами та структурою товарообігу, рівнем взаємної залежності економік, постачанням стратегічно важливих для України сировини, товарів, послуг і технологій, обсягами інвестицій та фінансової допомоги країнпартнерів.

Основні зусилля треба зосередити на створенні передумов для збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, в першу чергу — українського експорту; для залучення на вигідних умовах кредитів, зовнішніх інвестицій і передових технологій. Це дало б Україні нові робочі місця і сприяло б розвитку її економіки.

3 огляду на подальшу перспективу, важливими є оборонні аспекти співробітництва. Ряд країн забезпечують досягнення довготривалих стратегічних цілей у воєнній сфері шляхом об'єднання у воєнно-політичні блоки (союзи). В більш складній ситуації перебувають держави, що з різних причин обирають позаблоковий шлях розвитку, — саме такий шлях обрала Україна.

Якщо вести мову про можливу зовнішню підтримку України на випадок воєнної агресії, то треба налагоджувати стратегічне партнерство з державами, що мають боєздатні й мобільні армії, впливові позиції в Раді Безпеки ООН і могли б надати Україні дієву допомогу дипломатичного, економічного та суто воєнного характеру.

Врахування наведених вище положень, на думку експертів УЦЕПД, сприятиме більш обгрунтованому вибору стратегічних партнерів України і налагодженню з ними плідної, взаємовигідної співпраці.

висновки

Протягом останніх шести років стратегічними (особливими, ключовими) партнерами України проголошено щонайменше 19 держав Європи, Азії, Північної та Південної Америки. Серед них — Азербайджан, Аргентина, Білорусь, Болгарія, Грузія, Ізраїль, Канада, Китай, Молдова, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, США, Туреччина, Угорщина, Узбекистан і Фінляндія.

Невиважене декларування стратегічного партнерства перетворює цю форму відносин з ефективного інструменту зовнішньої політики України на абстрактну політичну риторику, ставить під сумнів послідовність її зовнішньополітичного курсу.

Нинішня практика проголошення відносин стратегічного партнерства викликає у громадян України, фахівців та парламентаріїв переважно скептичне ставлення. Консенсус думок громадян, експертів і лідерів депутатських об'єднань складається довкола чотирьох стратегічних партнерів України — це Росія, США, Німеччина та Польща.

Ключовими сферами стратегічного партнерства, на думку і громадськості, і фахівців, і лідерів парламентських фракцій та груп є: торговельно-економічна, політична та сфера безпеки.

Від стратегічного партнерства громадяни України очікують насамперед економічних результатів, тому основним критерієм дієвості стратегічного партнерства мають бути саме значимі економічні результати.

На думку експертів УЦЕПД, суть стратегічного партнерства полягає в наявності такої міждержавної взаємодії, яка дозволяє партнерам, поєднуючи зусилля, досягти життєво важливих внутрішніх і зовнішньополітичних стратегічних цілей. Стратегічна взаємодія є комплексною, вона охоплює кілька важливих сфер співробітництва і має довготривалий характер. Міцність стратегічного партнерства визначається взаємною готовністю сторін враховувати інтереси одна одної, наявністю дієвих механізмів реалізації співробітництва і дисциплінованістю партнерських взаємин. ■

2. ВІДПОВІДНІСТЬ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН РІВНЮ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

оловною проблемою зовнішньополітичної діяльності України є низька ефективність використання зовнішніх чинників для підйому вітчизняної економіки та вирішення нагальних внутрішніх проблем¹⁷.

У цьому розділі аналізується стан двосторонніх відносин України з державами, проголошеними її стратегічними партнерами, а також з іншими державами, співпраця з якими є важливою для України на майбутнє. Аналізуються наступні ключові сфери: економічна, енергетична, політична та сфера безпеки.

2.1 СПІВРОБІТНИЦТВО В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

У цьому підрозділі аналізується стан економічних відносин України з державами, проголошеними її стратегічними партнерами. Відзначаються й інші держави, економічна співпраця з якими є важливою для України.

Ознаками життєвої важливості партнерства в економічній сфері можуть бути: значна частка країни-партнера в експорті/ імпорті товарів і послуг, значні обсяги іноземних інвестицій, наявність крупних спільних проектів, насамперед у пріоритетних, високотехнологічних галузях. На основі цих та інших 18 показників визначається перелік держав, економічну співпрацю з якими можна вважати стратегічно важливою для України.

¹⁷ Президент Л.Кучма наголошує на отриманні конкретного політичного, економічного результату від зовнішньої діяльності, «наповненні конкретним змістом відносин стратегічного партнерства». Див.: Виступ Президента України Л.Д.Кучми на засіданні колегії Міністерства закордонних справ. — Президентський вісник, 7-13 жовтня 2000р., с.4.

¹⁸ При віднесенні тієї чи іншої країни до числа стратегічних партнерів в економічній сфері треба враховувати не лише обсяги, але й структуру торгівлі (інвестицій). Так, значний обсяг експорту, що не є стратегічно важливим і пріоритетним для подальшого розвитку економіки України, не може бути критерієм віднесення країни-споживача до числа стратегічних партнерів. Не можна вважати стратегічним партнером і державу, в імпорті з якої переважають товари широкого вжитку, що можуть вироблятися в самій Україні. Водночас, держава, що постачає в Україну новітні технології, сучасне (особливо унікальне) обладнання може бути віднесена до стратегічних партнерів, навіть якщо обсяги поставок є незначними. Ці обставини треба враховувати, визначаючи стратегічних економічних партнерів. Докладніше про це див.: Україна на міжнародних ринках: проблеми та перспективи. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2000, №6, с. 2-38.

Експорт товарів з України

Обсяги й динаміка експорту вітчизняних товарів відображені в таблиці і на діаграмі «Експорт товарів з України». За обсягами експорту товарів можна умовно виокремити три групи держав.

До першої групи належить фактично одна держава — Росія як головний торговельний партнер України: в РФ спрямовується п'ята частина (20,69%) українських товарів 19. Неважко помітити, що Росія займає першу позицію із значним відривом від решти країн: Китай, який іде другим у загальному рейтингу, має втричі менший показник.

До другої групи можна віднести вісім держав — *важливих* торговельних партнерів²⁰. Частка кожної з них перевищує 2%²¹ загального експорту товарів з України — це Китай (6,43%), Туреччина (5,81%), Німеччина (4,84%), США (3,76%), Білорусь (2,98%), Польща (2,6%), Болгарія (2,54%) і Угорщина (2,4%).

Третю групу складають решта 10 із списку держав, проголошених стратегічними партнерами України. За обсягами експорту товарів, ці країни не можна вважати важливими торговельними партнерами, оскільки частка кожної з них не сягає й 2%. Лише три країни третьої групи (Ізраїль, Словаччина і Молдова) мають цей показник на рівні понад 1%. Частка решти держав є малопомітною: приміром, до Канади спрямовується лише 0,3% товарів, до Азербайджану — 0,25%, до Аргентини -0,12%.

Як видно з діаграми, негативною є динаміка торговельних відносин України з переважною більшістю країн-партнерів. Найбільш відчутна втрата позицій українських експортерів спостерігається в сусідніх Росії22 і Білорусі. Зменшуються обсяги українського експорту і в інші сусідні держави — Польщу, Угорщину, Словаччину і Молдову. Попри зростаючий рівень політичних контактів, негативні тенденції переважають в торговельних відносинах України з партнерами по ГУУАМ. У 1999р. поставки продукції в ці країни склали лише 2,34% загального експорту. Позитивна динаміка українського експорту серед важливих торговельних партнерів спостерігається лише у відносинах з Туреччиною, Німеччиною, США та Болгарією²³.

Експорт товарів з України

Країни-партнери	Обсяг експорту, \$ млн.		Частка в сукупному експорті України, %		Приріст/зменшення обсягів експорту за період
	1995	1999	1995	1999	1995-1999, % (1995=100%)
Азербайджан	41,5	29,4	0,32	0,25	70,8
Аргентина	11,7	13,7	0,09	0,12	117,1
Білорусь	545,9	345,7	4,16	2,98	63,3
Болгарія	179,2	294,5	1,37	2,54	164,3
Грузія	18,0	42,1	0,14	0,36	233,9
İ зраїль	59,9	153,8	0,46	1,33	256,8
Канада	9,2	34,8	0,07	0,30	378,3
Китай	777,9	744,3	5,93	6,43	95,7
Молдова	151,9	122,8	1,16	1,06	80,8
Німеччина	338,7	560,1	2,58	4,84	165,4
Польща	274,5	301,4	2,09	2,60	109,8
Росія	5697,9	2396,4	43,40	20,69	42,1
Румунія	167,3	75,6	1,27	0,65	45,2
Словаччина	216,4	199,2	1,65	1,72	92,1
США	273,1	435,9	2,08	3,76	159,6
Туреччина	453,0	673,4	3,45	5,81	148,7
Угорщина	298,1	278,2	2,27	2,40	93,3
Узбекистан	114,1	77,6	0,87	0,67	68,0
Фінляндія	22,9	18,1	0,17	0,16	79,0

¹⁹ Розрахунки зроблено за даними Державного комітету статистики України станом на 31 грудня кожного року.

²⁰ Серед країн, що не проголошувалися стратегічними партнерами Україна, за цим показником у 1999р. значиму позицію посіла **Італія** (3,97%).

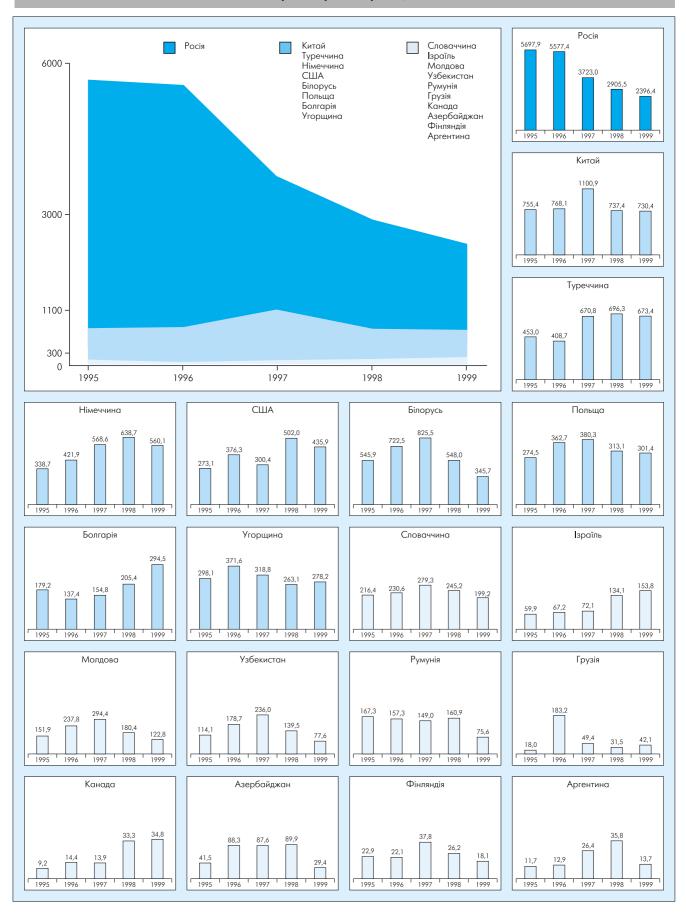
²¹ Враховуючи, що Україна здійснює зовнішні торговельні операції з 182 державами, рівень 2%, на думку експертів УЦЕПД, можна вважати значимим.

²²В 1999р. Росія імпортувала з України стільки ж товарів, скільки чотири країни, що йдуть слідом за нею в загальному рейтингу (Китай, Туреччина, Німеччина, США), разом узяті. Однак частка останніх в структурі експорту зросла в півтора рази протягом 1995-1999рр., за цей же період частка РФ зменшилася вдвічі.

²³ Не враховується падіння показників у 1999р., характерне для більшості держав - економічних партнерів України, як спричинене світовою фінансовою кризою 1998р.

Експорт товарів з України, \$ млн.

Структура експорту товарів з України

Значний обсяг експорту вітчизняної продукції — це не єдина ознака важливості торговельних відносин з тією чи іншою державою, тим більше — на тривалу перспективу. Необхідно, щоб структура експорту з України сприяла розвитку пріоритетних²⁴ галузей її економіки.

За цим показником, у 1999р. головну позицію посіла **Росія** (74% українського експорту турбореактивних і турбогвинтових двигунів та газових турбін, 50% — обладнання для автомобілів, 32% — трансформаторів та інших електротехнічних приладів, 9% — суден).

Важливі позиції 25 займають США (30% експорту за статтею «авіаційна та космічна техніка») і Білорусь (15% експорту обладнання для автомобілів).

З огляду на структуру експорту, перспективною є співпраця з Аргентиною і Китаєм, на які припадає по 14% експорту трансформаторів та інших електротехнічних приладів, що виробляються в Україні.

Імпорт товарів в Україну

Обсяги і динаміка імпорту товарів відображені в таблиці і на діаграмі «*İмпорт товарів в Україну*».

За обсягами імпорту товарів, позицію *го*ловного торговельного партнера України посідає знову ж таки **Росія** (47,21%).

Обсяги товарних поставок із РФ перевищують поставки з усіх решти держав, проголошених стратегічними партнерами України, разом узятих. Однак, Росія досить швидко втрачає свої позиції в Україні: за період 1995-1999рр. обсяги російського експорту зменшилися майже на третину (на 32,2% або \$2,7 млрд.).

За обсягами імпорту, *важливими* торговельними партнерами²⁶ України можна вважати чотири держави: **Німеччину** (7,96%), **США** (3,39%), **Білорусь** (2,9%) і **Польщу** (2,18%).

Зменшення обсягів експорту в Україну в 1995-1999рр. характерне для всіх країн цієї групи, особливо для Білорусі та Польщі. Водночас, як видно з таблиці, частка США та Німеччини в поставках на ринок України зросла, і досить помітно²⁷.

І мпорт товарів в Україну					
Країни-партнери		Обсяг імпорту, \$ млн.		сукупному країни, %	Приріст/зменшення обсягів імпорту за період
	1995	1999	1995	1999	1995-1999, % (1995=100%)
Азербайджан	53,2	33,8	0,34	0,29	63,5
Аргентина	0,6	8,9	0,00	0,08	1483,3
Білорусь	526,4	343,5	3,40	2,90	65,3
Болгарія	128,4	67,5	0,83	0,57	52,6
Грузія	4,9	6,0	0,03	0,05	122,4
İ зраїль	39,9	49,9	0,26	0,42	125,1
Канада	29,0	17,2	0,19	0,15	59,3
Китай	100,0	113,0	0,65	0,95	113,0
Молдова	61,1	24,8	0,39	0,21	40,6
Німеччина	958,3	942,9	6,19	7,96	98,4
Польща	467,7	258,5	3,02	2,18	55,3
Росія	8249,1	5592,2	53,27	47,21	67,8
Румунія	151,5	52,3	0,98	0,44	34,5
Словаччина	152,8	131,6	0,99	1,11	86,1
США	419,3	401,6	2,71	3,39	95,8
Туреччина	67,6	142,7	0,44	1,20	211,1
Угорщина	169,6	123,6	1,10	1,04	72,9
Узбекистан	73,4	87,3	0,47	0,74	118,9
Фінляндія	88,4	82,2	0,57	0,69	93,0

²⁴ До пріоритетних, у цьому контексті, галузей економіки можна віднести галузі, що складають основу виробництва (ПЕК, машинобудування, транспорт, сільське господарство, переробна галузь, будівництво) або є джерелом важливих для України валютних надходжень (металургія, хімічна промисловість), а також перспективні високотехнологічні галузі (зв'язок, авіаційна і космічна галузь, ВПК, медична і мікробіологічна промисловість, інформаційна сфера, наука).

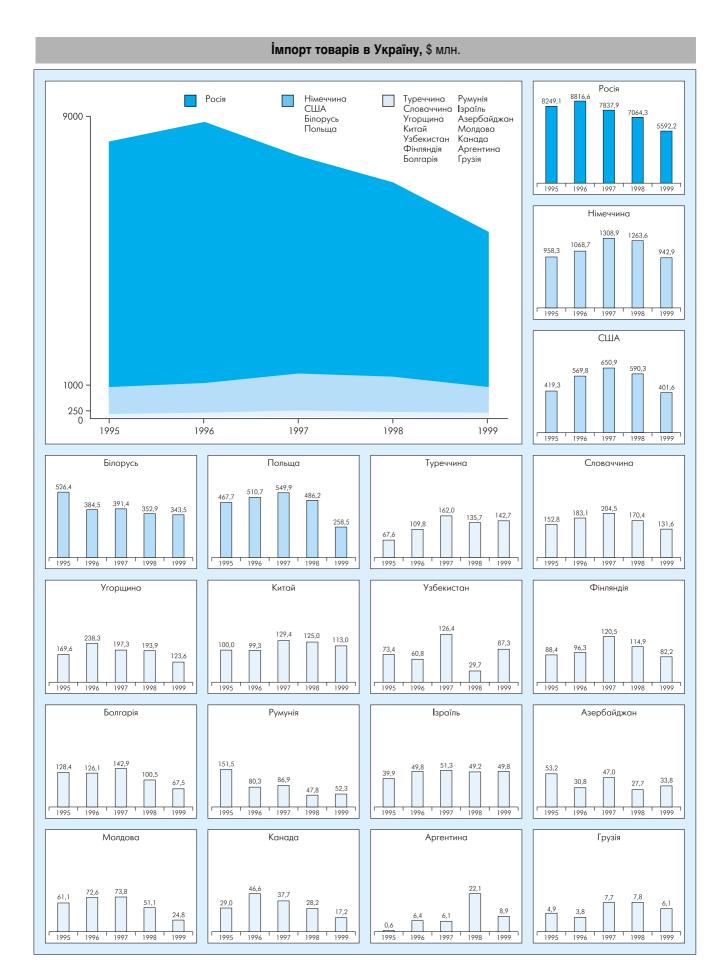
24

²⁵ Серед країн, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, за цим показником значимі позиції посідають **Греція** (56% експорту суден) та **Іран** (20% експорту за статтею «авіаційна та космічна техніка»).

²⁶ Серед країн, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, за цим показником значимі позиції в 1999р. посіли **Туркменистан** (4,06%), **Італія** (2,33%) та **Франція** (2%).

²⁷ Привертає увагу стрімке зростання імпорту з Аргентини (майже в 15 разів), але воно практично непомітне на загальному фоні, зважаючи на дуже малі обсяги поставок (у 1999р. вони були в 600 разів менші, ніж з Росії).

Структура імпорту товарів в Україну

Серед зарубіжних держав, що постачають в Україну стратегічно важливі товари, в 1999р. головне місце належить Росії (82% загального імпорту устаткування для АЕС, в т.ч. 100% ядерного палива; близько 80% — природного газу; понад 80% нафти та значні обсяги нафтопродуктів).

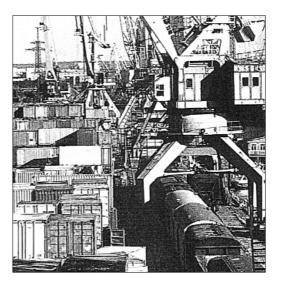
Важливе місце²⁸, за структурою імпорту в Україну, займають **Німеччина** (28% загального імпорту медичної апаратури; 15% — апаратури зв'язку; 15% — машин автоматичної обробки інформації) та **США** (16% загального імпорту медичної апаратури; 12% — машин автоматичної обробки інформації).

Експорт послуг з України

Обсяги і динаміка експорту послуг відображені в таблиці «Експорт послуг з України».

За обсягами послуг, що надаються Україною іншим державам, *стратегічно важливою* є співпраця з **Росією** — її частка в сукупному експорті послуг в 1999р. склала 60%. Як видно з таблиці, наступні дві позиції займають **США** та **Німеччина** зі значно нижчими показниками: 2,84% та 2,76% відповідно.

Примітно, що домінуюча роль РФ у другій половині 90-х років підсилювалась і відчутною позитивною динамікою: обсяги експорту пос-

луг з України зросли більш ніж на 40%. Однак практичні кроки російського керівництва щодо часткової переорієнтації своїх експортних перевезень в обхід території України ставлять під сумнів можливість збереження такої тенденції. Роль Росії як домінуючого експортного ринку українських послуг може в перспективі зменшитись. До кола головних споживачів²⁹ українських послуг можуть згодом увійти США, Німеччина та Туреччина, що мають позитивні показники приросту експорту послуг.

Експорт послуг з України

Країни-партнери		Обсяг експорту, \$ млн.		сукупному ⁷ країни, %	Приріст/зменшення обсягів експорту за період
	1995	1999	1995	1999	1995-1999, % (1995=100%)
Азербайджан	2,1	7,9	0,08	0,22	376,2
Аргентина	3,7	2,7	0,14	0,07	73,0
Білорусь	21,0	30,9	0,80	0,86	147,1
Болгарія	27,7	27,6	1,06	0,76	99,6
Грузія	2,8	2,8	0,11	0,08	100,0
Ізраїль	16,4	27,7	0,63	0,77	168,9
Канада	2,6	6,7	0,10	0,19	257,7
Китай	4,8	17,6	0,18	0,49	366,7
Молдова	21,8	21,8	0,83	0,60	100,0
Німеччина	79,5	99,9	3,03	2,76	125,7
Польща	18,6	34,8	0,71	0,96	187,1
Росія	1540,9	2168,3	58,78	60,00	140,7
Румунія	4,4	5,8	0,17	0,16	131,8
Словаччина	8,7	9,0	0,33	0,25	103,4
США	52,2	102,5	1,99	2,84	196,4
Туреччина	30,3	47,8	1,16	1,32	157,8
Угорщина	24,1	32,4	0,92	0,90	134,4
Узбекистан	14,2	6,4	0,54	0,18	45,1
Фінляндія	4,3	3,3	0,16	0,09	76,7

²⁸ Серед країн, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, найбільш важливими постачальниками є **Туркменистан** (до 20% загальних поставок природного газу в Україну) та **Республіка Корея** (20% апаратури зв'язку).

28

²⁹ Серед країн, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, за цим показником значимі позиції в 1999р. посіла **Велика Британія** (3,81%).

Імпорт послуг в Україну

Обсяги і динаміка імпорту послуг відображені в таблиці «Імпорт послуг в Україну».

В структурі імпорту послуг лідерство зі значним відривом утримують США (23,36%) і Росія (18,04%). Проте, якщо частка останньої в сукупному імпорті України помітно зменшувалася (більш ніж удвічі протягом 1995-1999рр.), то відповідний показник США зростав надзвичайно високими темпами (більш ніж у чотири рази за той же період). Це дозволило Сполученим Штатам стати головним продавцем послуг в Україну.

До кола важливих партнерів³⁰ належить і Німеччина (5,22%), яка за цим показником посідає третю позицію і швидко збільшує обсяги надання послуг в Україні.

Привертають увагу надзвичайно високі темпи зростання обсягів надання послуг з боку Азербайджану, Аргентини, Канади та Фінляндії. За умови збереження таких темпів, у майбутньому ці країни можуть помітно зміцнити свої позиції на ринку послуг в

Імпорт послуг в Україну

Країни-партнери	Обсяг імпорту, \$ млн.		Частка в сукупному імпорті України, %		Приріст/зменшення обсягів імпорту за період
	1995	1999	1995	1999	1995-1999, % (1995=100%)
Азербайджан	0,2	1,9	0,03	0,17	950,0
Аргентина	0,2	1,3	0,03	0,12	650,0
Білорусь	9,4	13,4	1,49	1,20	142,6
Болгарія	8,3	6,8	1,32	0,61	81,9
Грузія	1,3	2,2	0,21	0,20	169,2
İ зраїль	6,2	8,4	0,98	0,75	135,5
Канада	3,4	16,7	0,54	1,50	491,2
Китай	4,4	2,9	0,80	0,26	65,9
Молдова	5,8	9,8	0,92	0,88	169,0
Німеччина	22,2	58,1	3,52	5,22	261,7
Польща	11,5	12,8	1,82	1,15	111,3
Росія	236,1	200,8	37,41	18,04	85,0
Румунія	1,5	3,4	0,24	0,31	226,7
Словаччина	5,6	5,8	0,89	0,52	103,6
США	29,6	260,0	4,69	23,36	878,4
Туреччина	22,4	12,0	3,55	1,08	53,6
Угорщина	4,2	6,7	0,67	0,60	159,5
Узбекистан	2,9	2,3	0,46	0,21	79,3
Фінляндія	1,1	5,6	0,17	0,50	509,1

³⁰ Серед країн, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, за цим показником значимі позиції в 1999р. посіла **Велика Британія** (6,69%).

Іноземні інвестиції в Україну

Обсяги інвестицій в Україну залишаються незначними і не відповідають потребам розвитку її економіки³¹. Частка капіталовкладень в Україну в загальному обсязі інвестицій в регіон Центральної та Східної Європи не перевищує 2,6%. Для порівняння: в Польщі цей показник складає 38,8%, Чехії — 28,8%. Обсяги й динаміка інвестицій відображені в таблиці «Іноземні інвестиції в Україну».

Серед найбільш важливих країн — інвесторів в Україну вирізняються США, Росія та Німеччина, які сумарно (\$1,1 млрд.) вклали в економіку України майже втричі більше, ніж решта країн, проголошених її стратегічними партнерами, разом узяті³².

Сполучені Штати займають головну позицію за обсягами інвестицій (\$589,5 млн.), а частка США в загальному обсязі інвестицій (18,15%) значно перевищує показники наступних двох важливих інвесторів — Росії (8,86%) і Німеччини (7,07%). Інші держави, проголошені стратегічними партнерами України, за цим показником малопомітні³³

Якщо оцінювати приріст інвестицій по роках, то серед інших держав вирізняються Фінляндія, Росія, Молдова, Туреччина, а також Узбекистан (який ще п'ять років мав майже нульові показники інвестування в Україну).

Структура іноземних інвестицій в Україну

Ознакою важливості економічного партнерства може слугувати структура іноземних інвестицій. Свідченням важливості економічного партнерства є спрямування інвестицій в розвиток пріоритетних галузей економіки України.

За цим показником, головну роль відіграють США (54% всіх іноземних інвестицій в кольорову металургію; 40% — у сферу зв'язку; 37% — у сільське господарство; по 28% у науку і будівництво, 17% — у хімічну промисловість, по 12% — у машинобудування і металообробку, в харчову промисловість)³⁴.

Іноземні інвестиції в Україну

Країни- партнери	Обсяг інвестицій, \$ млн.			сукупних в Україну, %	Приріст інвестицій за період
партнери	1995*	1999**	1995*	1999**	1995-1999, % (1995=100%)
Азербайджан	0,0	0,1	0,00	0,00	***
Аргентина	0,0	1,0	0,00	0,03	***
Білорусь	3,0	10,7	0,33	0,33	356,1
Болгарія	6,4	12,4	0,71	0,38	193,3
Грузія	0,3	0,4	0,03	0,01	118,3
І́зраїль	9,6	13,4	1,07	0,41	139,4
Канада	19,4	58,3	2,16	1,80	300,7
Китай	4,0	4,5	0,64	0,14	113,5
Молдова	2,6	12,2	0,29	0,38	470,6
Німеччина	156,9	229,5	17,49	7,07	146,3
Польща	20,5	54,4	2,29	1,67	265,4
Росія	50,0	287,7	5,57	8,86	575,4
Румунія	0,0	0,2	0,00	0,01	***
Словаччина	12,3	40,5	1,37	1,25	329,1
США	183,3	589,5	20,44	18,15	321,6
Туреччина	4,7	24,3	0,52	0,75	517,9
Угорщина	20,0	45,0	2,23	1,39	225,2
Узбекистан	0,0	18,7	0,00	0,58	***
Фінляндія	0,8	9,1	0,09	0,28	1131,6

^{*} Станом на 1 січня 1996р.

^{**} Станом на 1 січня 2000p.

^{***} Показник не наведено через статистично нульову базу 1995р.

³¹ Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну за період 1992-1999рр. склав \$3,248 млрд.

³² Одним з аспектів цієї проблеми є міждержавне кредитування, за якого іноземні кредити надаються під гарантії урядів держав. Починаючи з 1992р., значні за обсягами кредити (понад \$100 млн.), Україна отримала від Росії, Німеччини і США. Серед країн, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, такі кредити надавались Туркменистаном і Японією. В період 1995-1999рр. міждержавне кредитування зіграло певну позитивну роль у досягненні первинної макроекономічної стабілізації та започаткуванні структурних зрушень в економіці України. На жаль, більша частина кредитів, наданих вітчизняним підприємствам під гарантії Уряду України (за непрозорими схемами і на безконкурсній основі), так і не повернулася до державного бюджету, що спричинило помітне зростання державного боргу України. Значення міждержавного кредитування зменшується зі збільшенням обсягів прямих іноземних інвестицій.

³³ Принаймні, вони значно поступаються **Нідерландам** (9,27%), **Великій Британії** (7,5%) та **Республіці Корея** (5,27%) — країнам, що не проголошувалися стратегічними партнерами України.

³⁴ Розрахунки зроблено за даними Державного комітету статистики України. Див.: Прямі інвестиції у 1999 році. — Київ, 1999, 282 с.

КРУПНІ СПІЛЬНІ ПРОЕКТИ ЗІ СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ

Важливе місце³⁵, з огляду на структуру інвестицій, займають три держави: Німеччина (100% інвестицій в електроенергетику; 31% у легку промисловість, 14% — у кольорову металургію, по 10% — у харчову промисловість і сільське господарство, 8% — у науку); Росія (71% інвестицій в паливну промисловість; 15% — у транспорт, 11% — у будівництво, 10% — у нафтохімічну промисловість, 8% у науку); Канада (100% інвестицій в атомну промисловість; 13% інвестицій — у науку).

Все більш помітним стає внесок Словаччини, яка спрямовує інвестиції в медичну промисловість (18%) і чорну металургію (14%).

Можливості підтримки інтересів України в міжнародних організаціях

Важливими для України є можливості стратегічних партнерів сприяти ухваленню вигідних для неї рішень, що приймаються МВФ, Світовим банком, ЄБРР, Європейським Союзом та іншими міжнародними організаціями.

Аналіз квот країн в керівних органах МВФ і Світового банку, а також можливостей делегувати представників на керівні посади в цих організаціях, свідчить, що серед держав, проголошених стратегічними партнерами України, лише США та Німеччина мають реальні важелі підтримки її інтересів у міжнародних фінансових інституціях.

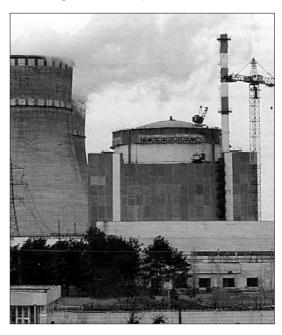
США справляють визначальний вплив на рішення МВФ і Світового банку, маючи 17,33% голосів в керівних органах МВФ та 16,49% голосів у Світовому банку (16,5% — в його виконавчому директораті). Фактично, жодне рішення в цих двох інституціях не приймається всупереч позиції США.

Німеччині належить третя за розміром (6,08%) квота в керівних органах МВФ і також третя (4,52%) — в Світовому банку³⁶. Роль Німеччини значно зросла після призначення її представника на пост директорарозпорядника МВФ.

Що стосується ЄС, то в цій організації провідна роль належить Великій Британії, Італії, Німеччині та Франції. Згадані країни мають по 10 (із 87-ми загалом) голосів у Раді ЄС — головному органі, що схвалює рішення Союзу, а також по два комісари (із 20-ти загалом) в Єврокомісії — головному виконавчому органі ЄС.

Крупні спільні проекти зі стратегічними партнерами

За цим показником вирізняються лише дві держави — Росія і США. Україна бере участь у крупних коопераційних проектах з Росією (космічна галузь, комерційні запуски ракет, виробництво літаків, коопераційні поставки в ядерній енергетиці і ВПК) та зі США (міжнародна програма комерційних космічних запусків, проекти конверсії окремих підприємств $B\Pi K$)³⁷.

Існують передумови для виконання крупних міжнародних проектів за участю: Росії, Азербайджану, Грузії, Польщі (розвиток транспортних коридорів, транспортування нафти); Росії, Німеччини, Узбекистану, Китаю (виробництво літаків, озброєння та військової техніки); Росії, Туреччини, Узбекистану, Туркменистану (будівництво та модернізація газопроводів); Росії, Китаю, Канади (будівництво АЕС) тощо. Реалізація цих та інших коопераційних проектів можлива за умови їх політичної та фінансової підтримки з боку США, Росії, Канади, Німеччини, інших західноєвропейських держав.

³⁵ За структурою інвестицій, важливе місце посідають ще шість держав, що не проголошувалися стратегічними партнерами України. Це передусім Велика Британія (31% інвестицій в медичну промисловість, 11% — у сільське господарство, 12% — у машинобудування і металообробку, 10% — у транспорт), а також Австрія (56% інвестицій в інформаційно-обчислювальне обслуговування, 16% — у транспорт), Італія (12% інвестицій в легку промисловість, 9% — у машинобудування і металообробку), Нідерланди (35% інвестицій в харчову промисловість), Республіка Корея (44% інвестицій в машинобудування і металообробку), Чехія (81% інвестицій в мікробіологічну промисловість, 9% — у медичну промисловість).

³⁶ Друга позиція в МВФ і в Світовому банку належить **Японії** (6,22% та 7,91% відповідно). Четверте-п'яте місця (по 5,02% та 4,33% відповідно) ділять між собою Франція і Велика Британія. Згадані три держави не проголошувалися стратегічними партнерами України.

³⁷ Більш детально див.: Міжнародний імідж України: міфи і реалії. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2000, №3, с.33-36. Спільні проекти в енергетичній та військово-технічній сферах розглядаються також у наступних підрозділах.

Узагальнені оцінки стану економічних відносин України з іншими державами подано в таблиці «Відповідність економічних відносин рівню стратегічного партнерства». Підсумовуючи наведені в таблиці оцінки, можна дійти наступних висновків.

За сукупністю наведених у таблиці показників, до стратегічних економічних партнерів сьогодні можуть бути віднесені лише Росія, США та Німеччина.

Така оцінка загалом співпадає з думкою експертів, які в ході опитування склали наступний рейтинг країн - найбільш важливих³⁸ економічних партнерів України: Росія (91%), Німеччина (73%), Польща (60%), США (57%). Однак помітними є й відмінності в оцінках.

Привертає увагу третє місце Польші, яка, за результатами експертного опитування, випередила США. Водночас, як видно з таблиці, за жодним із показників Польща ще не вийшла на

Відповідність економічних відносин рівню стратегічного партнерства Експорт Імпорт Іноземні Можливості товарів товарів інвестиції підтримки Крупні Країни-Експорт İмпорт інтересів Структура Структура Обсяги Обсяги спільні партнери послуг послуг України в проекти міжнародних організаціях Держави, проголошені стратегічними партнерами України Азербайджан Аргентина * * Білорусь * Болгарія * Грузія Ізраїль Канада * Китай Моллова Німеччина * * ** * Польща * Росія Румунія Словаччина * США ** * ** Туреччина Угорщина **У**збекистан Фінляндія Держави, що не проголошувалися стратегічними партнерами України Австрія Велика Британія * * Греція * İран * Італія * * * Нідерланди * Республіка Корея * Туркменистан * * Франція * Чехія Японія *

^{**} головні партнери

^{*} важливі партнери

³⁸ На думку більшості експертів, решта держав, проголошених стратегічними партнерами України, не належать до числа «найбільш важливих економічних партнерів»: Азербайджан (36%), Китай (30%), Узбекистан (17%), Грузія (12%), Туреччина (11%), Білорусь (8%), Канада (4%). Болгарія, Ізраїль і Румунія отримали лише по 2%; Аргентина, Молдова, Словаччина, Угорщина та Фінляндія — по 1%. Примітно, що майже половина (46%) експертів відносять до «найбільш важливих економічних партнерів» Түркменистан, хоча ця держава офіційно не проголошувалася стратегічним партнером України.

рівень стратегічного економічного партнера України. Скоріш за все, в своїх оцінках експерти виходили не з економічних результатів співпраці, а більшою мірою враховували високий рівень політичного діалогу між Україною і Польщею, який і переносили на економічну сферу двосторонніх відносин.

Потенційні можливості стати стратегічними економічними партнерами України в майбутньому мають держави - члени ЄС: Велика Британія, Італія, Нідерланди, Франція. На більш високий рівень може бути піднесене й економічне співробітництво з Китаєм.

2.2 СПІВРОБІТНИЦТВО В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

У цьому підрозділі аналізується стан відносин України з державами, проголошеними її стратегічними партнерами, в енергетичній сфері. Відзначаються й інші держави, співпраця з якими в цій сфері є важливою для України.

Проведення аналізу окремо в енергетичній сфері зумовлене наступними чинниками. По-перше, енергетика — це основа економіки, стратегічна галузь виробництва будь-якої держави. По-друге, Україна належить до енергодефіцитних держав: за рахунок власних джерел вона покриває свої потреби лише на 47-49%³⁹. По-третє, від сталої роботи паливноенергетичного комплексу (ПЕК) визначальною мірою залежать темпи виходу економіки України з кризи. Нарешті, необхідність надійного (та диверсифікованого за джерелами) постачання енергоносіїв має враховуватися при виборі стратегічних партнерів України.

Ознаками важливості партнерства в енергетичній сфері можуть бути: значна частка країни-партнера в експорті/імпорті енергоносіїв і послуг; значні обсяги іноземних інвестицій та кредитів, що спрямовуються в розвиток ПЕК; участь у міжнародних крупних енергетичних проектах, можливість отримання новітніх технологій. На основі цих показників визначається перелік держав, співпрацю з якими в енергетичній сфері можна вважати стратегічно важливою для України.

ЕКСПОРТ-ІМПОРТ ЕНЕРГОНОСІЇВ

Важливість торговельних відносин з іншими державами оцінюється за наступними видами паливно-енергетичних ресурсів: природний газ, нафта, нафтопродукти, вугілля, електроенергія та ядерне паливо.

Природний газ

Головним експортером газу в Україну є **Росія**. Щорічно ця країна постачає 25-30 млрд. куб. м газу; ще близько 30 млрд. куб. м надходить в рахунок оплати транспортних послуг за транзит російського газу. Ці поставки покривають до 70% обсягів споживання газу в Україні⁴⁰.

Важливим експортером газу в Україну є Туркменистан: частка туркменського газу в загальному обсязі його споживання в Україні в окремі роки сягала 15%.

Нафта

Головними експортерами нафти в Україну є Росія та Казахстан. Співвідношення обсягів поставок за останні роки орієнтовно 41 становило: РФ — 70%, Казахстан — 30%. Обсяги поставок нафти з Казахстану в Україну (російськими нафтопроводами) залежать від квот, виділених Росією для транспортування.

Вугілля

Криза вітчизняної вугільної промисловості призвела до різкої зміни в торговельному балансі України: в 1995р. імпорт вугілля перевищив експорт у сім разів і досяг найвищої позначки в 16 млн. тонн. Протягом 1995-1999рр. імпорт вугілля зменшився до 4,7 млн. тонн, однак він майже в чотири рази перевищує експорт.

Головними постачальниками вугілля в Україну є **Росія** та **Польща**: частка цих держав у структурі українського імпорту вугілля в 2000р. складе близько 75% і 25% відповідно.

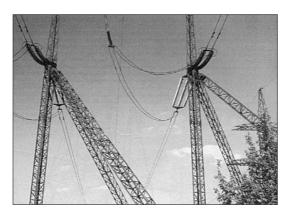
В 1999р. Україна експортувала близько 1,2 млн. тонн вугілля; на 2000р. заплановано експорт 2,1 млн. тонн. *Головними* споживачами українського вугілля є **Росія** та **Молдова**.

 $^{^{39}}$ Власний видобуток покриває 10-12% потреб України в нафті, 20-25% — природному газі, понад 95% — вугіллі.

⁴⁰ Державний комітет статистики України не оприлюднює узагальнених, за підсумками року, детальних даних стосовно експортно-імпортних операцій в ПЕК. Тому тут і далі за текстом наводяться розрахунки та оцінки, зроблені на основі інформації з різних міністерств і відомств України.

⁴¹ У 1999р. в Україну поставлено нафти: з Росії — 7,8 млн. тонн, з Казахстану — 1,8 млн. тонн. За підсумками восьми місяців 2000р. пропорція дещо інша: 2,09 млн. тонн та 1,08 млн. тонн відповідно.

Електроенергія

Головним експортером електроенергії в Україну є **Росія**. Однак, внаслідок незадовільної оплати електроенергії українською стороною поставки мають нестабільний характер. Подолання кризових явищ в українському ПЕК та усунення негативних чинників у відносинах з $P\Phi$ відкрили б можливості для сталої роботи енергосистем обох країн.

Україна була крупним експортером електроенергії ще дев'ять років тому: в 1991р. вона поставляла в країни Центральної та Східної Європи 28 млрд. кВт/год. Для порівняння: в 1999р. експорт електроенергії з України склав лише 2,3 млрд. кВт/год. Важливими імпортерами української електроенергії є Польща (в обмін на постачання вугілля), Угорщина, Словаччина та Молдова.

Потенційний ринок суміжних з Україною держав Центральної та Східної Європи оцінюється майже в 10 млрд. кВт/год. на рік. Однак значне збільшення експорту електроенергії з України можливе за умови об'єднання вітчизняної енергосистеми з європейською, що потребує додаткових ресурсів і підтримки з боку впливових країн Західної Європи.

Ядерне паливо

Атомні електростанції виробляють майже 50% електроенергії в Україні. Тому забезпечення безперебійного постачання ядерного палива (а також зберігання та переробки відпрацьованого ядерного палива) є завданням виключної важливості.

Сьогодні 100% поставок ядерного палива в Україну здійснює **Росія**, вона ж забезпе-

чує утилізацію відпрацьованого палива. Підписання міжурядових угод⁴² між Україною та **США** дозволить, після реалізації спільного проекту з американською компанією Westinghouse, використовувати на українських АЕС ядерне паливо й інших країн.

Нафтопродукти

Географія експортно-імпортних операцій з нафтопродуктами охоплює десятки держав світу і відображає не стільки пріоритети зовнішньої політики України, скільки інтереси та можливості вітчизняних і зарубіжних трейдерів⁴³.

За оцінками експертів, обсяг імпорту нафтопродуктів в Україну становить 10-12 млн. тонн на рік або 50% від загального об'єму внутрішнього споживання. Нафтопродукти імпортуються з більш ніж 20-ти держав за участю майже 3500 фірм (вітчизняних, іноземних, спільних з Росією, Білоруссю, Литвою та ін.).

Традиційно *головним* експортером нафтопродуктів в Україну є **Росія**. *Важливі* за обсягами поставки здійснюють **Білорусь** і **Литва**. Однак, значне зменшення обсягів імпорту з цих трьох держав у 1999р. ⁴⁴ було компенсовано надходженням нафтопродуктів з **Азербайджану**, **Греції** ⁴⁵, **Естонії**, **Латвії** та **Румунії**.

Експорт нафтопродуктів з України є досить нестабільним і залежить переважно від обсягів переробки *давальницької* нафти на вітчизняних НПЗ. На основі аналізу цих операцій визначити пріоритетних торговельних партнерів України дуже важко⁴⁶.

Переробка нафти

З часів СРСР Україна має значні потужності для переробки нафти — 52,5 млн. тонн на рік. Власної нафти недостатньо для завантаження шести вітчизняних НПЗ, тому сьогодні вони працюють менш ніж на 20% максимальної потужності, переробляючи насамперед давальницьку сировину. Отже, Україна зацікавлена в співпраці з крупними експортерами нафти.

Пріоритетним партнером, безумовно, є Росія, оскільки наявна система магістральних нафтопроводів забезпечує постачання в Україну російської нафти в обсягах, достатніх для завантаження чотирьох із шести НПЗ на

 $^{^{42}}$ Стосовно мирного використання ядерної енергії та кваліфікації ядерного палива для українських AEC.

 $^{^{43}}$ Вони змінюються, оскільки постійно змінюється нормативно-правова база діяльності в цій сфері.

⁴⁴ Дизельного палива — на 9%, бензинів — на 22% менше, порівняно з 1998р.

^{45 «}Аварійне» постачання нафтопродуктів з Азербайджану та Греції виявилося неефективним. Високі ціни на імпортні дизельне паливо та мазут, порівняно з внутрішніми цінами в Україні, спричинили затримку з реалізацією нафтопродуктів, невиконання домовленостей стосовно термінів оплати, накопичення боргів.

⁴⁶ Приміром, у 1999р. експорт бензину перевищив 2 млн. тонн, мазуту — 2,3 млн. тонн. Поставки здійснювалися в кілька десятків країн: від Бельгії, Греції, Великої Британії, Ірландії, Румунії — до Багам і Віргінських островів. Однак, зрозуміло, що ніхто реально не здійснював поставок нафтопродуктів на Багами або Віргінські острови — на цих операціях отримали прибутки, насамперед, оффшорні компанії. Отже, значні обсяги експорту нафтопродуктів не сприяли розвитку вітчизняного виробництва. Крім того, було ще раз підтверджено низьку привабливість внутрішнього ринку для вітчизняних НПЗ.

100% їх потужності⁴⁷. Значні можливості нарощування обсягів постачання нафти для переробки в Україні має Казахстан⁴⁸.

ЕКСПОРТ ПОСЛУГ

Основними складовими експорту послуг України є транзит газу й нафти через магістральні трубопроводи, а також будівництво та обслуговування енергетичних об'єктів в інтересах країн-партнерів.

Транзит газу й нафти

Транзит газу й нафти залишається важливим елементом експортного потенціалу України на довгострокову перспективу.

Газотранспортна система України є однією з найпотужніших в Європі⁴⁹. Головним споживачем транзитних послуг є Росія: через територію України транспортується понад 90% експортного російського газу (120 млрд. куб. м. у 1999р.). Річний прибуток України за надання послуг складає \$2,5 млрд.

Нафтотранспортна система України також ϵ досить розгалуженою 50. Головні споживачі транзитних послуг — Росія та Казахстан:

загальні обсяги транзитного транспортування нафти в 1999р. склали майже 56 млн. тонн. Річний прибуток України за надання послуг сягає \$200 млн.

Однак, внаслідок розробки Росією стратегії обходу української території⁵¹, існує загроза зменшення обсягів транспортування енергоносіїв трубопровідним транспортом України.

Будівництво та обслуговування енергетичних об'єктів

Важливим напрямом співробітництва з Росією є розширення транзитної мережі для експорту російського газу. Для нарощування обсягів транспортування газу через територію України здійснюється будівництво газопроводу Тальне-Ананьїв-Ізмаїл⁵². На російських об'єктах нафтогазового комплексу будівельномонтажні роботи виконує ДК «Укрмонтажспецбуд». Перспективним є проект будівництва компресорних станцій на магістральному газопроводі Торжок-Долина, що проходить через територію **Росії**, **Білорусі** та України⁵³.

Україна плідно співпрацює з Туркменистаном: щороку АТ «Укргазбуд» виконує будівельно-монтажні роботи на суму \$15-20 млн. в рахунок сплати боргу України за туркменський газ. Це підприємство вже виграло тендер на будівництво газопроводу в Туркменистані довжиною 50 км (вартість проекту складає \$10 млн.) і має намір взяти участь у тендері на будівництво іншого газопроводу — через затоку Кара-Богаз-Гол, вартістю \$5 млн.

Серед експортерів енергетичного обладнання та послуг вирізняється об'єднання «Турбоатом». Це українське підприємство постачає турбіни та гідрозатвори для індійського гідрокомплексу «Terri» на суму \$400 млн., виконує роботи з реконструкції обладнання на AEC «Lovisa» у Фінляндії, виконує замовлення німецької компанії «Noel» на виробництво та постачання гідрообладнання для ГЕС «Baundari» у США, стабільно здійснює поставки запчастин до Росії.

⁴⁷ Збільшенню обсягів поставок нафти має сприяти й той факт, що **російські компанії** володіють контрольними пакетами акцій Одеського та

⁴⁸ Перспективи співпраці з іншими експортерами нафти, в т.ч. **Азербайджаном**, значною мірою залежать від зовнішніх політичних чинників, які є визначальними у виборі головного маршруту транспортування каспійської нафти до Європи.

 $^{^{49}}$ Її щорічна пропускна спроможність становить 290 млрд. куб. м на вході та 170 млрд. куб. м на виході.

⁵⁰ Вона охоплює магістральні нафтопроводи довжиною близько 4000 км загальною потужністю: з прийому нафти 125 млн. тонн на рік, транзиту - 65

⁵¹ Наприклад, у 1999р. Росія визнала за доцільне побудувати гілку **нафтопроводу** Суходольная-Родіоновская, в обхід території України (потужністю 10 млн. тонн нафти на рік). Іншим прикладом є будівництво першої черги магістрального газопроводу до Європи через територію Білорусі (потужністю 14 млрд. куб. м на рік).

⁵² Реалізація проекту дозволить збільшити пропускну спроможність газотранспортної системи півдня України (на 18 млрд. куб. м) і забезпечить транзит російського газу до Туреччини і країн Балканського регіону (до 40 млрд. куб. м на рік). Вартість двох етапів будівництва складає \$571 млн. Передбачається залучення коштів акціонерів українсько-російсько-турецького ЗАТ «Газтранзит» (30%) та кредиту ЄБРР (70%).

⁵³ На території Росії буде збудовано чотири компресорні станції, Білорусі — три, України — чотири. Після введення їх у дію продуктивність газопроводу збільшиться у вісім разів до (28 млрд. куб. м на рік).

Добрі перспективи має розвиток відносин в енергетичній сфері з Туреччиною. Вже існує декілька спільних проектів будівництва в цій країні енергетичних об'єктів, надання інжинірингових послуг, експорту енергетичного обладнання⁵⁴.

Україна зацікавлена постачати нафтогазове обладнання і труби, брати участь у будівництві та обслуговуванні енергетичних об'єктів, розробці родовищ в Азербайджані, Казахстані, Узбекистані, а також у Лівії та Іраку.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ПОСТАЧАННЯ ЕНЕРГОНОСІЇВ

Можливість диверсифікації джерел постачання газу в Україну пов'язана з налагодженням нормальних стосунків з Росією. Без покращання відносин з Росією стабільні та економічно вигідні поставки газу з Туркменистану, Казахстану або Узбекистану через російську територію неможливі.

Серед перспективних проектів транспортування газу в Україну можна відзначити наступні: з Норвегії (через Польщу), з Ірану (через Вірменію, Грузію, Росію або через Туреччину, Болгарію, Румунію), з Азербайджану (через Туреччину), а також проект постачання скрапленого газу з країн Каспійського регіону, за умови отримання низькотемпературних технологій та обладнання.

Географічне розташування України дозволяє задіяти різні джерела постачання нафти: Азербайджан, Казахстан, країни Близького та **Середнього Сходу** та ін. 55

Одним з реальних шляхів інтеграції України до загальноєвропейського ринку нафти ϵ створення Євро-Азіатського нафтотранспортного коридору Баку-Супса-Одеса-Броди-Європа для транспортування каспійської нафти. Будівництво і введення в дію ділянки Одеса-Броди дало б можливість вирішити два стратегічно важливі завдання диверсифікації: транзитних маршрутів і поставок нафти на вітчизняні НПЗ.

СПІЛЬНІ ПРОЕКТИ ТА ІНОЗЕМНІ КРЕДИТИ

В умовах фінансової кризи в Україні залучення іноземних інвестицій є ключовим завданням реформування та розвитку ПЕК. Крім того, з огляду на високу вартість диверсифікаційних проектів, Україна не зможе їх реалізувати самостійно. Для залучення коштів необхідно утворювати міжнародні консорціуми, за участю ТНК і світових фінансових донорів.

3 1994р. в Україні працює спільне підприємство, створене за участю англійської компанії *JPК*. Це — найбільша недержавна нафтогазовидобувна компанія України: її видобуток у 1999р. склав 314 млн. куб. м газу та 102 тис. тонн нафти.

У 1999р. в Україні виконувалося п'ять крупних проектів в електроенергетиці із залученням іноземних кредитів Світового банку, **ЄБРР** та комерційних банків **Німеччини**⁵⁶. В жовтні 2000р. було підписано кредитну угоду з **ЄБРР** стосовно надання Україні позики в \$100 млн. на закупівлю палива для енергогенеруючих компаній. За участю канадської фірми Northland Power виконується проект модернізації енергоблоку Дарницької ТЕЦ (м.Київ) вартістю \$180 млн. (головний кредитор ЕБРР). Світовий банк ближчим часом має виділити Україні чергові два транші на суму \$70 млн. для реструктуризації вугільної галузі.

Значна кількість енергетичних проектів виконується в Україні за підтримки Європейського Союзу за програмами INOGATE, TRACECA, TACIS⁵⁷

Західні держави інвестують в розвиток окремих галузей ПЕК, зокрема ядерної енергетики (Канада) та видобутку нафти й газу в Україні (Велика Британія).

У рамках цих та інших проектів здійснюється постачання в Україну обладнання та технологій фірм з Данії, Канади, Німеччини, Польщі, США, Чехії, Швеції.

На перспективу, в Україні вже розроблено кілька десятків крупних інвестиційних проектів, які можна було б реалізувати за підтримки крупних компаній, що базуються у Великій Британії, Данії, Казахстані, Канаді, Росії, США, Швеції, Швейцарії 58.

⁵⁴ Українські компанії спільно з турецькими партнерами мають намір утворити консорціум для участі в тендерах на будівництво трьох ділянок газопроводів (протяжністю 200 км кожний) на території Туреччини.

⁵⁵ Економічну доцільність постачання нафти визначають транспортні витрати та глибина переробки нафти на українських НПЗ. Проблема диверсифікації джерел постачання нафти має вирішуватися з урахуванням стану українських НПЗ (глибини переробки нафти), наявності танкерного флоту, а також отримання переваг стосовно інших країн-конкурентів — Болгарії, Ірану, Росії, Румунії, Туреччини.

⁵⁶ Мова йде про проекти: (1) реабілітації восьми ГЕС Дніпровського каскаду (\$114 млн., позика **Світового банку**), (2) розвитку енергетичного ринку України (позика \$317 млн. і технічна допомога \$7,5 млн. Світового банку); (3) реконструкції енергоблоку №4 Старобешівської ТЕС (\$113 млн., кредит **ЄБРР**); (4) реконструкції, за участю консорціуму німецьких компаній, енергоблоку №8 Зміївської ТЕС (DM150 млн., кредитна лінія двох банків Німеччини); (5) реабілітації та розширення централізованого теплопостачання м.Києва (\$200 млн., кредит Світового банку). На жаль, виконання окремих проектів призупинене, оскільки Україна не виконує власні зобов'язання щодо їх фінансування.

 $^{^{57}}$ В рамках програми TACIS лише на підвищення безпеки українських AEC було виділено понад EUR110 млн.

⁵⁸ Прикладами можуть слугувати проекти, що передбачають участь іноземних компаній: електротехнічний концерн ABB, **Швеція-Швейцарія** (енергозбереження, реабілітація ТЕС. будівництво малих електростанцій): консорціум *Framatom-Siemens*-Атомстройэкспорт (добудова енергоблоків Хмельницької та Рівненської АЕС): американські компанії AES, Westinghouse (ядерна енергетика); англійська компанія IPS (будівництво нової черги Добротвірської TEC-2) та ін.

Узагальнені оцінки стану відносин України з іншими державами в сфері енергетики подано в таблиці «Відповідність відносин в енергетичній сфері рівню стратегічного партнерства». Підсумовуючи наведені в таблиці оцінки, можна дійти наступних висновків.

За сукупністю наведених у таблиці показників, до стратегічних партнерів України сьогодні може бути віднесена лише Росія. Однак, її нинішня політика стосовно України (наміри збудувати газонафтопроводи в обхід української території, систематичне підвищення митних тарифів на енергоносії, обмеження поставок нафти і газу в Україну тощо), не дозволяє вважати стратегічне партнерство з РФ надійним і взаємовигідним.

Отже, в сфері енергетики Україна сьогодні не має надійних стратегічних партнерів, які до того ж були б реально зацікавлені в поглибленні взаємовигідної співпраці.

Піднесення співробітництва України в сфері енергетики до рівня *стратегічного* можливе за умови здійснення крупних міжнародних енергетичних проектів, які забезпечать диверсифікацію джерел енергопостачання в Україну. У цьому випадку реальні можливості стати стратегічними партнерами України в цій сфері мають: Азербайджан, Велика Британія, Грузія, Казахстан, Німеччина, Нідерланди, Польща, США, Туреччина, Туркменистан, Узбекистан⁵⁹.

У більш віддаленій перспективі важливими партнерами України в реалізації крупних енергетичних проектів можуть стати Вірменія, Ірак, Іран, Лівія, Норвегія.

Відповідність відносин в енергетичній сфері рівню стратегічного партнерства **І**мпорт Експорт Крупні спільні проекти, Країни-Послуги, Послуги, партнери кредити Енергоносії облалнання. Енергоносії облалнання. та інвестиції технології технології Держави, проголошені стратегічними партнерами України Азербайджан Аргентина Білорусь * Болгарія Грузія Ізраїль Канада Китай Моллова Німеччина * Польща * * * Росія Румунія Словаччина * США Туреччина Угорщина * Узбекистан Фінляндія Держави, що не проголошувалися стратегічними партнерами України Данія Казахстан ** * Литва Туркменистан * * Чехія * Швеція *

__

⁵⁹ До цього переліку входять держави, вже сьогодні проголошені стратегічними партнерами України. Однак, до укладення з ними конкретних угод стосовно означених проектів стратегічне партнерство залишається декларативним. Так, **США** продовжують активно лобіювати конкурентний напрям транспортування каспійської нафти (Баку-Джейхан), який підтримує й інший стратегічний партнер України — **Азербайджан**.

2.3 СПІВРОБІТНИЦТВО В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

У цьому підрозділі аналізується стан політичних відносин України з її стратегічними партнерами. Оцінюються можливості їх сприяння інтересам України на міжнародній арені, ставлення до України як до стратегічного партнера, відносини у контексті регіональної інтеграції, рівень організаційного забезпечення співробітництва і стан договірно-правових відносин.

Можливості стратегічних партнерів сприяти інтересам України на міжнародній арені

Серед держав, проголошених стратегічними партнерами України, найбільший потенціал реальної підтримки її інтересів на світовій арені мають Сполучені Штати. Сьогодні ця країна є світовим лідером і найбільш помітно впливає на міжнародні процеси. США також мають реальні важелі впливу в провідних міжнародних організаціях (ООН, ОБСЄ, НАТО, МВФ, Світовий банк та ін.). Очевидно, що лідерство США зберігатимуть ще протягом досить тривалого часу. За даними експертного опитування УЦЕПД, більшість (52%) вітчизняних фахівців переконані, що «в перспективі роль США як супердержави буде зростати».

Для реалізації зовнішньополітичних інтересів України важливе значення має розвиток відносин з Росією і Китаєм — впливовими державами світу, які до того ж є постійними членами Ради Безпеки ООН.

Для просування України до ЄС важливим є поглиблення співпраці з Німеччиною, Великою Британією і Францією — провідними державами Європейського Союзу. В цьому ж контексті слід відзначити Польщу, яка активно підтримує європейський напрям зовнішньої політики України⁶⁰.

На думку більшості експертів, найбільш важливим для реалізації зовнішньополітичних інтересів України є співробітництво з чотирма державами — це США (90%), Росія (89%), Німеччина (80%), Польща (58%) (діагр. «Держави, співробітництво з якими є найбільш важливим для реалізації зовнішньополітичних інтересів України»). Наступні три позиції в цьому рейтингу фахівці відводять Китаю (36%), Великій Британії (34%) і Франції (28%). Примітно, що останні дві держави не проголошувалися стратегічними партнерами України.

Як видно з діаграми, абсолютна більшість експертів переконані, що всі пострадянські держави (крім Росії) не мають достатньої ваги для ефективної підтримки інтересів

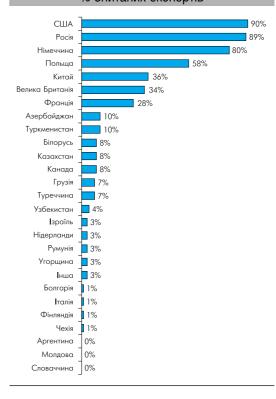
України на міжнародній арені. Якщо виходити з наведених експертних оцінок, то співпраця з 14 країнами з числа задекларованих стратегічних партнерів України містить в собі мінімальний потенціал підтримки її зовнішньополітичних інтересів.

Отже, найбільш важливими для реалізації зовнішньополітичних інтересів України є її відносини з США, Росією, Німеччиною, Польщею, Китаєм, Великою Британією і Францією.

Ставлення до України як до стратегічного партнера

Ставлення до України визначається комплексом внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких сьогодні, на жаль, переважають негативні⁶¹. За даними опитувань, серед внутрішніх негативних чинників, що ускладнюють відносини України з її зарубіжними партнерами, експерти відзначають: повільність у проведенні реформ (59%); відсутність практичних дій щодо наповнення задекларованих відносин стратегічного партнерства конкретним змістом (39%); високий рівень корупції (37%); низький рівень економічного розвитку (20%); нестабільність внутрішнього законодавства (20%); невідповідність рівня демократії світовим стандартам (11%).

Держави, співробітництво з якими є найбільш важливим для реалізації зовнішньополітичних інтересів України, % опитаних експертів

⁶⁰ На важливості відносин з цими країнами наголошувалося в попередніх тематичних випусках журналу «Національна безпека і оборона» (№1, 2000р. — воєнна сфера; №6, 2000р. — економічна сфера; №9, 2000р. — політична сфера).

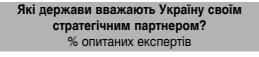
⁶¹ Див.: Міжнародний імідж України: міфи і реалії. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2000, №3, с.7-16.

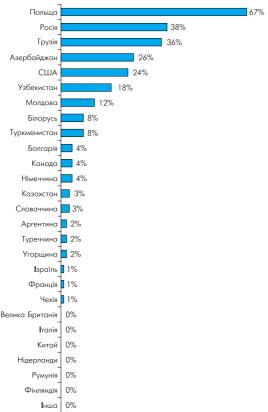

Внутрішні проблеми України є основним фактором стримування її зовнішньополітичної активності і водночає формування негативного міжнародного іміджу — такий висновок підтверджують абсолютна більшість (76%) опитаних експертів.

Окремі стратегічні партнери України мають конкурентні цілі, а тому Україна часто опиняється на перехресті конфліктних інтересів. Такі проблемні ситуації, навіть якщо вони вирішуються шляхом поступок з боку України, нерідко ускладнюють її відносини з одним партнером і не покращують — з іншим⁶².

Зазначені фактори погіршують ставлення до України з боку її стратегічних партнерів. Така в цілому несприятлива ситуація відбивається у відповідях експертів на питання: «Які держави вважають Україну своїм стратегічним партнером?» (див. наступну діаграму).

На думку більшості опитаних фахівців, із 19-ти країн, що проголошені стратегічними партнерами, лише Польща сьогодні «відповідає взаємністю», тобто визначає Україну своїм стратегічним партнером. Не знайшлося жодного експерта, впевненого в тому, що своїм стратегічним партнером Україну вважають Китай, Румунія або Фінляндія. Мізерною (1-12%) є частка експертів, переконаних у тому, що Україну сприймають своїм стратегічним партнером Аргентина, Білорусь, Болгарія, Ізраїль, Канада, Молдова, Німеччина, Словаччина, Туреччина, Угорщина.

Отже, на думку експертів, Україну в якості стратегічного партнера сприймає лише Польща (67%). На фоні загальних скептичних оцінок помітно кращим експерти вважають ставлення до України з боку Росії (38%), Грузії (36%), Азербайджану (26%) і США (24%).

Відносини зі стратегічними партнерами в контексті регіональної інтеграції

На європейському напрямі регіональної інтеграції сьогодні Україна залишається фактично поза рамками цього процесу⁶³. Попри декларації з обох сторін, налагодити плідне економічне співробітництво з ЄС Україні поки що не вдається. Ще менше успіхів на шляху набуття статусу асоційованого членства України в ЄС.

Економічна взаємодія в рамках СНД супроводжується підписанням сотень документів, багато з яких не виконуються. Зняти політичні й митні перешкоди вільному пересуванню товарів на просторі Співдружності не вдається, а відтак обсяги торгівлі України з більшістю країн СНД з року в рік зменшуються.

Останнім часом більш інтенсивно розвиваються політичні контакти України в рамках ГУУАМ. Вже започатковано практику виступів зі спільними ініціативами країн-членів ГУУАМ у міжнародних організаціях⁶⁴. У вересні 2000р. під час Самміту Тисячоліття було задекларовано намір перетворити ГУУАМ у міжнародну організацію. Офіційне оформлення цієї регіональної структури заплановано провести в Києві в першому кварталі 2001р. Варто нагадати, що членами цього об'єднання є проголошені стратегічними партнерами України Азербайджан, Грузія, Молдова і Узбекистан. За словами Президента Л.Кучми⁶⁵, бажання приєднатись до ГУУАМ висловили Болгарія і Румунія (також стратегічні партнери України).

⁶² Так, у 1998р. Україна, попри попередні домовленості, під тиском з боку США відмовилася від участі в будівництві разом з Росією АЕС у Бушері, Іран. Це вимушене рішення погіршило відносини України з РФ і спричинило втрату понад \$50 млн., яку не вдалося компенсувати в рамках так званої «Харківської ініціативи». Відмова України від участі в бушерському проекті не покращила й відносин зі США. Можна згадати й інші конфліктні ситуації, в яких Україна понесла певні втрати через конкурентні інтереси її стратегічних партнерів, — це воєнна операція НАТО в Косово; схвалення нової Стратегічної концепції НАТО; підготовка до будівництва трубопроводу Баку-Джейхан; відмова західноєвропейських держав від спільного з Україною виробництва військово-транспортного літака; підготовка нового проекту обхідного газопроводу з Росії до Західної Європи та ін.

⁶³ Ця проблематика детально розглянута в спеціальному випуску журналу «Національна безпека і оборона» (2000, №9).

⁶⁴ У жовтні 2000р. представник України при ООН виклав у адміністративно-бюджетному комітеті ООН спільну позицію країн ГУУАМ щодо методики стягнення внесків та розподілу доходів. Див: Интерфакс-Украина, 6 октября 2000г.

⁶⁵ Див.: «Болгарія і Румунія хочуть до нас у союз» — Хрещатик, 27 жовтня 2000р., с.3.

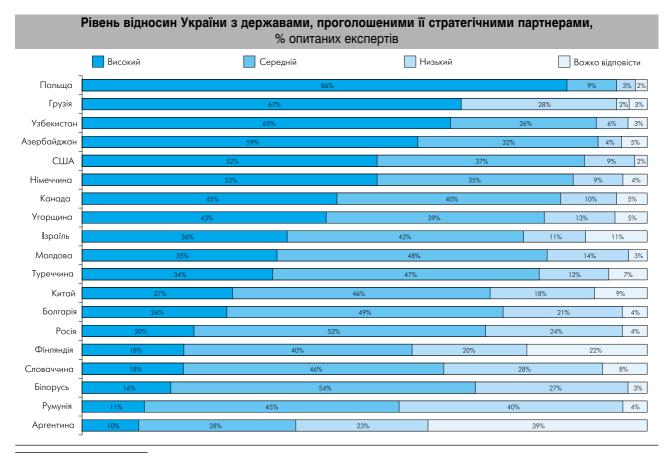
Становлення ГУУАМ досить стримано сприймається двома іншими стратегічними партнерами України — Росією і Білоруссю. За їх участю на базі Митного союзу створюється інша міжнародна організація — Євразійське економічне співтовариство, яка до того ж має воєнно-політичну складову (Ташкентський договір) 66. Україна та її стратегічні партнери - члени ГУУАМ зайняли критичну позицію стосовно нової структури 67. Таке розмежування посилює інтеграційні процеси в обох групах, однак Україні буде непросто гармонізувати відносини з різними стратегічними партнерами.

Поступово нарощується регіональне співробітництво в рамках ОЧЕС (Організації чорноморського економічного співробітництва). Однак, розвиток відносин стратегічного партнерства через механізми цієї регіональної структури виглядає проблематичним, оскільки істотними є відмінності в стратегічних інтересах країн-членів.

Оцінюючи характер інтеграційних процесів, можна зазначити, що більш активно розвиваються політичні контакти України з країнами ГУУАМ, хоча вагомою економічною складовою ці відносини поки що не підкріплені. Стратегічно важливі для Українки ринки залишаються на просторі СНД, однак співпраця з країнами Співдружності поступово згортається. На європейському напрямі інтеграційні процеси більш повільні, рівень двосторонніх відносини з більшістю європейських країн не можна вважати для України задовільним, окрім контактів з сусідньою Польщею.

Такий висновок підтверджується й оцінками експертів рівня відносин України з іншими державами (діаг. «Рівень відносин України з державами, проголошеними її стратегічними партнерами»). Найвищі позиції посідають Польща (86%), країни ГУУАМ — Грузія (67%), Узбекистан (65%), Азербайджан (59%), а також США (52%) і Німеччина (52%). Високо оцінюється експертами й рівень відносин України з Туркменистаном (53%), який не проголошувався її стратегічним партнером.

Привертає увагу критична оцінка експертами нинішнього стану україно-російських взаємин — лише 20% українських фахівців вважають їх рівень високим. Для цього ε

⁶⁶ 11 жовтня 2000р. на сесії глав держав-учасниць Ташкентського договору ухвалено документи про взаємодію збройних сил. Зокрема, прийнято рішення про створення регіональної системи безпеки, підписано Угоду про статус формувань сил та засобів системи колективної безпеки.

⁶⁷ Під час візиту до Узбекистану (жовтень 2000р.) Президент України заявив, що Євразійське економічне співтовариство є «певною мірою міною швидкої або уповільненої дії, закладеною під структуру СНД». Президент Узбекистану охарактеризував нове утворення як «мертвонароджене й побудоване за ілюзорною схемою». Див.: Голотюк И. «Узбекистан предлагает Украине в концессию территории, на которых могут добываться нефть и газ». — Факты, 14 октября 2000г., с.2.

підстави, оскільки співпраця з Росією характеризується суперечливістю і нестабільністю, а ефективного механізму співробітництва не знайдено⁶⁸.

На думку експертів УЦЕПД, наведені на діаграмі оцінки фахівцями рівня відносин зі США (52%), Німеччиною (52%) і Канадою (45%) є дещо завищеними. Скоріш за все, вони відображають політичну й економічну вагу держав «Великої сімки», а відтак — не стільки досягнутий рівень взаємин, скільки важливість співробітництва України з цими державами.

Організаційне забезпечення відносин стратегічного партнерства

У взаєминах України зі стратегічними партнерами порівняно вищим є рівень організаційного забезпечення контактів з трьома державами: США, Польщею та Росією. Для реалізації стратегічного партнерства з цими країнами утворені міждержавні органи з високим статусом — це Українсько-американська міждержавна комісія Кучма-Гор, Консультативний комітет Президентів України і Республіки Польща, Змішана українсько-російська комісія зі співробітництва і Стратегічна група з питань україно-російських взаємовідносин. Наявність таких міждержавних органів створює передумови для плідної співпраці партнерів. Більш активною сьогодні є робота по лінії Україна-США та Україна-Польща. Нинішній кризовий стан взаємин з Росією підтверджує, що ефективність партнерства залежить не лише від утворення міждержавних органів з високим статусом.

Механізми реалізації стратегічного партнерства з рештою 16 країнами мало відрізняються від традиційних механізмів двосторонньої співпраці. Йдеться, насамперед, про двосторонні міжурядові комісії, які очолюють керівники урядів, а також двосторонні комісії в різних сферах співробітництва (гуманітарній, воєнній та ін.). Прикладами можуть слугувати Спільна міжурядова українсько-азербайджанська комісія з питань економічного співробітництва, Міжурядова українсько-білоруська комісія з питань торговельно-економічного співробітництва, засідання яких відбуваються один раз на рік⁶⁹.

Досить помітною є різниця в рівнях проведення засідань міжурядових комісій. Приміром, IV засідання Спільної українськоузбекської комісії з всебічного співробітництва відбулося під головуванням прем'єрміністрів, а IV засідання аналогічної українсько-китайської комісії проводили заступники міністрів зовнішньої торгівлі двох країн.

Отже, високий рівень організаційного забезпечення стратегічного співробітництва притаманний лише відносинам України з США, Польщею та Росією.

Стан договірно-правових відносин

Безумовно, стан договірно-правових відносин є значною мірою формальним критерієм⁷⁰, однак, він певним чином відображає рівень політичного діалогу України зі стратегічними партнерами. Аналіз відповідної договірно-правової бази свідчить про наступне.

- 1. У двосторонніх документах стратегічне партнерство України закріплене лише з шістьма державами: Азербайджаном, Росією, Узбекистаном (у широкомасштабних політичних договорах), Болгарією, Польщею і США (в спільних заявах лідерів держав).
- 2. Вирізняється група країн СНД, проголошених стратегічними партнерами України (Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія, Узбекистан), в договірно-правових відносинах з якими використовується практика укладення двох базових документів: широкомасштабного політичного договору та закріпленої на договірному рівні довгострокової програми економічного співробітництва, розрахованої на 10 років⁷¹.
- 3. Договірно-правова база відносин зі стратегічними партнерами помітно відрізняється кількістю документів і масштабом охоплення сфер співробітництва. Більш досконало розроблені та документально закріплені контакти України з групою згаданих пострадянських держав. Наприклад, з Росією укладено понад 180 двосторонніх документів, договірно-правова база відносин з Білоруссю складає 142 документи. Двосторонні взаємини зі США та Польщею регулюються близько 100 угодами.

² жовтня 2000р. у виступі на колегії Міністерства закордонних справ Президент Л.Кучма зазначив: «Потрібно, нарешті, знайти ефективний алгоритм відносин з Росією, зорієнтований не на конфронтацію, а на взаємовигідне співробітництво». Див.: Виступ Президента Л.Кучми на засіданні колегії МЗС. -Президентський вісник, 7-13 жовтня 2000р., с.4

⁶⁹ Аналогічні міжурядові органи створені з іншими країнами. Наприклад, з Китаєм (1992р.), Канадою (1996р.), Узбекистаном (1997р.), Білоруссю (1998р.), Грузією (1998р.), Аргентиною (1999р.). Під час візиту Президента України до Португалії (жовтень 2000р.) прийнято рішення про створення двосторонньої міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва.

⁷⁰ Наприклад, договірна база України з Білоруссю є досить розвиненою — вона налічує сім міждержавних, один міжпарламентський, 62 міжурядових і 72 міжвідомчих документів. Однак, адекватного кількості підписаних документів результату співробітництва двох стратегічних партнерів поки що не помітно.

⁷¹ Наприклад, з Білоруссю укладено Договір про дружбу, добросусідство та співробітництво (1995р.) і Договір про довгострокове економічне співробітництво на 1999-2008рр. З Грузією укладено Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу (1994р.) і Договір про економічне співробітництво на період 1999-2008рр.

3 іншими державами нормативно-правова база відносин порівняно менш розвинена. Наприклад, з Болгарією (67 документів) вона сьогодні майже втричі менша, ніж з Росією. 3 Німеччиною на початок 2000р. договірноправова база складала 22 міждержавні та міжурядові угоди. З Китаєм Україна уклала понад 70 двосторонніх документів⁷², однак широкомасштабного політичного договору між країнами не укладено⁷³.

За результатами аналізу, в таблиці подано узагальнену оцінку рейтингу стратегічних партнерів України, виходячи з політичного виміру співробітництва.

Для зміцнення міжнародних позицій України важливим є співробітництво зі США, Росією, Німеччиною, Польщею, Китаєм, Великою Британією та Францією. Сьогодні більш динамічно розвиваються політичні контакти України з Польщею, Азербайджаном, Грузією і Узбекистаном. Існує чимало невирішених проблем у відносинах з Росією, їх нинішній стан не може задовольняти обидві сторони. Неповною мірою використовується потенціал співпраці зі США, західноєвропейськими державами, Китаєм.

2.4 СПІВРОБІТНИЦТВО У ВОЄННІЙ СФЕРІ

У цьому підрозділі аналізується стан відносин у воєнній сфері між Україною та державами, проголошеними її стратегічними партнерами. Відзначаються й інші держави, співпраця з якими сприяє зміцненню воєнної безпеки України.

Попри певні позитивні тенденції, міжнародна ситуація не дозволяє повністю виключити загрози виникнення воєнного конфлікту або агресії проти України. Тому стратегічно важливим для України є таке партнерство у воєнній сфері, яке: передбачає надання Україні адекватної воєнної допомоги на випадок агресії проти неї або реально сприяє зміцненню обороноздатності України і створенню умов, за яких Україна могла б власними силами локалізувати можливий воєнний конфлікт (протистояти агресії)⁷⁴.

Оцінка відповідності співпраці у воєнній сфері вказаним критеріям здійснюється на двох рівнях: міждержавному (воєнно-політичне співробітництво) та міжурядовому (військове та військово-технічне співробітниптво).

воєнно-політичне СПІВРОБІТНИЦТВО

Рівень зобов'язань, документально закріплений у відносинах між Україною та її стратегічними партнерами у воєнно-політичній сфері, є далеким від стратегічного навіть із найбільш впливовими партнерами — Росією та США. Такий висновок підтверджують наведені нижче приклади, що відображають рівень воєнно-політичних відносин цих двох держав з їх іншими стратегічними партнерами.

Оцінюючи потенційні можливості країнпартнерів надати Україні, в разі потреби, воєнну допомогу, треба враховувати наступне.

Можливість	Ставлення	Відносини	Дієвість	Договірно-
підтримки	до України	в контексті	міждержавних	правова база
інтересів	як до стратегічного	регіональної	органів	стратегічного
України	партнера	інтеграції	співробітництва	партнерства
1. США 2. Росія 3. Німеччина 4. Польща 5. Китай	 Польща Росія Грузія Азербайджан США 	 Польща Азербайджан Грузія Узбекистан Німеччина 	1. США 2. Польща 3. Росія	 Росія США Польща Азербайджан Узбекистан

⁷² Сяопей Ч.: «Нехай дерево дружби буде вічнозеленим».— Президентський вісник, 28 жовтня 2000р., с.5.

Цю міжнародно-правову функцію виконує Спільна (Пекінська) Декларація про розвиток і поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною і КНР (1995р.).

Проблеми зміцнення регіональної безпеки, зниження рівня загроз, підвищення обороноздатності України та довіри у відносинах з сусідніми державами розглядались у попередніх випусках журналу «Національна безпека і оборона» (№№1,7,8,9,11, 2000).

ПРИКЛАДИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВОЄННІЙ СФЕРІ

Росія-Вірменія. Згідно з Договором про дружбу, співробітництво та взаємну допомогу між РФ і Республікою Вірменія, на випадок загрози безпеці або збройного нападу на одну із держав вони зобов'язуються надати одна одній необхідну допомогу, включаючи военну. Згідно з Договором про російську військову базу на території Вірменії, на спільне чергування заступили підрозділи ППО 3С Вірменії і ВПС Росії. Чисельність особового складу бази — 2500 чол., запаси озброєння дозволяють розгорнути декілька дивізій. База «забезпечує разом із Збройними Силами Республіки Вірменії безпеку Республіки Вірменія по зовнішньому кордону колишнього СРСР».

Росія-Білорусь. Військове співробітництво здійснюється на основі Концепції спільної оборонної політики Білорусі та Росії. Створена спільна Колегія міністерств оборони двох держав, розробляється спільна програма розвитку озброєнь на 2001-2005рр., формується спільне оборонне замовлення, створюється система спільного технічного забезпечення регіонального угруповання військ. Готуються єдина Воєнна доктрина Союзної держави, угода «Про спільну охорону західного повітряного кордону Союзу Білорусі та Росії». Статут Союзу Білорусі та Росії передбачає прийняття, в разі потреби, адекватних спільних заходів для запобігання загрози суверенітету й незалежності кожної з держав-учасниць.

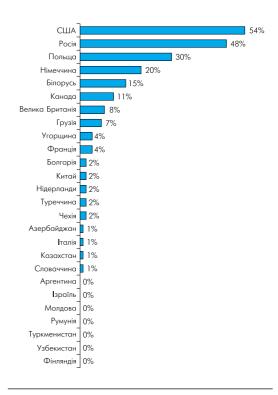
США-Японія. Договір про взаємне співробітництво та безпеку між Японією і США визначає, що «кожна зі Сторін визнає збройний напад проти іншої Сторони в межах території адміністративного управління Японії як загрозу власній безпеці і проголошує готовність протистояти спільній загрозі».

США-Ізраїль. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом США та Урядом Ізраїлю зі стратегічного співробітництва передбачає «надання один одному необхідної воєнної допомоги для проведення операцій в регіоні».

На випадок загрози воєнної агресії, Україна може розраховувати на допомогу по-літичного, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру з боку практично всіх держав, проголошених її стратегічними партнерами. Звичайно, дієвість такої допомоги буде різною — вона залежить від потенціалу країн і рівня їх впливу на міжнародні процеси. Очевидно більшим може бути внесок США, Росії, Китаю, Німеччини, Канади.

Якщо вести мову про реальну допомогу суто воєнного характеру, то Україна могла б отримати її лише від двох держав — Росії або США, залежно від джерела загрози. Дійсно, з числа стратегічних партнерів України, лише ці держави, за своїм політичним, економічним і воєнним потенціалом, здатні проводити самостійну політику в регіоні⁷⁵. Крім того, воєнний (в т.ч. ядерний) потенціал Росії та США, їх роль в Раді Безпеки ООН, безпосе-

Держави, на воєнну допомогу яких Україна могла б розраховувати у випадку загрози агресії, % опитаних експертів

реднє сусідство Росії та мобільність ЗС Сполучених Штатів могли б гарантувати стримування можливої агресії проти України⁷⁶. Жодна інша окрема держава не зможе надати Україні воєнної допомоги дійсно *вирішального* значення.

Примітно, що такий висновок експертів УЦЕПД поділяють значна частина опитаних фахівців (діагр. «Держави, на воєнну допомогу яких Україна могла б розраховувати у випадку загрози агресії»). На їх думку, Україна може сподіватися на підтримку з боку США (54% опитаних) і Росії (48%).

Майже третина (30%) опитаних відзначили Польщу, однак, на думку експертів УЦЕПД, в якості стратегічного воєнного союзника України ця держава, якщо й може розглядатися, то лише в далекій перспективі⁷⁷. Як видно з діаграми, можливість надання Україні воєнної допомоги з боку інших

⁷⁵ Ряд стратегічних партнерів України, які входять до воєнно-політичних союзів (**Білорусь, Канада, Німеччина, Польща, Туреччина, Угорщина**), не маючи достатнього власного потенціалу, будуть змушені координувати свої дії з членами цих союзів (Ташкентський договір, НАТО). Провідну роль в них відіграють знову ж таки **Росія** та **США** відповідно.

⁷⁶ З огляду на можливі джерела воєнної загрози для України, в окремих випадках для відвернення агресії було б достатнім упереджувальне розгортання обмеженого контингенту мобільних сил **Росії** або **США** на території України. Звичайно, це має здійснюватися на фоні стратегічного розгортання і підготовки до проведення оборонної операції ЗС України.

⁷⁷ Польща має обмежений воєнний потенціал і планує подальше скорочення 3С (до 150 тис. чол. протягом наступних шести років), очевидно покладаючись на підтримку партнерів по НАТО. Мобільна складова 3С Польщі поки що не є значимою для ведення активних і тривалих бойових дій за межами країни. Крім того, Польща навряд чи вдасться до самостійних кроків на підтримку України воєнними засобами без згоди членів НАТО.

держав, проголошених її стратегічними партнерами, фахівці вважають малоймовірною. З цим висновком важко не погодитися.

Важливою є й наступна обставина: країна-партнер може надати воєнну допомогу за умови, якщо, в конкретному випадку, її життєво важливі інтереси співпадуть з життєво важливими інтересами України. Лише тоді воєнна загроза інтересам України буде сприйматись як воєнна загроза власним інтересам країни-партнера. Варто нагадати, що у воєнно-політичній сфері Росія та США мають здебільшого конкурентні інтереси.

Отже, Україна опинилася в ситуації, коли жоден з її стратегічних партнерів не має перед нею стратегічних зобов'язань у воєнній сфері. Потенційно зобов'язання стратегічного рівня могли б взяти на себе або Росія, або США. Очевидно, РФ пішла б на такий крок, однак зустрічні зобов'язання вийшли б за рамки позаблокового статусу України. Таким чином, складний характер відносин між Росією та США ставить інтереси України у воєнній сфері в залежність від стосунків між цими двома державами.

ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Міжнародне військове співробітництво розглядається Україною як важливий чинник зміцнення довіри між партнерами, залучення передового досвіду, зниження спільними зусиллями рівня загроз національній безпеці.

Найбільш активно й продуктивно українські військові взаємодіють з державами, які готові надавати фінансову підтримку такій співпраці. До них належать, насамперед, США, Велика Британія, Канада, Нідерланди, Німеччина⁷⁸ та деякі інші. Власні можливості України фінансувати заходи міжнародного військового співробітництва є дуже обмеженими, тому фінансова й технічна допомога партнерів є важливою.

Серед двосторонніх програм військового співробітництва з іншими партнерами помітно вирізняється програма співпраці між Україною та США, причому не лише за кількісною, а й якісною ознакою. За період з 1994р. українські військові по каналах міжнародного військового співробітництва отримали від США близько \$30 млн. на фінансування двосторонніх заходів, участі України в програмі НАТО «Партнерство заради миру» та

утримання українських миротворців у Косово. США профінансували проведення всіх навчань «Щит миру» та «Sea Breeze». За їх допомоги в Україні розгорнуто шість лабораторій мовної підготовки, ще сім таких комплектів доставлено в країну. США надають допомогу в розгортанні підготовки сержантів-професіоналів для ЗС України. Лише на навчання в США понад 200 представників України за програмою IMET (International Military Education and Training) було виділено понад \$7 млн. Загалом, за обсягами фінансування й кількістю проведених заходів, програму співробітництва України зі США можна порівнювати з програмами співпраці України з усіма іншими державами, проголошеними її стратегічними партнерами, разом узятими.

Між Україною та Росією активне військове співробітництво розпочалося лише після підписання широкомасштабного політичного договору в травні 1997р. 79 Вже через півроку було проведено перші спільні навчання «Фарватер миру» на Чорному морі, в яких взяли участь 11 українських і 17 російських кораблів. Надалі кількість спільних заходів з року в рік збільшувалась: 1998p. — 28, 1999p. — 31. У липні 1999р. Президент Л.Кучма зорієнтував військових на подальше поглиблення співпраці з Росією: «Ставлення до цієї країни як до стратегічного партнера є однією з домінант нашої зовнішньої політики... Є необхідність поглиблення співробітництва і у військовій сфері»⁸⁰. Відповідно, на 2000р. військовими було заплановано вже понад 50 заходів. Окрім спільних навчань флотів, у 2000р. було вперше проведено спільні з РФ

⁷⁸ Різні аспекти військового співробітництва України з Канадою, Німеччиною, США висвітлювалися в попередніх випусках журналу «Національна безпека і оборона» (2000, №1,3,7,8,11).

⁷⁹ До 1997р. військове співробітництво включало щорічний обмін 8-12 візитами, під час яких вирішувалися спірні питання поділу Чорноморського флоту СРСР (підписувалися угоди та протоколи, число яких вже перевищило 50), окремі питання роззброєння, поставок запасних частин і надання ремонтних послуг.

⁸⁰ «Армійські проблеми у загальнодержавному контексті». Виступ Президента України на зборах офіцерів Збройних Сил України 13 липня 1999р. — Урядовий кур'єр, 15 липня 1999р., с.4.

навчання за участю дальньої авіації та засобів ППО України. Керівники військових відомств двох держав планують і надалі поглиблювати військову співпрацю⁸¹.

Військове співробітництво між Україною та Польщею розпочалося в 1993р. 82 Однак, протягом перших кількох років воно не було надто активним: проводилося лише близько 20-25 заходів щорічно. Важливим кроком до активізації співробітництва стало створення в 1997р. спільного українсько-польського батальйону. Батальйон брав участь у більшості багатонаціональних навчань, що проводилися в Польщі і в Україні, а зараз виконує миротворчу місію в Косово в складі КҒО В. Україна в ньому представлена двома ротами загальною чисельністю 250 чол., а кошти на їх утримання надають США — вже надано \$4,5 млн.⁸³

На думку експертів УЦЕПД, співробітництво в рамках спільних миротворчих та інших формувань закладає основу для взаємодії в майбутніх операціях: як миротворчих, так і традиційних воєнних.

Важливим аспектом україно-польського військового співробітництва є співпраця за участю Великої Британії в рамках тристоронніх щорічних навчань десантних підрозділів «Козацький степ» (проведено вже чотири навчання). Крім заходів на міждержавному рівні, активізувалися й прикордонні зв'язки між Західним оперативним командуванням ЗС України та Краківським округом Війська Польського.

Що стосується решти партнерів (Азербайджан, Болгарія, Узбекистан), з якими відносини стратегічного партнерства закріплені в двосторонніх документах, то у воєнній сфері рівень співробітництва з ними ще дуже далекий від рівня співпраці України з багатьма країнами, яких не відносять до її стратегічних партнерів, наприклад, з Великою Британією або Нідерландами⁸⁴.

Отже, військове співробітництво України з її стратегічними партнерами розвивається досить нерівномірно. Найбільш активними є контакти зі США, на порядок нижчою є активність військового співробітництва України з Польщею та Росією, хоча активність контактів з цими державами помітно зростає.

Попри високий рівень співпраці та наявність стратегічного інтересу з обох сторін, військове партнерство зі США поки що не можна вважати стратегічним, оскільки воно суттєво не вплинуло на стан обороноздатності України.

Важливе значення для України в її нинішньому скрутному економічному стані має військове співробітництво з партнерами, які готові взяти на себе основні витрати на проведення спільних заходів, — це, насамперед, США, Велика Британія, Канада, Нідерланди, Німеччина та деякі інші.

ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Військово-технічне співробітництво (ВТС) України зі стратегічними партнерами має сприяти: забезпеченню її військових формувань сучасними комплексами озброєнь, нарощуванню експорту продукції, що виробляється на підприємствах вітчизняного ВПК.

Вибір Україною пріоритетних партнерів і напрямів ВТС здійснюється з урахуванням: наявного воєнно-промислового потенціалу, який є надмірним, з огляду на обмежені внутрішні потреби України⁸⁵; історичної взає-

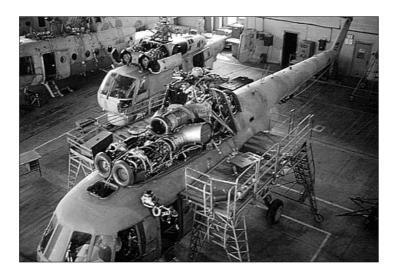
[«]Міністри оборони України і РФ О.Кузьмук та І.Сергеєв мають, за їх визнанням, усі підстави оцінювати перспективи двостороннього військового і військово-технічного співробітництва як «оптимістичні». Динаміка розвитку цих відносин зростає з кожним роком і набуває закономірного характеру». -Див.: ДІНАУ, 17 квітня 2000р.

^{82 3} лютого 1993р. було підписано угоду про військове співробітництво між міністерствами оборони двох країн.

⁸³ Україна бере участь у створенні й інших спільних військових формувань, таких як: інженерний підрозділ «Тиса» (за участю **Угорщини, Румунії** та Словаччини); миротворчий підрозділ ГУУАМ (за участю Грузії та Азербайджану), а також Міжнародного військово-морського з'єднання на Чорному морі (за участю Болгарії, Грузії, Росії, Румунії та Туреччини). Ці підрозділи поки що знаходяться на стадії формування, потребують створення відповідної нормативної бази діяльності та систематичної підготовки до спільних дій.

⁸⁴ Кількість заходів двостороннього співробітництва (візитів, семінарів, навчань) з **Великою Британією** щороку зростає і в 2000р. досягла 80. За всі роки співробітництва Велика Британія надала на їх проведення близько \$2 млн. З Нідерландами має місце регулярний обмін візитами військових делегацій на рівні експертів, українці навчаються в Нідерландах на курсах штабних офіцерів, мовних, медичних тощо. Україна є єдиною державою з-поміж партнерів Нідерландів, всі витрати якої на співробітництво (близько 25-30 заходів щорічно) покриваються Нідерландами. Крім того, ця країна неодноразово надавала матеріальну допомогу ЗС України (медичне обладнання, комп'ютерна техніка тощо). Нідерланди є другим, за обсягами наданих коштів, фінансовим донором (після США), завдяки внеску якого Україна утримує миротворчий підрозділ у Косово.

⁸⁵ Окремі високотехнологічні галузі українського ВПК (виробництво авіаційної, ракетної, бронетанкової техніки, суднобудування тощо), і відповідно сотні тисяч робочих місць, можуть бути збережені лише за умови виконання крупних експортних замовлень. Отже, ефективне військово-технічне співробітництво має стратегічне значення для національної економіки.

мозалежності ВПК країн колишнього СРСР, спорідненості їх наукових шкіл; готовності країн-партнерів до здійснення крупних коопераційних проектів за участю України, спільного просування військової продукції на міжнародні ринки; дотримання зобов'язань України стосовно ВТС в рамках міжнародних режимів контролю.

Головним партнером України в галузі військово-технічного співробітництва є Росія. Для цього створено сприятливу нормативно-правову базу, підписано двосторонні угоди практично в усіх галузях, що торкаються ВТС⁸⁶. Крім того, згідно з Постановою КМ України від 22 червня 1999р. близько 60 оборонних підприємств України отримали право брати участь у коопераційному виробництві з російськими партнерами без посередництва ДК «Укрспецекспорт» та окремого дозволу Державної служби експортного контролю України. За повідомленням останньої, обсяги торгівлі з Росією у військово-технічній сфері в 1999р. значно збільшилися⁸⁷.

Водночас, наявність політичних розбіжностей у відносинах між Україною і РФ (стосовно співпраці з НАТО 88 , Ташкентським договором) негативно впливає на ВТС, а при-

сутність обох держав на одному (пострадянському) ринку озброєнь призводить до загострення конкуренції між ними. Якби не згадані негативні чинники, то нинішній, досить високий рівень ВТС між Україною і РФ можна було б охарактеризувати як співробітництво стратегічних партнерів.

3 іншого боку, активне ВТС з Росією унеможливлює досягнення високого рівня військово-технічної співпраці України з західними партнерами — США, Німеччиною, іншими членами НАТО89. Дійсно, Україна і США спільно не розробляють комплексів озброєнь та військової техніки, не здійснюють передачі оборонних технологій, не співпрацюють на ринках озброєнь. Україні також не надається військово-технічна допомога такого масштабу, як, наприклад, сусідній Поль**щі**⁹⁰. Оскільки західні партнери здатні задовольняти власні потреби в озброєннях без участі України, то можливості поглиблення ВТС між Україною і США, а також Україною і Польщею 91 ε дуже обмеженими.

Узбекистан у 1999р. приєднався до ГУУАМ, що можна сприймати як намір серйозно розширити співробітництво з Українюю в усіх сферах, в т.ч. ВТС⁹². Для його активізації існують передумови: Узбекистан планує модернізувати армію, закуповувати комплектуючі й військову техніку, він також виробляє продукцію, яка цікавить Україну. У 2000р. «Укрспецекспорт» вже збільшив обсяги торгівлі з Узбекистаном⁹³.

⁸⁶ Міжурядові угоди про співробітництво в галузі створення та експлуатації ракетно-космічної техніки, кораблебудування та судноремонту, спільного виробництва літака Ан-70 та ін. Утворено й спільні компанії, наприклад, «Середній транспортний літак» (для просування на ринки літака Ан-70) і «Космотрас» (для комерційного використання балістичних ракет SS-18).

⁸⁷ Див.: Бадрак В. Чувствительная торговля: сбывающиеся надежды. — Российско-украинский бюллетень, февраль 2000г., №5, с.45.

⁸⁸ У співробітництві між Україною й НАТО Росія серед, іншого, вбачає для себе загрозу втрати українського ринку зброї в майбутньому через нібито намагання Альянсу зробити Україну користувачем озброєнь виробництва НАТО.

⁸⁹ Це обмеження не розповсюджується на технології, попит на які Захід не завжди може задовольнити власними силами. Саме завдяки **американському** лобіюванню Україна стала повноцінним учасником міжнародного режиму контролю за ракетними технологіями (РКРТ) та ринку космічних послуг, де виступає партнером США у міжнародному консорціумі Sea Launch. Україна регулярно надає США та іншим західним державам військово-транспортні послуги з перевезень широкофюзеляжними літаками найбільшої вантажності Ан-124 «Руслан».

⁹⁰ У червні 2000р. США передали Польщі ракетний фрегат, а зараз розглядають можливість передачі літаків F-16 з баз зберігання.

⁹¹ З огляду на вступ цієї країни до НАТО та поступову переорієнтацію на західні системи озброєння.

⁹² ВТС України й Узбекистану вже має певні здобутки: наприклад, ще в 1997р. Київський танкоремонтний завод модернізував 40 узбецьких танків; у Ташкенті виробляються крила для літаків Ан-70.

⁹³ Повідомлення Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (з посиланням на інтерв'ю з генеральним директором ДК «Укрспецекспорт» В.Малєвим), 4 жовтня 2000р.

Значний потенціал має ВТС з Азербайджаном⁹⁴: «Укрспецекспорт» здійснює ремонт обладнання та військової техніки для ЗС Азербайджану як на підприємствах ВПК України, так і в самому Азербайджані; Україна вже виконала контракт з поставки в Азербайджан військової амуніції в обмін на дизельне паливо⁹⁵.

У сфері ВТС України зі стратегічними партнерами помітна суттєва нерівномірність, що підтверджує й нормативно-правова база

Відповідність військово-технічного співробітництва рівню стратегічного партнерства

Країни- партнери	Поставки ОВТ та комплектуючих	Модернізація ОВТ	Участь у спільних проектах
	Держави, прогол партнера	ошені стратегічним ами України	и
Азербайджан	*	*	
Аргентина			
Білорусь	*		
Болгарія	*		
Грузія			
Ізраїль			
Канада			
Китай	*		*
Молдова			
Німеччина			
Польща	*	*	
Росія	**	**	**
Румунія			
Словаччина	*		
США			*
Туреччина			
Угорщина	*		
Узбекистан	*	*	*
Фінляндія			
		е проголошувалися партнерами України	
Греція	**		
Пакистан	**	*	*
Франція			*
Чехія			*
** .			

^{**} головні партнери

співробітництва. Приміром, з Росією укладено 13 міжурядових угод у галузі ВТС, з Узбекистаном — три, з Азербайджаном, Польщею та США — по одній, а з переважною більшістю європейських країн міжурядові угоди по ВТС взагалі відсутні⁹⁶.

3 іншого боку, ϵ багато країн, стратегічне партнерство з якими не проголошувалося, однак рівень ВТС є набагато вищим, ніж із задекларованими стратегічними партнерами. Такі країни, як Пакистан (протягом 1997-1999рр. — найбільший покупець української зброї), або Демократична Республіка Конго (один з крупних покупців у 1999р.) стали важливими партнерами України в сфері ВТС. Греція, яка є членом НАТО, уклала з Україною угоду про закупівлю двох малих десантних кораблів типу «Зубр» на суму майже \$100 млн. Існують перспективи розширення ВТС з Францією в галузі бронетанкової тех-

Узагальнені оцінки⁹⁸ стану ВТС України з іншими державами відображено в таблиці «Відповідність військово-технічного співробітництва рівню стратегічного партнерства». Підсумовуючи наведене, можна дійти наступних висновків.

Рівень ВТС України з жодним із задекларованих стратегічних партнерів не можна вважати стратегічним. Навіть у військовотехнічній співпраці з Росією, інтенсивність якої є найвищою, існують серйозні проблеми. Загалом, між Україною і РФ склалися відносини скоріше стратегічної залежності, ніж партнерства. ВТС України зі США має дуже обмежений характер; не існує й реальних передумов для його активізації.

Загалом, серед держав, проголошених стратегічними партнерами України, немає жодної країни, яку сьогодні можна було б визнати дійсно стратегічним партнером у воєнній сфері. 3 огляду на створення сприятливих умов для зміцнення обороноздатності України, порівняно більш ефективним є військове співробітництво зі США та Польщею, а також військовотехнічне співробітництво з РФ. Серед держав, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, перспективною є співпраця у воєнній сфері з Великою Британією, Нідерландами та деякими іншими державами.

^{*} важливі партнери

⁹⁴ Під час візиту до України міністра оборони Азербайджану С.Абієва в жовтні 2000р. ВТС було названо одним із головних напрямів співробітництва.

⁹⁵ УНІАН, 11 жовтня 2000р.

 $^{^{96}\;}$ База даних Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння.

⁹⁷ 3 Францією вже напрацьовано певний досвід: у 1997 р. було реалізовано спільний **українсько-французько-чеський** проект модернізації танку Т-72, який отримав назву Т-72АГ.

⁹⁸ Оцінки зроблено на основі викладеного аналізу, а також з використанням бази даних Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння. Див. також: Бадрак В. Україна на світовому ринку озброєнь. — Національна безпека і оборона, №6, с.59-67.

висновки

Ознаками життєвої важливості партнерства в економічній сфері можуть бути: значна частка країни-партнера в експорті/імпорті товарів і послуг, значні обсяги іноземних інвестицій, наявність крупних спільних проектів у пріоритетних для України галузях. Як видно з таблиці, за сукупністю цих показників, до стратегічних партнерів України сьогодні можуть бути віднесені Росія, США та Німеччина. На більш високий рівень може бути піднесене й економічне співробітництво з Китаєм.

Для України особливе значення має енергетична складова зовнішніх економічних відносин. Як видно з таблиці, за сукупністю значимих для розвитку вітчизняного ПЕК показників, до стратегічних партнерів України сьогодні може бути віднесена лише Росія. Однак, її нинішня політика стосовно України не дозволяє вважати стратегічне партнерство з РФ надійним і взаємовигідним. Отже, в сфері енергетики Україна сьогодні не має надійних стратегічних партнерів. Піднесення співробітництва України в сфері енергетики до рівня стратегічного можливе за умови здійснення крупних міжнародних енергетичних проектів, які забезпечать диверсифікацію джерел енергопостачання. У цьому випадку реальні можливості стати стратегічними партнерами України в цій сфері мають: Азербайджан, Грузія, Німеччина, Польща, США, Туреччина, Узбекистан.

Ознаками життєвої важливості партнерства в політичній сфері можуть бути: можливості держав-партнерів суттєво сприяти просуванню інтересів України на міжнародній арені, їх ставлення до України як до стратегічного партнера, активний розвиток відносин з Україною в контексті регіональної інтеграції. Як видно з таблиці, для зміцнення міжнародних позицій України важливим є співробітництво зі США, Росією, Німеччиною, Китаєм. У відносинах України з РФ залишається чимало невирішених проблем, їх нинішній стан не може задовольняти обидві сторони. Неповною мірою використовується потенціал співпраці зі США, Китаєм. Більш динамічно сьогодні розвиваються політичні контакти України з Польщею, Азербайджаном, Грузією та Узбекистаном. На думку експертів, Україну в якості стратегічного партнера сприймає лише Польща.

У воєнній сфері життєво важливим для України можна вважати партнерство, яке: передбачає надання їй адекватної воєнної допомоги на випадок агресії або реально сприяє зміцненню обороноздатності держави і створенню умов, за яких Україна могла б власними силами локалізувати можливий воєнний конфлікт. Проведений аналіз засвідчив, що за цими ознаками сьогодні Україна не має стратегічних партнерів у воєнній сфері. Порівняно з іншими державами, більш ефективним є військове співробітництво України зі США та Польщею, а також військово-технічне співробітництво з РФ.

Загалом, за показниками співпраці в чотирьох ключових сферах, на рівень стратегічного партнерства сьогодні вийшли взаємини України з Росією, США, Німеччиною та Польщею. Основним фактором стримування поглиблення відносин стратегічного партнерства України є внутрішні проблеми.

Серед держав, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, перспективною є співпраця: в економічній сфері — з Великою Британією, Італією, Нідерландами, Францією; в енергетичній сфері — з Великою Британією, Вірменією, Іраком, Іраном, Лівією, Казахстаном, Нідерландами, Норвегією, Туркменистаном; у політичній сфері з Великою Британією, Францією; у воєнній сфері — з Великою Британією, Нідерландами та деякими іншими державами.

Відповідність нинішнього стану двосторонніх відносин рівню стратегічного партнерства

	Економічна сфера				Енергетична сфера		Політична сфера			Воєнна сфера				
Країни- партнери	Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг	Можливості підтримки інтересів України в міжнародних організаціях	Інвестиції	Крупні спільні проекти	Імпорт енергоносіїв та послуг	Експорт енергоносіїв та послуг	Крупні спільні проекти та інвестиції	Можливості підтримки інтересів України в міжнародних організаціях	Ставлення до України як до стратегічного партнера	Відносини в контексті регіональної інтеграції	Можливість надання воєнної допомоги на випадок агресії	Військове співробітництво	Військово-технічне співробітництво
Азербайджан		, <u> </u>	47	<u>, </u>					~ ^	*	*			*
Аргентина														
Білорусь	*					*								*
Болгарія														*
Грузія										*	*			
Ізраїль														
Канада								*					*	
Китай	*								*					*
Молдова							*							
Німеччина	*	*	**	*				*	*				*	
Польща						*	*			**	**		*	*
Росія	**	**		*	*	**	**	*	*	*		**	*	**
Румунія														
Словаччина							*							*
США	**	*	**	**	*				**	*		**	**	
Туреччина	*							*						
Угорщина							*							*
Узбекистан											*			*
Фінляндія														
** головні партнери * важливі партнери														

3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦії

У цьому розділі узагальнюються результати проведеного аналізу, вносяться пропозиції щодо можливих шляхів та механізмів гармонізації двосторонніх відносин України зі стратегічними партнерами⁹⁹.

ЗАГАЛЬНІ ОЦІНКИ

Протягом шести років стратегічними (особливими, ключовими стратегічними) проголошено відносини України відразу з 19 державами світу— це Азербайджан, Аргентина, Білорусь, Болгарія, Грузія, Ізраїль, Канада, Китай, Молдова, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, США, Туреччина, Угорщина, Узбекистан і Фінляндія.

У двосторонніх документах відносини *стратегічного* партнерства закріплені з шістьма країнами — Азербайджаном, Болгарією, Польщею, Росією, США та Узбекистаном; ще з двома державами (Грузія і Канада) документально зафіксовані відносини *особливого* партнерства.

Однак, у більшості випадків проголошення (і навіть закріплення у відповідних документах) відносин стратегічного партнерства не призвело до суттєвого покращання двосторонньої співпраці.

Експерти УЦЕПД глибоко переконані, що результативність двосторонньої співпраці визначальною мірою залежить від самої України 100. Водночас, навіть за нинішніх несприятливих умов (з огляду на внутрішні проблеми) взаємодія зі стратегічними партнерами могла б бути більш ефективною, ніж це засвідчують зроблені за результатами аналізу оцінки.

Малопомітними залишаються прямі іноземні **інвестиції** в Україну, їх обсяги не відповідають потребам розвитку вітчизняної економіки. Підтримка стратегічними партнерами позицій України в міжнародних інституціях (МВФ, ЄС) поки що є досить обмеженою. Україна отримує кредити в значно менших обсягах і нерідко на гірших умовах, ніж інші держави.

Динаміка торговельних відносин України з більшістю її стратегічних партнерів є негативною. Найбільш відчутно українські експортери втрачають свої позиції на ринках Росії та Білорусі, зменшуються обсяги експорту до Польщі, Угорщини, Словаччини. Несприятливі тенденції переважають у торгівлі з Азербайджаном, Грузією, Молдовою та Узбекистаном — стратегічними партнерами України і водночас її партнерами по ГУУАМ.

В енергетичній сфері Україна сьогодні також не має надійних стратегічних партнерів, які до того ж були б реально зацікавлені в поглибленні взаємовигідної співпраці.

Проголошення стратегічного партнерства не сприяло піднесенню політичних контактів на якісно новий рівень. Політична підтримка інтеграції України до ЄС, реалізації крупних високотехнологічних проектів з боку стратегічних партнерів є вибірковою і досить обмеженою. Приміром, кандидатами на вступ до Європейського Союзу визнано деякі держави, рівень економічного розвитку і потенціал взаємовигідної співпраці яких є принаймні не вищим, ніж в України, яка залишається поза межами процесу розширення ЄС.

⁹⁹ Стратегічне (особливе) партнерство України з міжнародними організаціями не є предметом цього дослідження. Відносини України з ЄС і НАТО розглядались у попередніх випусках журналу «Національна безпека і оборона» (№№8,9, 2000).

¹⁰⁰ Можливі шляхи вирішення внутрішніх проблем, що стримують поглиблення міжнародних контактів України, викладено в попередніх випусках журналу «Національна безпека і оборона» (№№1,3,4,5,6,8,9,11, 2000).

Політичний діалог на найвищому рівні не завжди супроводжується отриманням кінцевих результатів — реалізація рішень глав держав нерідко гальмується на міжурядовому та міжвідомчому рівнях. Перелік проблемних питань двосторонніх відносин з окремими стратегічними партнерами перевищує перелік їх спільних інтересів і реальних здобутків.

Високий рівень організаційного забезпечення стратегічного співробітництва притаманний лише взаєминам України з США, Польшею та Росією.

Відносини з жодним із стратегічних партнерів України не передбачають гарантій надання їй воєнної допомоги на випадок агресії, отже співпраця у воєнно-політичній сфері не виходить за рамки звичайних взаємин двох країн. Попри помітні зрушення, на рівень стратегічного не вийшло ні військове, ні військово-технічне співробітництво України з вказаними 19 державами.

На думку більшості вітчизняних експертів, жодна держава, крім Польщі, сьогодні не вважає Україну своїм стратегічним партнером, отже двосторонне співробітництво має несиметричний характер. Пересічні громадяни (як України, так і держав-партнерів) також ще не відчули реальної віддачі від стратегічної співпраці.

Проведений у попередньому розділі аналіз дає підстави стверджувати, що за значимими показниками співробітництва в ключових для України сферах (економічній, енергетичній, політичній і воєнній) двосторонні відносини лише з чотирма державами — Росією, США, Німеччиною та Польщею наближаються до рівня стратегічного партнерства. З рештою 15 країнами з наведеного списку вони не вийшли за межі звичайних партнерських стосунків.

Загалом, не підкріплене помітними здобутками, «стратегічне» партнерство України з ефективного інструменту зовнішньої політики перетворюється на абстрактну політичну риторику, що негативно сприймається як всередині країни, так і за її межами.

Невиважене декларування стратегічного партнерства ставить під сумнів збалансованість зовнішньополітичного курсу України, спричиняє негативне ставлення до неї з боку тих держав, які підтримують (або мають намір встановити) з нею дійсно високий рівень двосторонніх відносин.

Ситуація потребує цілеспрямованих і послідовних дій щодо наповнення практичним змістом стратегічного партнерства України з іншими державами, а також проведення потужної інформаційної кампанії, спрямованої на подолання негативних стереотипів, викликаних попередньою українською практикою.

ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Узагальнення міжнародного досвіду, а також позицій, висловлених експертами і парламентаріями, дозволяє сформулювати наступні передумови та засади, на яких мають будуватися відносини стратегічного партнерства.

По-перше, це наявність стратегічних цілей зовнішньої політики, принципово важливих для країн-партнерів, досягнення яких в рамках звичайних двосторонніх відносин неможливе і може бути забезпечене лише шляхом піднесення їх на більш високий рівень — стратегічного партнерства. Такими цілями можуть бути: забезпечення внутрішнього господарчого комплексу життєво важливими ресурсами (енергетичними, товарними, фінансовими та ін.); отримання надійного й безпечного доступу до життєво важливих регіонів, захист комунікацій; спільне вирішення проблем безпеки — поєднання зусиль для протидії організованій злочинності, нелегальній міграції, контрабанді зброї і наркотиків, агресивному сепаратизму, тероризму, масштабним за наслідками загрозам екологічного характеру тощо.

По-друге, наявність спільних поглядів і підходів стратегічних партнерів до основних проблем міжнародної політики, глобального й регіонального розвитку. Відносини стратегічного партнерства передбачають поглиблений розвиток міждержавних стосунків, як правило, не в одній, а в кількох важливих сферах.

Відносини стратегічного партнерства будуються на наступних засадах.

- Взаємна зацікавленість партнерів у плідній співпраці, обопільне визнання стратегічного характеру партнерства.
- * Готовність партнерів враховувати національні інтереси один одного, йти на компроміси задля досягнення спільних стратегічних цілей, навіть якщо такі дії не ϵ однозначно доцільними з огляду на власну вигоду.
- Взаємна відмова від використання притаманних партнерам односторонніх переваг для дискримінаційних, а тим більше ультимативних дій стосовно один одного.
- Довготривалий характер партнерських взаємин, оскільки стратегічне партнерство встановлюється, а тим більше закріплюється в двосторонніх документах не на два-три роки, а на тривалу перспективу.
- Наявність дієвих механізмів реалізації стратегічного партнерства.
- Правове закріплення змісту та механізмів стратегічного партнерства у двосторонніх документах, оскільки стратегічні цілі

співпраці не повинні змінюватися залежно від зміни керівництва в обох державах.

- * Дисциплінованість, послідовність і прогнозованість партнерських відносин, неухильне виконання партнерами своїх зобов'язань.
- Висока ефективність стратегічного партнерства — віддачу від співпраці мають відчути обидві сторони, причому не лише їх державно-політична еліта, а й суб'єкти економічної діяльності, пересічні громадяни.

Отже, на думку експертів УЦЕПД, суть стратегічного партнерства полягає в наявності такої міждержавної взаємодії, яка дозволяє партнерам, поєднуючи зусилля, досягти життєво важливих внутрішніх і зовнішньополітичних стратегічних цілей. Стратегічна взаємодія є комплексною, вона охоплює кілька важливих сфер співробітництва і має довготривалий характер. Міцність стратегічного партнерства визначається взаємною готовністю сторін враховувати інтереси одна одної, наявністю дієвих механізмів реалізації співробітництва та дисциплінованістю партнерських взаємин.

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТІ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Для України, яка ще довго перебуватиме в стані трансформації, життєво важливим завданням є використання досвіду, впливу та практичної допомоги стратегічних партнерів у запровадженні ринкових і демократичних перетворень у державі.

Ключовими сферами стратегічного партнерства України мають бути: економічна, енергетична, політична та сфера безпеки.

Порівняно з початком 90-х років, коли політична підтримка з боку впливових партнерів забезпечила утвердження України на міжнародній арені як суверенної держави, сьогодні пріоритети співпраці зміщуються в економічну сферу. Отже, основним критерієм стратегічного характеру партнерства України в її відносинах з іншими державами має бути економічний ефект співробітництва¹⁰¹.

Ознаками життєвої важливості партнерства в економічній сфері можуть бути: значна частка країни-партнера в експорті/імпорті товарів і послуг, значні обсяги іноземних інвестицій, наявність крупних спільних проектів у пріоритетних для України галузях.

При віднесенні тієї чи іншої країни до числа стратегічних партнерів в економічній сфері треба враховувати не лише обсяги, але й структуру торгівлі (інвестицій). Так, значний обсяг експорту, що не є стратегічно важливим і пріоритетним для подальшого розвитку економіки України, не може бути критерієм віднесення країни-споживача до числа стратегічних партнерів. Не можна вважати стратегічним партнером і державу, в імпорті з якої переважають товари широкого вжитку, що можуть вироблятися в самій Україні. Водночас, держава, що постачає в Україну новітні технології, сучасне (особливо унікальне) обладнання може бути віднесена до стратегічних партнерів, навіть якщо обсяги поставок є незначними.

Важливими для України є можливості стратегічних партнерів сприяти ухваленню вигідних для неї рішень, що приймаються МВФ, Світовим банком, ЄБРР, Європейським Союзом та іншими міжнародними організаціями.

За сукупністю цих показників, до стратегічних партнерів України в економічній сфері сьогодні можуть бути віднесені лише три держави — Росія, США та Німеччина. Перспективним для України є економічне співробітништво з Китаєм.

Для України особливе значення має енергетична складова зовнішніх економічних відносин. Ознаками важливості партнерства в енергетичній сфері можуть бути: значна частка країни-партнера в експорті/імпорті енергоносіїв і послуг; значні обсяги іноземних інвестицій та кредитів, що спрямовуються в розвиток ПЕК; участь у міжнародних крупних енергетичних проектах, можливість отримання новітніх енергетичних технологій. При виборі стратегічних партнерів Україні треба також враховувати необхідність диверсифікації джерел постачання енергоносіїв.

За сукупністю вказаних показників, до стратегічних партнерів України в енергетичній сфері сьогодні може бути віднесена лише Росія. Однак, нинішній стан двосторонніх відносин у цій сфері не дозволяє вважати стратегічне партнерство з РФ надійним і взаємовигідним.

Піднесення співробітництва України в сфері енергетики до рівня стратегічного можливе за умови здійснення крупних міжнародних енергетичних проектів, які забезпечать диверсифікацію джерел енергопостачання. В такому випадку реальні можливості стати стратегічними партнерами України в цій сфері мають: Азербайджан, Грузія, Німеччина, Польща, США, Туреччина та Узбекистан.

Ознаками життєвої важливості партнерства в політичній сфері можуть бути: можливості держав-партнерів суттєво сприяти просуванню інтересів України на міжнародній арені, їх ставлення до України як до

¹⁰¹ Хоча цілком зрозуміло, що необхідною передумовою ефективної економічної співпраці є високий рівень політичного діалогу між двома державами.

стратегічного партнера, активний розвиток відносин з Україною в контексті регіональної інтеграції.

Серед згаданих 19 держав, для зміцнення міжнародних позицій України найбільш важливим є співробітництво зі США, Росією, Німеччиною, Китаєм. Порівняно більш динамічно розвиваються політичні контакти з Польщею, Азербайджаном, Грузією та Узбекистаном.

У воєнній сфері життєво важливим для України можна вважати партнерство, яке: передбачає надання їй адекватної воєнної допомоги на випадок агресії або реально сприяє зміцненню обороноздатності держави і створенню умов, за яких Україна могла б власними силами локалізувати можливий воєнний конфлікт.

Проведений аналіз засвідчив, що за цими ознаками Україна сьогодні не має стратегічних партнерів у воєнній сфері. Потенційно, зобов'язання стратегічного рівня стосовно України могли б взяти на себе або Росія, або США. Очевидно, РФ пішла б на такий крок, однак зустрічні зобов'язання України вийшли б за рамки її позаблокового статусу.

Порівняно з іншими державами, більш ефективним є військове співробітництво України зі США та Польщею, а також військовотехнічне співробітництво з Росією. Поглиблюється військове співробітництво України з Канадою та Німеччиною.

Наявність в України стратегічних партнерів, що конкурують між собою, накладає певні обмеження на її зовнішню політику. Особливо це стосується таких чутливих сфер, як торгівля зброєю, миротворчі операції, будівництво АЕС, транзит енергоносіїв, експорт високих технологій, співробітництво в рамках міжнародних об'єднань, інтереси яких перетинаються (НАТО, Ташкентський договір, ЄС, СНД, ГУУАМ та ін.).

Загалом, за показниками співпраці в ключових сферах, на фоні інших держав, проголошених стратегічними партнерами України, вирізняються чотири— це Росія, США, Польща та Німеччина (хоча з останньою стратегічний характер відносин не закріплено в двосторонніх документах).

Стан взаємин з іншими 15 країнами, проголошеними стратегічними партнерами України, в т.ч. з державами, з якими цей високий статус взаємин зафіксовано документально (Азербайджан, Болгарія, Узбекистан), не відповідає рівню стратегічного партнерства. Якщо в стосунках з Азербайджаном і з Узбекистаном існують передумови для їх поступового піднесення до рівня стратегічних, то стосовно Болгарії, на нашу думку, для цього поки що немає підстав.

Серед держав, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, перспективною є співпраця: в економічній сфері — з Великою Британією, Італією, Нідерландами, Францією; в енергетичній сфері — з Великою Британією, Казахстаном, Нідерландами, Норвегією, Туркменистаном; у політичній сфері — з Великою Британією, Францією; у воєнній сфері — з Великою Британією, Нідерландами та деякими іншими державами.

ПРОПОЗИЦІЇ

На думку експертів УЦЕПД, гармонізації двосторонніх відносин України зі стратегічними партнерами сприятиме реалізація наступних пропозицій.

1. Визначення стратегічних цілей і пріоритетів зовнішньої політики України

Стратегічне партнерство визначається життєво важливими для двох держав економічними, політичними, воєнними та іншими чинниками довготривалого характеру. Отже, стратегічне партнерство можна будувати лише після формулювання стратегічних цілей і пріоритетів зовнішньої політики України. На нашу думку, необхідно розробити і прийняти наступні три документи.

Закон України «Про основні напрями зовнішньої політики України». Чинний документ, введений в дію Постановою Верховної Ради 2 липня 1993р., не повною мірою відповідає нинішнім умовам. По-перше, з того часу відбулися серйозні зміни в світі, в Європі, а також у країнах, що межують з нашою державою. Зокрема, сусідні з Україною держави стали членами НАТО, утворено Російсько-Білоруський союз і Євразійське економічне співтовариство, розширюється Європейський Союз, планується інституційне оформлення ГУУАМ. Значною мірою змінилася й сама Україна. По-друге, ряд актуальних, для того періоду, завдань вже виконано — Україна позбулася ядерної зброї, уклала широкомасштабні договори з сусідніми державами, угоду з Європейським Союзом, набула членства в Раді Європи. Реалізовані й інші положення згаданого документу, зокрема щодо створення Дипломатичної академії при Міністерстві закордонних справ України.

В новому документі, крім стратегічних цілей і пріоритетів зовнішньої політики, доцільно викласти передумови та засади, на яких мають будуватися відносини стратегічного партнерства України 102. Це дасть можливість більш обгрунтовано підійти до вибору стратегічних партнерів, визначення пріоритетних завдань двосторонньої співпраці.

¹⁰² Робота над проектом повинна координуватися з розробкою проекту Концепції (основ політики) національної безпеки України. Згідно з Указом Президента України від 15 листопада 2000р. №1237/2000, проект Концепції має бути підготовлено до 1 липня 2001р.

Закон України «Про Концепцію енергетичної політики України до 2020р.» В цьому документі 103 необхідно визначити економічні, правові та організаційні умови функціонування і розвитку різних галузей ПЕК, закласти основи для розширення його експортного й транзитного потенціалу, сталого забезпечення України енергоносіями. Окремий розділ Концепції має бути присвячений вирішенню проблеми диверсифікації джерел енергопостачання. Це дасть змогу чітко визначити пріоритети співпраці в енергетичній сфері з нинішніми (потенційними) стратегічними партнерами.

Постанова КМ України «Про основні напрями військового та військово-технічного співробітництва України». Цей документ має конкретизувати визначені в Законі України «Про основні напрями зовнішньої політики України» положення, насамперед, основні цілі, пріоритети та завдання, які будуть вихідними даними для планування заходів співробітництва України у воєнній сфері. Організація підготовки та узгодження цього документу належить до сфери повноважень новоутвореного Урядового комітету з питань реформування національної оборони, оборонно-промислового комплексу, державної безпеки та правоохоронної діяльності, який очолив прем'єр-міністр В.Ющенко.

На нашу думку, основними цілями військового та військово-технічного співробітництва України доцільно визначити: підвищення обороноздатності України; поетапне досягнення взаємосумісності зі збройними силами стратегічних партнерів, підготовку до спільних дій по локалізації можливих воєнних конфліктів; зміцнення довіри у відносинах з сусідніми державами, зниження рівня воєнної загрози в регіоні; забезпечення військових формувань України перспективними комплексами озброєнь, підтримку вітчизняного ВПК, спільний зі стратегічними партнерами вихід на перспективні ринки озброєнь; впровадження їх позитивного досвіду реформування збройних сил і демократичного цивільного контролю над воєнною сферою.

Саме на основі затверджених «Основних напрямів...» має здійснюватися *щорічне* планування заходів військового та військовотехнічного співробітництва зі стратегічними партнерами як на двосторонній, так і на багатосторонній основі. Нинішня практика, за якої планування заходів не узгоджується належним чином з цілями співпраці і зобов'язаннями України (в рамках ООН, ОБСЕ, ГУУАМ, програми «Партнерство заради миру», двосторонніх угод) і часто відображає не потреби і пріоритети України, а скоріше пропозиції партнерів, вже показала свою обмежену ефективність.

2. Відмова від довільного вживання терміну «стратегічне партнерство» та необгрунтованого проголошення нових стратегічних партнерів

Посадові особи, які офіційно представляють Україну на міжнародній арені, повинні вживати термін «стратегічне партнерство» лише стосовно країн, з якими стратегічний рівень відносин закріплений у двосторонніх документах.

До перегляду згаданих базових документів Україні доцільно утримуватися від проголошення нових стратегічних партнерів. Встановлення відносин стратегічного партнерства з іншою державою має бути результатом всебічного аналізу стану та перспектив двостороннього співробітництва, відповідних консультацій з країною-партнером. Очевидно, підготовчу роботу має здійснювати, під егідою Міністерства закордонних справ, спеціальна міжвідомча група (комісія), утворена рішенням Президента України. Заява про встановлення стратегічного партнерства повинна проголошуватися главою держави.

3. «Інвентаризація» відносин зі стратегічними партнерами

Треба провести детальний аналіз поточного стану та перспектив співробітництва України з державами, проголошеними її стратегічними партнерами, в основних сферах — економічній, енергетичній, політичній, воєнній, гуманітарній та ін.

По завершенні «інвентаризації», отримані порівняльні оцінки (за визначеними кількісними та якісними показниками) дадуть змогу зробити обгрунтовані висновки щодо стратегічної важливості для України співпраці з тим чи іншим партнером 104

Очевидно, що за підсумками аналізу коло задекларованих 19 стратегічних партнерів звузиться до реальних рамок. За оцінками, наведеними в розділі 2, відносини лише з чотирма державами (Росія, США, Німеччина, Польща) можуть ближчим часом вийти на рівень дійсно стратегічного партнерства.

Стратегічний характер партнерства з РФ, США та Польщею вже закріплений в двосторонніх документах. Очевидно, на дано-

¹⁰³ Експерти УЦЕПД підготували проект такого документу. Його основні положення будуть опубліковані в наступних випусках журналу «Національна безпека і оборона».

¹⁰⁴ За цими ж показниками доцільно оцінити стан і перспективи відносин також з іншими державами, що не проголошувалися стратегічними партнерами України, однак співробітництво з якими має значні перспективи. До їх числа належать Велика Британія, Італія, Казахстан, Нідерланди, Туркменистан, Франція та деякі інші країни.

му етапі було б доцільним запропонувати цим трьом країнам зробити наступний крок у формалізації двосторонніх відносин — підписати з ними Меморандуми про стратегічне партнерс-TRO.

3 трьома державами (Азербайджан, Болгарія. Узбекистан), з якими стратегічне партнерство закріплене в двосторонніх документах, однак значимих результатів ще не досягнуто, необхідно спільними зусиллями сторін наповнювати його конкретним змістом. Очевидно, найважче це буде зробити з Болгарією, оскільки нинішній рівень співпраці з цією державою є низьким.

Стосовно решти держав, проголошених стратегічними партнерами України в односторонньому порядку, то з ними необхідно поглиблювати взаємовигідну співпрацю в рамках традиційних партнерських відносин.

На думку експертів УЦЕПД, після проведення відповідних консультацій з німецькою стороною, згодом можна було б вийти на встановлення відносин стратегічного партнерства з ФРН. Нинішній стан двосторонніх відносин і перспективи їх поглиблення в контексті курсу України на європейську інтеграцію свідчать на користь такого рішення.

Для пошуку шляхів поглиблення співробітництва з головними партнерами, необхідно провести комплексну оцінку повноти і якості двосторонніх документів, їх відповідності нинішнім потребам і пріоритетам. З огляду на виключну важливість економічної співпраці, доцільно переглянути довгострокові програми економічного співробітництва, укладені Україною з окремими стратегічними партнерами терміном на 10 років. Очевидно, що значною мірою шаблонні підходи до їх формування, відмова від включення необхідних кількісних показників і параметрів кінцевого результату за основними напрямами співпраці призвели до того, що ці важливі міждержавні документи не спрацьовують.

Особливої уваги потребує оцінка ефективності організаційних механізмів вирішення спільних завдань і запобігання конфліктних ситуацій. Якщо двосторонні робочі органи працюють недостатньо ефективно, треба добратися до головних причин (низький статус, недостатня чисельність працівників, невідповідний професійний рівень, низька якість керівництва, складна схема взаємодії і координації, недостатнє ресурсне забезпечення діяльності тощо) і внести конкретні пропозиції щодо посилення віддачі від цих структур.

До проведення «інвентаризації» варто залучити не лише представників центрального апарату державних установ, а й місцевих державних адміністрацій, громадських об'єднань (УСПП, експортерів та ін.), спільних підприємств, компаній, що здійснюють перевезення, беруть участь у виконанні спільних проектів, неурядових аналітичних структур.

Це дасть можливість повною мірою виявити слабкі місця і прогалини в договірноправовій базі, спірні питання двосторонніх відносин, а також чинники, що стримують розвиток торговельно-економічних, науковотехнічних, культурних та інших відносин між двома державами.

4. Підготовка Меморандумів про стратегічне партнерство

На нинішньому етапі такі Меморандуми було б доцільно укласти, за обопільною згодою сторін, з Росією, США та Польщею державами, стратегічна важливість відносин з якими не викликає сумніву.

На думку експертів УЦЕПД, Меморандуми про стратегічне партнерство мають містити: визначення спільних інтересів партнерів; перелік сфер співробітництва; спільні підходи до вирішення міжнародних проблем; зобов'язання сторін; визначення чинників, що можуть суперечити інтересам сторін, в т.ч. стосовно їх відносин з третіми країнами (міжнародними організаціями); організаційні механізми реалізації стратегічного партнер-

Визначення спільних інтересів сторін і сфер співробітництва сприятиме однаковому розумінню змісту і напрямів стратегічного партнерства.

Серед зобов'язань сторін обов'язковою має бути взаємна відмова від дискримінаційних (а тим більше — ультимативних) дій стосовно одна одної з використанням притаманних їм переваг політичного, економічного, інформаційного, воєнного чи іншого характеру.

Організаційні механізми стратегічного партнерства мають забезпечувати: проведення відповідних консультацій для узгодження позицій сторін; оперативне вирішення конфліктних питань в рамках політичного діалогу.

5. Можливі шляхи активізації співпраці зі стратегічними партнерами

Поглиблювати політичний діалог зі стратегічними партнерами на найвищому рівні — це сприятиме зміцненню довіри, попередженню конфліктів, врегулюванню кризових ситуацій у двосторонніх відносинах, прийняттю і впровадженню в життя оперативних рішень. Політичний діалог на рівні глав держав і урядів має унеможливити прийняття односторонніх рішень, що можуть завдати шкоди двостороннім відносинам.

Статус, структуру та чисельність державних органів, що забезпечують співпрацю зі стратегічними партнерами, привести у відповідність до пріоритетності та обсягів завдань, які вони мають вирішувати. Мова йде про двосторонні робочі органи, профільні підрозділи Адміністрації Президента України, Секретаріату Уряду, Міністерства закордонних справ (в т.ч. дипломатичних представництв), Міністерства економіки, Міністерства оборони (в т.ч. військових аташатів), інших міністерств і відомств. Якщо відносини з тією чи іншою державою визнаються Україною як дійсно пріоритетні, то саме на цих напрямах мають концентруватися організаційні й кадрові ресурси; у профільних виконавчих структурах і представництвах України саме в цих державах повинні працювати дипломати найвищої кваліфікації.

Створити при Президентові України інститут радників для координації діяльності на пріоритетних зовнішньополітичних напрямах. На нинішньому етапі доцільно призначити радників з питань відносин з трьома країнами — РФ, США та Польщею. Ці посади могли б обіймати, за сумісництвом, фахівці, які працюють в Адміністрації Президента України, Міністерстві закордонних справ або в інших державних органах 105.

Виділити з територіальних управлінь Міністерства закордонних справ окремі відділи (Росії, США, Польщі) з підпорядкуванням їх безпосередньо заступникам міністра. Відповідно до нарощування співпраці з іншими стратегічними партнерами, підвищувати статус і збільшувати чисельність працівників профільних відділів.

Забезпечити більш якісний відбір кандидатів для участі у важливих спільних заходах зі стратегічними партнерами (особливо, з виїздом за кордон). Представники України повинні мати належний рівень професійної й мовної підготовки і відповідати всім вимогам до учасників цих заходів.

Стимулювати взаємне інвестування економік, наприклад, шляхом створення для стратегічних партнерів системи преференцій у тендерах (за інших рівних умов). Такі преференції мають носити винятковий характер і стосуватися лише стратегічно важливих сфер взаємодії (високі технології, оборонна промисловість тощо).

Поглиблювати військове та військовотехнічне співробітництво зі стратегічними партнерами, зокрема, шляхом: підписання угод про взаємний захист таємної інформації з окремими державами, зокрема з США, Німеччиною, Польщею та ін.; використання нетрадиційних форм військово-технічного співробітництва, наприклад, лізингу та оренди військової техніки та озброєння. Україна могла б не лише надавати такі послуги, а й сама їх активно використовувати для підвищення боєздатності військ.

Розвивати відносини бізнесових кіл стратегічних партнерів. Розглянути можлистворення двосторонніх торгових палат, торгових домів, організації бізнесцентрів у країнах-партнерах. Сприяти налагодженню зв'язків між об'єднаннями промисловців і підприємців, зокрема, відкриттю представництв УСПП в США та Польщі.

Активізувати міжрегіональне співробітництво зі стратегічними партнерами. Розглянути можливість створення торговельних представництв у федеральних округах Росії. Запровадити практику робочих візитів прем'єрміністра України до регіонів Росії, регулярних зустрічей голів обласних державних адміністрацій України з керівниками воєводств Польщі і суб'єктів РФ.

Сформувати постійно діючі канали взаємин між державно-політичними, бізнесовими, науковими та творчими елітами стратегічних партнерів. Цьому сприяло б створення, за підтримки державних структур, спільних громадських рад з питань двосторонніх відносин, культурних центрів в країнах-партнерах. Координацію цієї роботи можна було б покласти на Міністерство закордонних справ.

Посилити інформаційне забезпечення стратегічного партнерства. Укласти двосторонні угоди в сфері обміну інформацією, в яких передбачити можливість створення спільних інформаційних центрів, механізми обміну блоками програм та ефірним часом для їх трансляції в країнах-партнерах, регулярне проведення теле- і радіомостів, спільний випуск газет (журналів) двома мовами. Краща поінформованість про різні сфери життя стратегічних партнерів, стан двосторонніх відносин та спільні здобутки сприятиме широкій громадській підтримці стратегічного партнерства.

¹⁰⁵ Наприклад, Посол США в Україні К.Паскуаль раніше обіймав, за сумісництвом, посади спеціального помічника Президента США і старшого директора з питань Росії, України та Євразії в Раді національної безпеки США.

УКРАЇНА НА СВІТОВІЙ АРЕ

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

отуючи аналітичну доповідь «Стратегічні партнери України: декларації і реалії», ми попросили авторитетних українських політиків та експертів викласти їх бачення основних підходів до визначення пріоритетних зовнішньополітичних партнерів України, принципів побудови відносин з ними та основних заходів і механізмів наповнення конкретним змістом стратегічного співробітництва України з іншими державами.

Експерти УЦЕПД запропонували учасникам круглого столу відповісти на наступні питання:

- 1. Чи відповідає практика встановлення стратегічного партнерства України з іншими державами сучасним світовим тенденціям?
- 2. На яких основних принципах мають базуватися відносини стратегічного партнерства України з іншими державами світу?
- 3. З якими державами Україна має відносини дійсно стратегічного партнерства?
- 4. Яких заходів необхідно вжити для активізації стратегічного партнерства України з іншими державами?

Ми висловлюємо глибоку вдячність за грунтовні оцінки й конкретні пропозиції міністру закордонних справ України Анатолію ЗЛЕНКУ, голові Комітету у закордонних справах Верховної Ради України Ігорю ОСТАШУ, президенту Українського союзу промисловців і підприємців Анатолію КІНАХУ, директору Центру європейських і міжнародних досліджень Григорію НЕМИРІ.

Особливо хотіли б відзначити згоду керівників органів виконавчої та законодавчої влади висловити свої погляди на сторінках журналу. Це, на наш погляд, свідчить, що у владних структурах зростає розуміння важливості взаємодії з неурядовими організаціями. Така співпраця, з одного боку, сприяє розвиткові громадянського суспільства в Україні, а з іншого — може бути використана для інформаційно-аналітичної підтримки реалізації зовнішньополітичного курсу України.

На нашу думку, наведені нижче відповіді представляють значний інтерес, оскільки вони належать саме тим високим посадовим особам і експертам, які впливають на підготовку та реалізацію відповідальних рішень на пріоритетних напрямах зовнішньої політики України.

Оцінки й пропозиції учасників круглого столу були враховані експертами Центру Разумкова при підготовці аналітичної доповіді.

1. Чи відповідає практика встановлення стратегічного партнерства України з іншими державами сучасним світовим тенденціям?

Визначення пріоритетних зовнішньополітичних партнерів є необхідним завданням для будь-якої держави. В сучасному світі повноцінно забезпечити свої національні інтереси, спираючись лише на власний політичний, економічний, військовий, нарешті, інформаційно-технологічний потенціал яким би значним та потужним він не був, не спроможна жодна держава.

Якщо ж розглядати це питання в ракурсі основних світових тенденцій сучасності, серед яких перше місце займають тенденції глобалізації політики й економіки, посилення взаємозалежності, зміцнення інтеграційних зв'язків, то фактор стратегічного партнерства набуває особливого значення, враховуючи його «двоспрямований» характер, тобто такий, що обумовлюється наявністю зворотних, двосторонніх зобов'язань. Іншими словами, усунення можливих несприятливих наслідків вказаних тенденцій передбачає застосування колективних зусиль різних міжнародних суб'єктів. Не випадково, на Самміті Тисячоліття ООН, що відбувся недавно в Нью-Йорку, цій проблемі надавалася першочергова **у**вага.

Разом з тим, перманентне посилення напруги в міжнародних відносинах, що спричиняється об'єктивним економічним та політичним суперництвом основних міжнародних центрів впливу (як окремих країн, так і інтегрованих об'єднань держав), вимагає від тих суб'єктів міжнародних відносин, які не належать до подібних центрів, збалансованого та виваженого підходу до визначення відносин «стратегічного партнерства» та засобів їх забезпечення. А це передбачає необхідність врахування інтересів усіх партнерів з будьякого важливого питання міжнародного розвитку.

Застосування односторонніх дій безумовно призводить до загострення ситуації, що найбільш негативно впливає на процес створення світової і, зокрема, загальноєвропейської архітектури безпеки.

Об'єктивно оцінюючи зовнішню політику України за весь час її існування як незалежної держави, можу впевнено заявити, що наша країна склала іспит на зрілість і зваженість прийняття ключових зовнішньополітичних рішень, що відкриває перед нею перспективи стати вкрай значущим елементом загальноєвропейської системи безпеки та стабільності, і відтак — бути надійним партнером у міжнародних відносинах.

2. На яких основних принципах мають базуватися відносини стратегічного партнерства України з іншими державами світу?

Основні принципи побудови відносин стратегічного партнерства для України є подібними до тих, на яких базують свою зовнішню політику в цій сфері інші держави. найбільш широкому сенсі стратегічним партнером України може вважатися держава, фундаментальні національні інтереси якої за основними параметрами є близькими до фундаментальних національних інтересів України, принаймні, в одній сфері і можуть бути забезпечені шляхом тісної взаємодії як на двосторонньому рівні, так і в рамках багатосторонніх міжнародних інституцій. Стратегічне партнерство не вимагає паритетності чи збігу в розмірах, економічних і військових параметрах чи близькості у сфері ідеології.

Відносини стратегічного партнерства передбачають їх особливий статус, тобто більш поглиблений розвиток у різних сферах двостороннього співробітництва, створення відповідних міждержавних та міжурядових механізмів його реалізації.

Важливими аспектами для визначення тієї чи іншої держави як стратегічного партнера України вважаються:

- * наявність спільних стратегічних інтересів, пов'язаних із забезпеченням життєво важливих засад національної безпеки держави та підтриманням міжнародного миру й безпеки;
- критична залежність політичних відносин з тією чи іншою державою для забезпечення політичного суверенітету, незалежності та вільного розвитку;
- критична залежність економічних зв'язків з тією чи іншою державою для нормального функціонування національної економіки України;
- геополітичні та геостратегічні чинники, які виводять стосунки з тією чи іншою державою на рівень критично важливих з точки зору забезпечення життєвих інтересів національної безпеки України.

При визначенні мети, змісту, конкретних параметрів та рівня встановлення відносин стратегічного партнерства Україна виходить, насамперед, із зовнішньополітичних пріоритетів, визначених в Основних напрямах зовнішньої політики України, зокрема, в плані реалізації стратегічної мети нашої держави вступу до Європейського Союзу. Орієнтація на поглиблення відносин з країнами-членами ЕС, надаючи їм стратегічного характеру, є засобом для повномасштабної інтеграції України до об'єднаної Європи. Це — і реалізація історичної справедливості, що означає повернення до витоків загальноєвропейської цивілізації, невід'ємною частиною якої була наша країна впродовж століть, і прагнення якнайшвидше досягти економічного добробуту та виробити механізми довготривалого гарантування соціального миру у демократичній державі.

Це ж завдання обумовлює необхідність поглиблення всестороннього партнерства з державами Центральної Європи, що визначені як кандидати на вступ до ЄС.

У той же час, особливе місце в розвитку партнерських відносин стратегічного характеру належить нашому географічно найбільшому сусіду, а значить, і стратегічно важливому партнеру — Російській Федерації. При цьому необхідно відзначити надзвичайно велике значення та потенціал україно-російського двостороннього співробітництва, насамперед, у соціально-економічній сфері.

Окрема роль належить Сполученим Штатам Америки, всебічна підтримка якими становлення та розвитку незалежної України, процесу політичних та економічних реформ, так само, як і поступу України на міжнародній арені не підлягає жодному сумніву і заслуговує бути особливо відзначеною.

Так само очевидно, що кожна держава звертає свою увагу на розвиток перспективного всестороннього співробітництва з усіма сусідніми країнами, що є умовою створення в безпосередньому географічному оточенні надійної смуги миру та стабільності.

3. З якими країнами Україна має відносини дійсно стратегічного партнерства?

На мою думку, точніше було б сформулювати це питання в плані того, яким чином і наскільки успішно реалізуються принципи стратегічного партнерства, визначені у двосторонніх документах України з іншими державами.

Україно-російське стратегічне партнерство принципово обумовлюється значенням україно-російських відносин як важливого елемента зміцнення загальноєвропейської стабільності та безпеки. В цьому зв'язку, і для України, і для Російської Федерації завдання щодо вдосконалення механізмів реалізації положень двостороннього Договору, досягнення реального прориву у відносинах пов'язані з необхідністю обопільного усвідомлення всієї відповідальності, що випливає з ролі двох держав у справі побудови єдиної і неподільної Європи.

В той же час, Україна переконана, що ефективні гарантії зміцнення та динамічного розвитку україно-російського партнерства забезпечуватимуться на основі виявленої взаємної підтримки соціально-економічних реформ, обопільного сприяння економічному зростанню та позитивній динаміці в торговельних відносинах.

Так само важливим є недопущення надмірної політизації цих відносин, чого можна досягти, надаючи пріоритету розвиткові торговельно-економічної співпраці.

В цьому напрямі є відчутні зрушення. Так, з початку 2000р. ситуація у взаємній торгівлі поступово змінюється на краще: за січень-липень 2000р. загальний товарообіг України з Російською Федерацією склав більше \$6,5 млрд. і збільшився, порівняно з аналогічним періодом 1999р., на 17,4% або на \$974,9 млн. При цьому обсяг обміну товарами (без урахування послуг) збільшився на 24,7%.

Ключове ж завдання в розвитку стратегічного партнерства України та РФ полягає у необхідності переходу до нових, прагматичних форм співробітництва, при обопільному врахуванні життєво важливих інтересів партнера.

Розвиваючи двосторонні відносини зі США, Україна враховує ту виняткову роль, яку ця держава відіграє в сучасному світі, передусім, економічний та політичний виміри ії впливовості, а також лідерство в галузі новітніх технологій. У концептуальному плані стратегічне партнерство між Україною і США — це спільність інтересів і підходів до основних міжнародних проблем, орієнтація на взаємне врахування національних інтересів партнера, високий ступінь координації спільних дій на міжнародній арені.

Промовистим є й той факт, що Сполучені Штати є найбільшим інвестором в економіку України. Крім того, фінансова та технічна допомога, яку США надають нашій державі (починаючи з 1991р., це більш ніж \$1,5 млрд.), спрямована на сприяння досягненню соціально-економічних та політичних показників, необхідних для розвиненої європейської країни.

Існують реальні підстави сподіватися, що україно-американську економічну співпрацю ще більш пожвавить спільна реалізація проекту транспортування каспійської нафти через Україну до держав Центральної та Західної Європи. США вже виступили спонсорами опрацювання та презентації техніко-економічного обґрунтування проекту нафтопроводу «Одеса-Броди».

Відносини стратегічного партнерства Україна активно розвиває також із Польщею, Болгарією, Азербайджаном і Узбекистаном. Встановлення таких відносин з цими країнами закріплено у відповідних двосторонніх документах.

Принципове значення для просування України на європейському напрямі належить Польщі, з якою активно розвиваються контакти як у політичній, так і в економічній сферах. Зокрема, з метою розвитку українопольського стратегічного партнерства створено Консультаційний комітет, який діє при Президентах України і Польщі.

Протягом останніх років досягнуто високий рівень розвитку україно-узбекських відносин, характер яких сторони визначили як стратегічне партнерство. У Спільній заяві Президентів, яка була підписана в ході офіційного візиту Президента України до Узбекистану в середині жовтня 2000р., підкреслюється, що рівень співробітництва між двома країнами відповідає меті та завданням стратегічного партнерства.

Необхідно також відзначити, що Узбекистан, а також Азербайджан, є членами групи

держав ГУУАМ, діяльність якої останнім часом помітно активізувалась. Зокрема, проголошене прагнення до створення у найкоротший термін зони вільної торгівлі в рамках об'єднання. Ї хоча Грузія і Молдова офіційно не визначені нашими стратегічними партнерами, однак рівень співробітництва та взаєморозуміння з цими країнами ні на йоту не менший, аніж з іншими членами групи.

4. Яких заходів необхідно вжити для активізації стратегічного партнерства України з іншими державами?

Насамперед, мова має йти про умовну, але необхідну «інвентаризацію» тактики української зовнішньої політики щодо реалізації визначених на найвищому рівні і законодавчо закріплених стратегічних завдань нашої держави в плані повноцінної політичної та економічної інтеграції до світової спільноти.

З цією метою необхідно чітко окреслити спільні інтереси з країнами, які визначаються як стратегічні партнери, що передбачає, в першу чергу, однакове тлумачення як самого терміну «стратегічне партнерство», так і основних понять, які становлять його сутність. Так само очевидною є потреба узгодженого визначення переліку тих дій та факторів, які суперечать інтересам кожного з партнерів.

Ми маємо чітко сформулювати — і відповідно донести це розуміння до всіх зацікавлених держав — наступний базовий підхід України до побудови взаємин з нашими ключовими партнерами. Цей підхід має визначатися у формулі, за якою Україна розглядає відносини з усіма сусідніми країнами — як Центральноєвропейськими, а також і Західноєвропейськими (враховуючи процеси розширення ЄС і НАТО), так і Росією, а також державами Східної Європи, Кавказу в єдиному комплексі.

Україна повинна послідовно проводити ідею, яка полягає в тому, що багатовекторна політика не є сукупністю різних, непов'язаних між собою напрямів. Навпаки — її завданням є проведення збалансованої регіональної політики з метою сприяння зміцненню європейської безпеки та повномасштабного розвитку торговельно-економічного співробітництва в регіональному, трансрегіональному і загальноєвропейському вимірах.

Наша держава володіє значним потенціалом впливу в просторі від Балтики до Каспію, і це визнається всіма країнами, що належать до цього регіону, а також ключовими центрами тяжіння світового і континентального рівня.

Отже, питання полягає в тому, як реалізувати цей потенціал. На моє переконання, багато з існуючих проблем можна зняти,

виконуючи завдання, окреслене вище, щодо нашого розуміння нерозривності, неподільності загальноєвропейського простору і прагнення України бути невід'ємною ланкою, що з'єднує не тільки Схід і Захід, а значною мірою Північ і Південь великої Європи. Адже не секрет, що можливість посилення впливу на Україну з боку чи то Заходу, чи то Росії за певних умов може визнаватися вказаними сторонами як імовірна загроза власній безпеці та стабільності.

Зрозуміло, що подібний феномен має вкрай несприятливий характер для побудови відносин повної довіри як з нашими західними, так і східними партнерами. При цьому необхідно чітко усвідомлювати, що йдеться про два цивілізаційні центри європейського континенту — Європу, що інтегрується, і Російську Федерацію, впливову євразійську державу, співіснування яких пов'язане з перманентними ознаками суперництва та узгодження інтересів.

Вихід з цієї ситуації і простий, і складний одночасно. Його очевидність, а значить і логічність зумовлюється тим фактом, що Україна, на відміну від більшості інших держав Центральної та Східної Європи, об'єктивно не може «замикатися» виключно в одних рамках, які окреслюються чи то на західноєвропейському, чи на російському напрямах.

Причому це не тільки питання національних інтересів самої України — не менший інтерес щодо цього відзначається і для вказаних центрів тяжіння. Доказом тому є вже згадане сприйняття варіанту односпря-

зовнішньополітичної орієнтації мованої України. З цього випливає, що і Росія, і наші західні партнери повинні бути вкрай зацікавлені в збереженні Україною її збалансованого зовнішньополітичного курсу, що є важливою складовою підтримання загальноєвропейської стабільності та безпеки.

Разом з тим, є очевидним, що ключовою умовою забезпечення цього курсу України є процеси подальшої демократизації, проведення структурного соціально-економічного реформування, зміцнення економічної безпеки нашої держави. Тобто, йдеться про необхідність поєднання, нерозривності пріоритетів у внутрішній та зовнішній політиці України.

Виконання вказаних завдань для України має надзвичайно складний характер. У той же час, необхідний базис для успішної реалізації визначених пріоритетів української зовнішньої політики вже закладено. Насамперед, це положення Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та РФ, відносини зі США, які послідовно підтримують курс України на європейську інтеграцію. Договір між Україною і Польщею, яка є нашим ключовим партнером у Центральноєвропейському регіоні, домовленості, досягнуті в рамках зустрічі Президентів України та Узбекистану в ході жовтневого візиту (2000р.) Л.Д.Кучми до Ташкенту тощо.

При цьому особливо необхідно підкреслити значення транспортно-комунікаційних факторів у реалізації української зовнішньої політики, які все більшою мірою впливатимуть на розвиток відносин стратегічного партнерства з тією чи іншою країною або навіть групою країн. Серед таких проектів та програм найбільшу увагу привертають проект Євразійського нафтотранспортного коридору (EAHTK), TRACECA, INOGATE, транспортнокомунікаційна система Європа - Кавказ -Центральна Азія, створення якої визначено пріоритетним завданням діяльності ГУУАМ тощо.

Ефективність же наповнення їх реальним змістом визначатиметься, очевидно, не стільки зовнішніми, скільки внутрішніми факторами, насамперед, необхідністю усвідомлення і реального розуміння українським суспільством ролі нашої держави в сучасній Європі, нашою готовністю претендувати на належне нам місце в загальноєвропейському домі, яке відповідає мудрості і працьовитості нашого народу, його доброзичливості і талантам.

1. Чи відповідає практика встановлення стратегічного партнерства України з іншими державами сучасним світовим тенденціям?

Практично загальновизнаним є той факт, що в сьогоднішньому світі жодна країна не може бути самодостатньою та існувати виокремлено. Кожна держава має розвивати та підтримувати свої міжнародні зв'язки в найрізноманітніших галузях, у першу чергу, звичайно, - в економічній. Підписуються угоди, укладаються союзи. Встановлення відносин стратегічного партнерства також є однією з форм підтримання та розвитку міжнародних зв'язків. Кожна держава визначає для себе інші країни, відносини з якими мають для неї пріоритетне значення. Це може бути зумовлене різними чинниками: великий обсяг торгівлі або високий її потенціал; тісні історичні й культурні зв'язки тощо. Таким чином, у кожної держави існують партнери, відносини з якими вона вважає стратегічними, і на сьогодні це є актуальним.

Часто пошук стратегічних партнерів зумовлений бажанням держави стати регіональним чи світовим лідером. Так, Росія, прагнучи зміцнення своїх позицій, поглиблює стосунки з Індією та Китаєм, про що свідчать, зокрема, останні візити до цих країн російського Президента В.Путіна.

В України також ϵ всі передумови, для того, щоб стати регіональним лідером, скажімо, в рамках ГУУАМ.

2. На яких основних принципах мають базуватися відносини стратегічного партнерства України з іншими державами світу?

На мою думку, основою для розвитку відносин України з іншими державами мають бути економічні преференції. Саме економіка визначає політику, тому економічні інтереси повинні бути визначальними для формування зовнішньої політики держави. Проте, не слід також забувати про політичні інтереси, перш за все, щодо забезпечення самого існування України як суб'єкта міжнародних відносин та зміцнення нашої національної безпеки, адже без цього втрачає сенс задоволення будь-яких економічних інтересів.

Взагалі, на перспективу ми повинні розуміти, що саме зовнішньополітична діяльність стане головним інструментом забезпечення стабільної економічної співпраці між державами і саме економічні потреби будуть диктувати зовнішньополітичні пріоритети. Прикладом цього може бути ставлення США до Китаю, коли перші, незважаючи на постійну критику суспільного устрою та недотримання прав людини в цій країні, успішно розвивають з нею торгівельно-економічні відносини.

Не слід також забувати про військовотехнічні та оборонні аспекти співробітниц-

3. З якими країнами Україна має відносини дійсно стратегічного партнерства?

По-перше, тут слід визначити саме поняття відносин стратегічного партнерства, адже, скажімо, в Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993р., яка є базовим документом для зовнішньополітичної діяльності нашої держави, цей термін не розкривається. На мою думку, відносини стратегічного партнерства визначаються такими елементами, як високий рівень довіри між партнерами, однакові погляди на фундаментальні геостратегічні проблеми, одна-

кове бачення перспектив розвитку в глобальному масштабі, схожі системи економічних преференцій та ін.

Взагалі, відносини з будь-якими державами мають свої як позитивні, так і негативні сторони, успіхи та складнощі. Крім того, цей процес є динамічним, інтереси та напрями зовнішньої політики держав змінюються залежно від конкретної ситуації у світі. Важко назвати державу, інтереси якої стабільно збігалися б з інтересами України. Так, наприклад, як Польща, так і Україна зацікавлені та прагнуть стати повноправними членами європейського співтовариства, причому Польща, добре розуміючи геополітичні особливості розширення ЄС, зацікавлена також і в членстві України в цьому союзі, або ж, принаймні, в Україні стабільній, заможній та демократичній. США також хочуть бачити Україну стабільною та демократичною державою, вважаючи її важливим чинником забезпечення регіональної безпеки. Те ж саме можна сказати й про багато інших держав; окремі з них зацікавлені в розвитку торгівлі, відносин з Україною в інших галузях.

Серйозним економічним партнером України може бути Китай, який поступово виходить на позиції не лише регіонального лідерства. Тут рівень наших політичних стосунків є досить сприятливим і для розвитку економічних відносин стратегічного характеру.

Найближчим часом повинна також зрости роль співробітництва нашої держави у рамках ГУУАМ (до якого можуть долучитися Румунія та Болгарія).

Не можна не пригадати відомий вислів про те, що немає вічних друзів і вічних ворогів, є лише вічні інтереси. І виходячи з того, що кожна держава переслідує в першу чергу власні інтереси, розмови про існування дійсно всебічних стабільних відносин стратегічного партнерства України з будьякою іншою державою, можна вважати дещо патетичними. Інтереси України можуть лише тією або іншою мірою збігатися, чи не збігатися з інтересами інших держав, і саме від ступеню збігу залежить, зокрема, якість наших взаємовідносин з ними.

Так, на мій погляд, ідея будівництва газопроводу в обхід України, що активно обстоюється Росією, аж ніяк не вкладається в поняття стратегічного партнерства, адже ті 20-30%, на які він дозволить підвищити обсяги експорту російського газу, можуть бути з лихвою компенсовані і потужностями ліній, що проходять через Україну.

У цьому зв'язку серйозне випробування чекає на польсько-українське партнерство. Прем'єр-міністр Польщі так і не дав конкретної відповіді В.Ющенку під час його останнього візиту до Варшави щодо польської позиції стосовно будівництва обхідного газопроводу.

4. Яких заходів необхідно вжити для активізації стратегічного партнерства України з іншими державами?

Тут, як і в цілому в нашій зовнішній політиці, все залежить, у першу чергу, від внутрішніх чинників. Чим більших успіхів ми досягнемо в економічному розвитку, у формуванні громадянського суспільства та впровадженні демократичних принципів у функціонування нашої держави, тим більшою повагою користуватимемось у світі, і, відповідно, зможемо встановлювати рівноправні партнерські відносини з іншими країнами.

Що ж до безпосередньо нашої зовнішньої політики, то, на мою думку, тут Україні слід дещо жорсткіше відстоювати свої інтереси. Чим більше ми поважатимемо себе, тим більше поважатимуть нас інші.

1. Чи відповідає практика встановлення стратегічного партнерства України з іншими державами сучасним світовим тенденціям?

На фоні інтенсивних процесів глобалізації, що відбуваються в світовій економіці протягом останніх десятиліть XX сторіччя, важливими для України залишаються як активна участь в міжнародному поділі праці, так і налагодження взаємовигідної співпраці з країнами-партнерами.

Як відомо, Україна заявила про стратегічне партнерство більш ніж з 15 країнами світу. Однак, частіше це відбувалося на рівні декларацій, не наповнених конкретним змістом, без укладання відповідних угод, в яких були б чітко визначені права і зобов'язання сторін. На мій погляд, недоцільно використовувати інструмент стратегічного партнерства лише для засвідчення важливості відносин. Це можна зробити, наприклад, на рівні заяв вищого керівництва про пріоритетність розвитку співробітництва з тією чи іншою країною. З цієї точки зору, практика встановлення стратегічного партнерства України з іншими країнами не зовсім відповідає світовим тенденціям.

- 2. На яких основних принципах мають базуватися відносини стратегічного партнерства України з іншими державами світу?
- З точки зору промисловців і підприємців, стратегічне партнерство має базуватись на принципах рівноправності, взаємовигідності, стабільності. Загалом, довгострокові політичні двосторонні угоди між країнами повинні максимально сприяти розкриттю виробничого та експортного потенціалу на рівні конкретних підприємств країн-партнерів.

Слід зауважити, що, оскільки поняття стратегічного партнерства є комплексним та багатоаспектним, то воно не може мати чіткого визначення. Однак, можна стверджувати, що найбільш ефективними стратегічними партнерами в економічному плані для України можуть бути країни з подібним рівнем розвитку економіки та промисловості. В основному, це країни СНД та деякі країни Східної Европи. Розвиток економіки та підвищення конкурентоспроможності українських товарів дозволять Україні стати рівноправним стратегічним партнером більш розвинутих країн Заходу. Що ж до політичної та військової складової стратегічного партнерства, то в цих його галузях партнерами України вже зараз можуть бути високорозвинені країни Заходу.

3. З якими країнами Україна має відносини дійсно стратегічного партнерства?

Серед стратегічних партнерів України можна виокремити Росію, США, Польщу, Узбекистан та деякі інші держави. Однак, поряд із розвитком двосторонніх відносин, Україні необхідно активізувати процес входження в міжнародні організації, передусім — у Світову організацію торгівлі. Повноправний статус України в СОТ дозволить поглибити економічні взаємовідносини як з існуючими стратегічними партнерами, так і з майбутніми, на більш вигідних умовах для нашої країни. Як позитивний момент, можна відзначити надання Україні Радою Міністрів Європейського Союзу спеціального статусу країни з ринковою економікою, що значно покращило позицію українських виробників-експортерів в антидемпінгових процесах.

4. Яких заходів необхідно вжити для активізації стратегічного партнерства України з іншими державами?

Заходи щодо активізації стратегічного партнерства України з іншими державами повинні бути спрямовані на реалізацію соціально-економічного потенціалу України в процесі її інтеграції у світовий економічний простір, на активізацію та всебічну підтримку виходу товарів українських виробників на зовнішні ринки, налагодження і захист економічних зв'язків між промисловцями і підприємцями України та інших держав, входження міжнародного капіталу на внутрішній ринок. Виходячи з цього, можна відзначити три основні моменти.

По-перше, в міжнародних правових документах, в яких засвідчується стратегічне партнерство України з тією чи іншою державою, необхідно чітко визначати права та зобов'язання сторін, а також передбачати конкретні заходи з реалізації досягнутих домовленостей. З цією метою, на мій погляд, необхідно конкретизувати і вже укладені угоди, де йдеться про стратегічне партнерство.

По-друге, для конкретного здійснення укладених угод необхідно активізувати відносини на рівні бізнесу. Наприклад, через налагодження та розвиток зв'язків зі спорідненими об'єднаннями промисловців і підприємців, торговельно-промисловими палатами, економічними структурами, а також встановлення особистих контактів між підприємцями. Так, щорічно відбуваються десятки ділових візитів делегацій УСПП до країн різних регіонів світу. Під час візитів укладаються рамкові угоди про співробітництво з відповідними організаціями. Крім того, є досить розвинутою мережа закордонних представництв УСПП. До кінця поточного року планується відкрити представництва УСПП у США, Польщі та Нідерландах.

По-третє, для того щоб Україну сприймали як рівноправного та надійного стратегічного партнера, влада повинна забезпечити політичну стабільність та умови для довгострокового економічного зростання. Бідна країна з нестабільним законодавством та із загостреними проблемами між гілками влади ніколи не може бути рівноправним і надійним стратегічним партнером. ■

1. Чи відповідає практика встановлення стратегічного партнерства України з іншими державами сучасним світовим тенденціям?

«Стратегічне партнерство» є рамочним, знаковим визначенням важливості взаємин двох або більше країн, що відбивається на інтенсивності і глибині міждержавних відносин і забезпечується адекватним інституційним підгрунтям. В українському контексті поняття «стратегічного партнерства» часто-густо ϵ мішаниною нормативно-правових критеріїв, риторики, невизначеності та важких реалій. В цьому відбивається як об'єктивна сутність перехідного періоду, що його переживає Україна, так і суб'єктивна природа концепції «стратегічного партнерства» та переліку власне стратегічних партнерів, який не може бути раз і назавжди вирізьбленим на камені, а потребує постійного критичного переосмислення.

Навряд чи можна говорити про «сучасні світові тенденції» встановлення стратегічного партнерства. Незважаючи на потужні імпульси до глобалізації, сфера зовнішньої політики ще довго буде залишатись однією з найбільш залежних від тлумачення національних інтересів окремих країн. Стаття 18 Конституції України визначає: «Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права». Таким чином, зовнішня політика є одним із інструментів або засобів реалізації національних інтересів. За Конституцією (ст.85, п.5) визначення засад зовнішньої політики належить до повноважень Верховної Ради. У свою чергу, Президент України, як «гарант державного суверенітету» (ст.102), забезпечує «державну незалежність, національну безпеку» (ст.106, п.1), «здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю (ст.106, п.3).

У деяких країнах існує низка понять, якими визначають різний ступінь пріоритетності партнерів. Після закінчення «холодної війни» звичний поділ на «друзів», «ворогів», та «решту» вже не задовольняє інтереси тих, хто займається аналізом і плануванням зовнішньої політики. Наприклад, для Сполучених Штатів відносини з Європою, Росією, Японі- ϵ ю та Китаєм ϵ — і ще довгий час будуть найпріоритетнішими. Особлива увага приділяється країнам, що входять до категорії «спеціальних клієнтів» — Ізраїлю, Саудівській Аравії, Кувейту та Південній Кореї, а також країнам-паріям («rogue» states) — Іраку, Ірану, Лівії та Північній Кореї, — які загрожують тим «спеціальним клієнтам». Далі йде нова категорія — «ключових країн» («pivotal» or «key» states), що відіграють помітну роль на регіональному рівні та/або мають потенціал в наступні 25-50 років перейти до категорії «великих держав» («great powers»). Як правило, це країни, що перебувають у стадії модернізації і мають багато невизначеностей щодо майбутнього, які можуть призвести як до успішної реалізації їх потужного потенціалу, так і до провалу. Але в обох варіантах, з огляду на розміри, демографічні характеристики та регіональний вплив, вони є винятково важливими для національних інтересів США, що й вирізняє їх серед інших 140-150 країн. До категорії «ключових країн» належать Індія, Пакистан, Індонезія, Туреччина, Єгипет, Алжир, Південно-Африканська Республіка, Мексика, Бразилія та Україна.

2. На яких основних принципах мають базуватися відносини стратегічного партнерства України з іншими державами світу?

Зрозуміло, що внутрішня цілісність поняття «стратегічного партнерства», а отже і його практична цінність як індикатора ієрархії зовнішньополітичних пріоритетів, залежить від ясності й послідовності визначення національних інтересів. Очевидно, що для молодої держави, якою є Україна, особливо з огляду на її історію, питання виживання і закріплення у світі як нової суверенної країни на початку було визначальним. У цьому сенсі питання оформлення та безпеки кордонів і, в більш широкому плані, відносин із сусідніми країнами є критично важливими. Саме тому певний час відносини зі всіма сімома країнами, з якими Україна має спільний кордон (Росія, Білорусь, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова), характеризувались у термінах стратегічного або особливого партнерства. Геополітичний або навіть просто географічний чинник був, таким чином, визначальним. Поступовому розширенню списку стратегічних партнерів сприяла й «багатовекторна» парадигма зовнішньої політики України.

Якщо ж вживаються не лише геополітичні, а й інші, наприклад, функціональні критерії, список стратегічних партнерів розширюється і до нього додається, скажімо,

Азербайджан. Позитивний, або негативний потенціал впливу тієї чи іншої країни, стан її економіки, забезпеченість енергоносіями, демографічні процеси, наявність довгострокових спільних інтересів та багато інших факторів можуть вплинути на підходи до визначення «стратегічного партнера». У вересні 1996р. термін «стратегічне партнерство» було вперше вжито Л.Кучмою та А.Гором для визначення відносин України та США. У квітні 1997р. поняття «стратегічне партнерство» з'явилося в Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією.

Важливо відзначити, що стратегічне партнерство може існувати не лише у двосторонніх міждержавних відносинах. У Спільній стратегії Європейського Союзу щодо України (грудень 1999р.) зазначено: «Стратегічне партнерство між ЄС та Україною, яке грунтується на спільних цінностях та інтересах, є життєвим фактором зміцнення миру, стабільності та процвітання в Європі». Оскільки Спільна стратегія є внутрішнім документом ЄС, виробленим у контексті спільної політики з міжнародних питань та питань безпеки, то це означає, зокрема, що позиції усіх 15 країнчленів ЄС «в усіх відповідних форумах відповідатимуть цій Спільній стратегії» (ст.8). Синонімом поняття «стратегічне партнерство» можна вважати термін «особливе партнерство», вжитий, наприклад, в «Хартії про особливе партнерство між НАТО та Україною», підписаній у липні 1997р. керівниками НАТО та Президентом України під час самміту глав держав та урядів НАТО.

Двостороннє стратегічне партнерство не суперечить багатостороннім партнерським відносинам. Наприклад, у Спільній декларації Президента України і Президента Республіки Польща від 25 червня 1996р., яка підтвердила обраний курс на розвиток стратегічного партнерства, підкреслювалось, що воно «грунтується на спільних європейських інтересах, сприятиме поглибленню і зміцненню співробітництва України та Республіки Польща з усіма країнами Центральної та Східної Європи». При цьому «обидві держави надаватимуть особливого значення розвиткові відносин з державами євроатлантичного регіону, з якими в них існують стосунки тісного партнерства».

Стратегічне партнерство є динамічною категорією. Чим більшим є збіг спільних цінностей та інтересів, тим більше шансів, що стратегічне партнерство може перерости в членство (повне або асоційоване) в тих чи інших міжнародних угрупованнях. З іншого боку, в деяких випадках стратегічне партнерство означатиме не членство, а саме особливі або спеціальні відносини, які не обов'язково мають перерости в союзницькі.

3. З якими країнами Україна має відносини дійсно стратегічного партнерства?

Недостатньо лише оголосити іншу країну своїм стратегічним партнером та домогтися симетричної заяви від неї. Ефективність стратегічного партнерства є значно більшою, якшо його визнають таким інші ключові країни. Але навіть і в цьому випадку треба враховувати складну конфігурацію взаємозалежностей та партнерства. Дебати 2000р. про будівництво додаткового газопроводу з Росії до Європи є яскравим підтвердженням тому. **Ї** з Росією, і з Польщею, і з ЄС Україна має «стратегічне партнерство». Але це зовсім не означає. що українське бачення враховується всіма її стратегічними партнерами однаковою мірою. Фактично, ми маємо справу з балансом партнерств, що складаються з політико-стратегічних, економічних, торговельних та інших компонентів.

4. Яких заходів необхідно вжити для активізації стратегічного партнерства України з іншими державами?

Динамізм і наповненість стратегічного партнерства залежать від наявних ресурсів. Як і європейська інтеграція, справжнє стратегічне партнерство не є справою бідних країн. Обмеженість ресурсів не дозволяє розвивати стратегічне партнерство з усіма країнами. Це ставить на порядок денний необхідність більш чіткого визначення пріоритетів і наочно демонструє зв'язок між станом справ всередині країни та межами можливого в її зовнішній політиці. Декларативна дипломатія може бути корисною і відігравати позитивну роль лише у відносно короткий проміжок часу. Не підкріплена відповідними бюджетними та іншими ресурсами, вона стає контрпродуктивною.

Для дієвого стратегічного партнерства необхідна адекватна інституційна основа. Політичний діалог є одним із важливих інструментів партнерства. Він забезпечує соціалізацію політиків країн-партнерів. Оскільки партнерство означає не лише отримання спільних вигод, а й готовність поділяти можливі ризики, то політичний діалог має бути інтенсивним і розвиватись у напрямі від зміцнення довіри, попередження конфліктів, врегулювання криз до механізмів спільного вироблення і прийняття рішень з їх подальшою імплементацією. Політичний діалог буде тим успішнішим, чим скоріше будуть усуватися інституційні перешкоди всередині органів виконавчої влади.

ПРАКТИКА СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА ВИПЕРЕДЖАЄ ТЕОРІЮ

Борис ТАРАСЮК. екс-міністр закордонних справ України

овітня історія розвитку української держави та її зовнішньої політики свідчить про те, що відносини стратегічного партнерства формувалися самою практикою зовнішньополітичної діяльності, без адекватної законодавчої і наукової бази. В цьому плані можна лише вітати прагнення наукових кіл розібратися в теорії стратегічного партнерства новітньої України, оскільки його практика «випереджає» теорію.

Основні мотиви і принципи відносин стратегічного партнерства

На сьогодні сформувалися та інституційно оформлені відносини стратегічного партнерства України з п'ятьма державами світу¹: США, Польщею, Узбекистаном, Росією та Азербайджаном (порядок хронологічний). Багато це, чи мало? Якими є мотиви, засади й віддача від відносин стратегічного партнерства з цими державами? У відповідях на ці питання зацікавлені не лише науковці, а й практики.

- 1. Отже, оскільки відносини стратегічного партнерства формувалися зовнішньополітичною практикою без відповідної теоретичної бази, то вони не позбавлені суб'єктивізму й заполітизованості. Це, зокрема, відзначають у наукових колах. Дійсно, перераховані країни належать до різних географічних регіонів, мають значну різницю в потенціалі та впливі на міжнародні відносини, в деяких ключових питаннях мають подекуди діаметрально протилежні інтереси.
- 2. На сьогодні єдиним доктринальним документом, де згадується стратегічне партнерство, є «Основні напрями зовнішньої по-

літики України» (2 липня 1993р.). В цьому документі відзначається, що «кожна прикордонна держава є стратегічним партнером України». Водночас, практична реалізація зовнішньополітичного курсу не підтверджує цього положення. Більше того, відносини з Росією і США, віднесені в «Основних напрямах...» до категорії «особливого партнерства», на практиці стали відносинами стратегічного партнерства. Не «вписуються» в критерії «Основних напрямів...» щодо стратегічного партнерства відносини з Азербайджаном і Узбекистаном.

¹ Особливі або стратегічні відносини України з НАТО та ЄС не є предметом цієї статті.

Спробуємо дати відповідь на питання про основні мотиви та принципи відносин стратегічного партнерства.

По-перше, це наявність у партнерів подібних інтересів, а в ідеалі — їх збіг.

На сьогодні можна говорити про інтерес з нашого боку до розвитку стосунків зі стратегічними партнерами в наступних сферах:

- * безпеки (національної, міжнародної);
- * економіки (торговельно-економічні, науково-технічні зв'язки, фінанси, технологія, енергетика, транспорт і т.ін.);
- * культурно-гуманітарній (наявність історичних, культурних зв'язків, діаспори, інтенсивність контактів між людьми, неурядовими організаціями).

По-друге, ступінь збігу, поглядів і підходів до ключових питань європейської та світової політики, до регіональних і субрегіональних об'єднань (демократичні цінності, СНД, ЄС, НАТО).

По-третє, готовність до узгодження своїх інтересів з інтересами стратегічного партнера або до прийняття рішень на його підтримку на зовнішній арені, навіть якщо такі дії не ε однозначно доцільними з погляду власної вигоди.

По-четверте, наявність спільних викликів і небезпек (організована злочинність, нелегальна міграція, контрабанда зброєю і наркотиками, агресивний сепаратизм, тероризм) та прагнення співпрацювати в їх подоланні.

По-п'яте, повага до прав осіб, що належать до національних меншин, співпраця в цій галузі.

По-шосте, наявність механізму реалізації відносин стратегічного партнерства (маємо розвинені механізми різного формату лише з трьома стратегічними партнерами — США, Польщею і Росією).

Таким чином, наведене вище свідчить про те, що відносини стратегічного партнерства розвиваються з різною мотивацією, з наголосом на різні групи інтересів і мають різні механізми реалізації.

Заходи по наповненню стратегічного партнерства конкретним змістом

Слід відзначити, що відносини стратегічного партнерства з кожним із наших партнерів розвиваються зі своїм наповненням і динамікою, мають свою специфіку та проблеми.

Отже, і заходи по наповненню конкретним змістом відносин стратегічного партнерства з кожним із партнерів мають відповідати цій специфіці.

Так, у відносинах з Росією слід відійти від декларативності в розвитку відносин стратегічного партнерства та спроб нав'язати «свої» правила гри.

Стереотипи минулого, надмірна політизація, спроби домінувати заважають нормальному прагматичному розвиткові торговельно-економічних зв'язків. Слід поважати різні підходи один одного до питань європейської і євроатлантичної інтеграції. Надмірна концентрація уваги на розбіжностях лише псує загальну атмосферу україноросійських відносин. Слід уникати політизації міжетнічних відносин і шукати прагматичних шляхів розв'язання існуючих проблем. Особливої уваги потребує наведення ладу у співпраці. Варто також повною мірою враховувати економічні чинники, які подекуди вступають у протиріччя з політичними деклараціями лідерів країн. Нарешті, мають бути задіяні на повну потужність механізми стратегічного

ПРАКТИКА СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА ВИПЕРЕДЖАЄ ТЕОРІЮ

партнерства. Без цих кроків поняття україноросійського стратегічного партнерства залишатиметься лише задекларованим.

Стратегічне партнерство зі США має досить розвинений механізм у формі Українськоамериканської міждержавної комісії та її органів. Відносини стратегічного партнерства зі США набули значного змісту в усіх сферах. Водночас, слід більше уваги приділяти усуненню розбіжностей у підходах і практиці щодо здійснення реформ в Україні та співпраці в міжнародних фінансових інституціях.

Особливої уваги до збереження здобутого й розвитку стратегічного партнерства в майбутньому вимагає нинішній його стан, зумовлений зміною адміністрації в Білому домі. Не останню роль у цьому відіграватиме готовність і здатність двох партнерів виконувати взяті на себе зобов'язання.

Досягнення історичного порозуміння і стратегічного партнерства з Республікою Польща має непересічне значення для обох народів і держав. Характерним для цих відносин є найвищий рівень збігу підходів і інтересів. Динамічно розвиваються політичні,

економічні, культурні зв'язки, що доповнюються зв'язками по лінії органів місцевого самоврядування та неурядових організацій.

Значної уваги потребує зважений, толерантний підхід до вирішення складних і проблемних питань спільної історії.

Обидві сторони в цих підходах повинні демонструвати повагу до загальноєвропейських норм і цінностей. Потребує активізації діяльність Консультативного комітету Президентів України та Республіки Польща.

У цьому партнерстві важливим чинником буде здатність обох країн залишатися обопільно корисними.

Розвиток стратегічного партнерства з Азербайджаном та Узбекистаном потребує значних зусиль, особливо, в плані створення відповідних механізмів. Специфікою цих відносин є належність України та цих держав до форуму ГУУАМ. Особливої уваги потребує розвиток стосунків в енергетичній сфері, створення транспортних коридорів у рамках проектів TRACECA, INOGATE, допомога в розвитку сучасних економік і т.ін.

Обсяг ланої статті не лозволяє більш летально зупинитися на заходах, що мають бути здійснені для наповнення стратегічного партнерства України з іншими державами конкретним змістом. Це питання потребує окремої уваги.

Можна лише вітати ініціативу Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова винести тему стратегічного партнерства на обговорення науковців і практиків, оскільки виграш буде очевидним для всіх.

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ІЛЮЗІЇ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Олександр ДЕРГАЧОВ,

провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України

оняття стратегічного партнерства перетворене українською пропагандою на одне з ■ключових понять, здатних одночасно проілюструвати і цілеспрямованість, і успішність, і масштабність зовнішньої політики. Коли відносини практично з усіма найбільш важливими акторами інтерпретуються як стратегічне партнерство, начебто зникають проблема геополітичної невизначеності та сумніви щодо високого авторитету і впливовості України. Набір стратегічних партнерів ілюструє багатовекторність, пом'якшує суперечливість зовнішньополітичних орієнтацій еліти та населення. Поняття, таким чином працює, але чи існує явище стратегічного партнерства?

Україна не є суб'єктом, що формує геополітичний простір навколо себе, і залишається здебільшого пасивним об'єктом масштабних процесів, що розгортаються навколо неї. Вона не має достатньої потуги, щоб бути стратегічним партнером, якщо не вихолощувати значення стратегії. Для США та ЄС Україна є другорядним об'єктом впливу. Росія теж далека від того, щоб розглядати Україну як партнера у вирішенні стратегічних зовнішньополітичних завдань. За певних умов партнерство стратегічного рівня може скластися між Україною та Польщею, але й для Польщі ці відносини залишатимуться не більш ніж важливим додатком до стратегії інтеграції у європейський простір. Проте, серйозної уваги варта не стільки оцінка значення партнерства, скільки принципова можливість здійснювати багатовекторне партнерство, його реальний зміст і рівень відповідності національним інтересам України.

Багатовекторна політика — широко розповсюджене, практично, стандартне для середніх країн явище. Феномен України полягає в тому, що декларовані вектори не є органічною складовою цілісного зовнішньополітичного курсу, базованого на чітко визна-

чених інтересах та цілях. Президент Л.Кучма, говорячи про співпрацю зі США, ЄС та Росією, стверджує, що «всі ці три магістральні вектори української зовнішньої політики самодостатні і взаємодоповнюючі». Насправді спостерігаємо цілковиту відокремленість, неузгодженість і навіть суперечливість політики на східному та західному напрямах. Замовчується і певною мірою ігнорується обмеженість сумісності принципів та стратегій, що їх сповідують у міжнародних справах (і передовсім — у галузі безпеки) основні партнери України. Зокрема, воєнно-стратегічні концепції Росії і НАТО практично не залишають Україні місця для раціонального маневрування, реалізації власної стратегії і скільки-небудь ефективного обстоювання національних інтересів. Достатньо широкого збігу інтересів України та її «стратегічних партнерів» не існує. Точніше — партнерство грунтується на частковій сумісності принципово важливих інтересів України та другорядних інтересів Росії і, особливо, Заходу.

İ США і Росія відводять Україні помітне, але далеко не ключове місце у своїх геостратегічних розрахунках, ще більш дозованою є увага до неї Європейського Союзу. При цьому

для України (і щодо неї) у вимірі Захід - Схід у кращому випадку діють правила гри з нульовою сумою. Україна створює для своїх стратегічних партнерів значні незручності і є, можливо, найбільшим невідомим у їх довготермінових розрахунках. Закономірно, що увага до України визначається не лише її партнерським потенціалом (який є вельми обмеженим), а й тим, що вона є одним із об'єктів і певною мірою — інструментом, суперництва між Росією та Заходом. Російський та західний чинники діють на Україну різноспрямовано і все більш виразно конкурують. Стратегічна залежність від набагато потужніших держав, та ще й таких, що знаходяться у складних і важкопередбачуваних взаєминах з істотними елементами суперництва, складає основний зміст української позаблоковості. Фактично вона є ознакою своєрідної, такої, що існує для однієї України, біполярності — з усіма пов'язаними ризиками. За сучасних умов це не стільки гарантує від небажаних зв'язків, скільки позбавляє можливості розвитку співпраці з бажаними партнерами в бажаних сферах і формах.

Протягом кількох років Україна перетворилася на «утриманку» і Заходу, і Росії, жодним чином не вигравши від цього в економічному плані і серйозно програвши в політичному. Проблема боргів та перманентний пошук нових кредитів неприпустимо спотворюють стосунки з партнерами, не дозволяють порушувати більш принципові й перспективні питання взаємин. Довготермінові цілі політики Заходу щодо України досі залишаються невизначеними, але після президентських виборів 1999р. стало очевидним, що з можливих альтернатив повномасштабна інтеграція була виключена. Водночас, взаємини Росія - Захід, хоч і не є більш тісними, довірчими, очевидно є і будуть набагато більш вагомими. Складається ситуація постійного пристосування, яка загрожує втратою стратегічної перспективи.

Відносини з Росією для України безумовно мають стратегічний характер, але вони де-факто не мають ознак партнерства. Це є наслідком політики обох сторін. З боку Росії головний стратегічний інтерес (після того, як варіант возз'єднання втратив практичне значення) полягає у недопущенні перетворення України на союзника її геополітичних опонентів. Реалізації цього інтересу слугує збереження Москвою успадкованих (і нарощування додаткових) важелів впливу й можливостей контролю. Це цілком наочно виявилось, наприклад, у нав'язаних Україні восени 2000р. варіантах розрахунків за енергоносії, заморожуванні процесу делімітації кордону, в окресленні реальної перспективи проросійського коригування зовнішньополітичного курсу України з урахуванням позиції північного стратегічного партнера.

Головним чинником, що визначатиме міжнародне становище України та її геополітичні координати, є внутрішня ситуація. Вона ж, за всієї соціально-економічної напруженості, набула значної політичної усталеності. Якості режиму залишатимуться серйозним обмежувачем для розвитку міжнародної співпраці на найближчі роки. Внутрішня деградація не може не спричиняти абсолютного погіршення міжнародного становища навіть за найбільш сприятливих зовнішніх умов. Виникає цілком реальна перспектива неуспіху як західної, так і східної української політики, а також подальшої втрати позицій у субрегіональних взаєминах. Недостатність, суперечливість взаємодії і безумовний брак довіри в стосунках зі стратегічними партнерами створили реальну загрозу повної поразки в боротьбі за ключові позиції в системі транзиту енергоносіїв і товарних потоків загалом.

Специфічна проблема України полягає в тому, що вона, з огляду на європейські норми, не має у міжнародних відносинах повноцінного неурядового представництва: її громадянські інститути надто слабкі й не можуть претендувати на паритетну взаємодію з іноземними партнерами. Українські олігархи, з їх значним політичним та економічним впливом, фактично не лише спотворюють систему врядування і надають сумнівних характеристик самій владі, а й заміщують верхівку політичної та бізнес-еліти. При цьому вони стали одним із чинників погіршення міжнародного іміджу держави, а деякі з них перетворились фактично на persona non grata. Це не ϵ перешкодою хіба що в стосунках із Росією (яка має подібну конфігурацію владного істеблішменту), але загалом призводить до ізоляції України на міжнародній арені.

Іншим чинником, що визначатиме геополітичне майбутнє України, є передовсім тенденції розвитку євроатлантичної спільноти, які щодалі відчутніше тиснуть на Україну. Точніше — зростання тиску пов'язане з посиленням розбіжностей між Україною та її партнерами за суттєвими політичними, економічними й соціокультурними параметрами і спричиняє погіршення її міжнародного становища.

Дедалі помітнішими стають прояви новітнього українського ізоляціонізму. Останній поступово абсорбує психологічну неготовність еліти до відкритої конкуренції, острах втрати національної ідентичності, прояви розчарування Заходом і взагалі результатами міжнародної співпраці. До того ж, прикрашені патріотичною риторикою ізоляціоністські гасла дозволяють виправдовувати прорахунки в зовнішній політиці. Але передовсім — дозований ізоляціонізм резервується як знаряддя захисту від небезпечного зовнішнього втручання у внутрішні справи владного істеблішменту. Має місце інтуїтивне (або свідоме) ухилення від надто складних реальних проблем, вирішення яких жорстко пов'язане в небезпечними для влади перетвореннями.

Ресурси міжнародної співпраці переважно концентруються на Заході, але вони, як і решта більш традиційних цінних ресурсів, виборюються в конкурентній боротьбі. Інтенсивність останньої, врешті, й сприяла становленню найбільш привабливого міжнародного формування — Європейського Союзу та самого явища інтеграції. Саме ця інтенсивність створює поки що нездоланні перешкоди на шляху України до Європи. Причому ці перешкоди не обмежуються об'єктивними показниками відставання в розвитку, а ускладнюються недостатньо адекватним розумінням проблеми. Серед українських політиків поширений хибний погляд на умови співпраці, що висуваються високорозвиненими країнами до нових східноєвропейських партнерів, як на штучний витвір урядів, прояв егоїзму багатих, прагнення диктувати власні правила гри й здійснювати експансію. Подібний погляд існує і на процеси глобалізації та інтернаціоналізації, за якими не визнається їх об'єктивна природа — результат розвитку міжнародної спільноти. Високорозвинені держави уособлюють і найповніше використовують ці процеси, але й самі не здатні ігнорувати їх. Щільні європейські міждержавні стосунки, здійснювані за високими стандартами, створюють ситуацію примусу до розвитку, в якій неструктуроване суспільство і неефективна держава почувають себе невпевнено. В Україні це виявляється, поперше, у підтриманні антизахідних настроїв як серед частини еліти, так і серед населення, по-друге, в перебільшенні значення політико-дипломатичних зусиль і здатності укладених угод змінити реальне становище держави на міжнародній арені. Такі засоби можуть бути ефективними у врегулюванні конфліктних ситуацій, але не посилюють конструктивні потенції.

Можливості позаінтеграційної співпраці мають геостратегічні обмеження, але переважно залежать від рівня розвитку партнерів. Захід виявляє очевидну зацікавленість у підвищенні результативності програм допомоги, уніфікації та покращанні умов для підприємництва. Як мінімум, необхідно забезпечити політичну стабільність та здатність партнерів виконувати свої зобов'язання. Захід дедалі більше концентрує зусилля на окремих аспектах економічної та правової реформ, створенні умов для іноземних підприємців, захисту власних економічних інтересів в Україні. В будь-якому випадку, наявна зацікавленість у стабільності та керованості внутрішньої ситуації. Недемократичність української влади, таким чином, обмежує допомогу, обумовлює більш жорстку позицію, але не є перешкодою для взаємодії з нею.

Росія займає принципово відмінну позицію щодо внутрішніх реформ в Україні. Роки роздільного незалежного існування не призвели до скільки-небудь значних відмінностей у внутрішній побудові двох суспільств та двох держав. Останній рік наочно продемонстрував подібність українського та російського політикумів, природи влади та способу владарювання. З точки зору геополітики важливим є ше й те, шо ця подібність — якісно відмінна від європейських реалій. Росія постає об'єктивно зацікавленою у певному гальмуванні реальних демократичних перетворень в Україні і з огляду на брак її альтернативних геополітичних орієнтацій, і внаслідок небажання втратити таку зручну подібність, котра гарантує дійсно особливі відносини. Врешті, на цій подібності (на фоні якої і Білорусь не виглядає вже надто «цілинною») тримається простір СНД як окрема геополітична цілісність. Нереформований і нединамічний, він консервує архаїчність, провінційність і при цьому сам маргіналізується й не може забезпечити прийнятних перспектив. Більше того, він не надає достатніх можливостей для вирішення гострих актуальних проблем.

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ІЛЮЗІЇ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Позиція України з принципових питань європейської політики та відносин між країнами СНД залишається нез'ясованою. Замовчуються серйозні проблеми, з якими стикається Україна: зростаюча залежність від Росії і Заходу, втрата позицій в міжнародному поділі праці, фактичне посилення ізольованості від загальноєвропейських процесів. Відбувається закономірне «старіння» принципів зовнішньої політики, вироблених у перші роки незалежності і розрахованих здебільшого на період становлення держави. Вони все ще відповідають внутрішньому стану, але все важче вписуються в європейські реалії. Характеристики України як суб'єкта міжнародних відносин виглядають все менш адекватно конкретним умовам співпраці.

Вихід на перший план економічних, екологічних та інших несилових аспектів безпеки знижують роль класичної позаблоковості і навіть роблять її сумнівною. Ще однією проблемою на шляху до цілісної послідовної зовнішньої політики є неможливість нейтральної ціннісної орієнтації. Для України на даному етапі це дійсно питання питань: її стратегічні партнери мають відмінні суспільні цінності та пріоритети, і в тій системі координат, в яку потрапила Україна, позиція рівновіддаленості є в принципі неприйнятною. Поза сумнівом, вона є нефункціональною. Невизначеність стосовно фундаментальних суспільних цінностей, зростання невідповідностей між деклараціями та політичною практикою обумовлюють хиткість її геополітичних координат. Очевидно, що Україна в найближчій перспективі залишатиметься найбільшою і, можливо, єдиною країною Європи, яка прагне дотримуватись компромісних рішень стосовно принципових міжнародних питань. Позаблоковість, підсилена позаінтеграційністю, позбавляє Україну можливості вирішити проблему залежності шляхом входження в систему цивілізованої взаємозалежності.

Відносини з ЄС, США та Росією відіграють виключну роль у приземленні української зовнішньої політики. Вони чи не єдині, хто публічно підкреслює наявність в України серйозних проблем не лише економічного, а й політичного характеру, що не дозволяє офіційному Києву ці проблеми замовчувати. Решта партнерів не створюють Україні подібних незручностей, обмежуючись ритуальними ввічливими констатаціями і тим самим дозволяючи будувати масштабну імітацію її успішної участі в міжнародних справах.

Дії внутрішніх та зовнішніх чинників, що детермінують геополітичні координати України, мають своєю результуючою її участь у стихійній дезінтеграції євразійського простору і неможливість повномасштабної участі в процесах європейської економічної та політичної інтеграції, зниження інтересу до неї з боку партнерів і збереження її відносної ізольованості, зростання зовнішньої залежності у питаннях безпеки й розвитку, втечу від впливу, що заохочує до прискорення внутрішніх демократичних перетворень, консервацію суперечливого особливого стану і нарощування ознак периферійності.

Одночасне декларування і європейського вибору, і відданості ідеї єдності братніх слов'янських народів дедалі більше перетворюється на елементи своєрідного «вчення» про особливий український зовнішньополітичний курс. Концептуальні підходи, пріоритети, так само, як і офіційні інтерпретації результатів української зовнішньої політики є явищами суто ідеологічними і лише в цій якості можуть бути об'єктом аналізу. Вони слугують передовсім потребі владарювання, а вже потім, мірою можливої сумісності, об'єктивним національним інтересам. Вони всіляко захищаються владою не лише від нападів політичних опонентів, а й від будь-яких серйозних спроб неупередженого розгляду. Ефективність зовнішньої політики так само прикрашається, як і інші напрями зусиль влади. Для цього обшир реальних міжнародних проблем звужується до меж політико-дипломатичної діяльності, де на передньому плані завжди досить протокольних реверансів та авансів, що дають бажаний пропагандистський матеріал. Водночас, цілком очевидними є намагання замовчувати ті результати міжнародних контактів, які безпосередньо зачіпають владну верхівку — звинувачення в корупції, фіксацію неприйнятності тіньової економіки, втручання олігархів у прийняття рішень тощо.

Міжнародне становище України цілком відповідає особливостям українського суспільства й держави. Більше того, воно є саме таким, якого свідомо прагнула українська влада і яке відповідає уявленням політичного істеблішменту про його інтереси. Мотивації його зміни на краще нарощування партнерського потенціалу та конкурентоспроможності, практично відсутні не лише у влади, а й у переважної більшості суспільства. Тож, з огляду на норми демократії, такої проблеми сьогодні взагалі не існує. А що далі?

УКРАЇНО-АМЕРИКАНСЬКЕ ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА «СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО»¹

Гаррі СіММЕТ, полковник ЗС США у відставці, старший аналітик з питань спільних заходів та міжнародної взаємодії, компанія "ОС Incorporated"

Учервні 1995р. мене було призначено у відділ Росії, України та Євразії Управління стратегічного планування та політики Об'єднаного штабу ЗС США в Пентагоні. Протягом наступних чотирьох років, аж до звільнення в 1999р., значна частина моєї роботи була пов'язана з програмою американо-українських воєнних контактів у контексті того, що можна назвати «стратегічним партнерством».

ЩО TAKE «СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО»?

У 1995р. не існувало (і, наскільки мені відомо, досі не існує) офіційного визначення «стратегічного партнерства». В 1995р. Стратегія національної безпеки США² тлумачила глобальну стратегію в напрямі розширення кола демократичних країн та стримування певних загроз. Апарат міністра оборони США підготував наступні вказівки³, де, зокрема, йшлося:

«...Центральна Європа та колишній Радянський Союз намагалися звільнитись від... звичок, прищеплених... комуністичним пануванням. Подолання комуністичної спадщини воєнною організацією є надзвичайно складним завданням. ...Засоби цивільного контролю... ще дуже слабкі... Сполучені Штати підтримують воєнну реформу..., спрямовану на забезпечення цивільного контролю над військовими, сприяння ширшому (регіональному) співробітництву та прискоренню початку програми НАТО «Партнерство заради миру». ...Успіх нових незалежних держав... у встановленні та підтриманні стабільних і незалежних демократій є ключем до... безпечної, неподільної Європи. [США] прагнуть прагматичного партнерства в галузі безпеки... та підтримують позитивні реформи. ...Незалежна й демократична Україна... має велике значення для європейської безпеки, і ми прагнемо співпраці з Україною з широкого кола питань безпеки».

¹ У цій статті я висловлюю власні думки, які не представляють офіційну політику або позицію Міністерства оборони США, Об'єднаного штабу ЗС США, Сухопутних військ США, іншої американської урядової установи або закладу, де я зараз працюю, — ОС Incorporated.

² Стратегія співпраці та розширення, Білий дім, Вашингтон, округ Колумбія, лютий 1995р.

³ Стратегія безпеки США стосовно Європи та НАТО, Міністерство оборони США, Управління міжнародної безпеки, червень 1995р. Див.: www.fas.org/nato/offdocs/US 95/ssen/index.html#toc.

Національна воєнна стратегія США⁴ на 1995р. трактувала воєнні контакти як важливий інструмент реалізації «стратегії співпраці» і стверджувала, що програми контактів між військовими є:

«... ефективним засобом ... створення ... стабільного, безпечного середовища ..., започаткування нових відносин співпраці і з колишніми противниками, і з колишніми позаблоковими країнами. ... Успіх ... залежить від взаємної довіри, ефективного спілкування ..., сумісності та ознайомлення з доктринами ... Ці програми є ... основою для передачі ... демократичних цінностей військовим у ... нових демократичних державах. ... Центральна та Східна Європа є ... пріоритетом».

Генерал Дж.Шалікашвілі розглядав Україну і як державу, важливу саму по собі, і водночас — як потенційний «міст» між Заходом та Росією. Він знав, що Україна потребує розвитку та реформування Збройних Сил, і бачив можливість впливати на розвиток подій у напрямі зміцнення української демократії та сприяння регіональній стабільності.

Отже, визначення «стратегічного партнерства» не існувало (і не існує). Втім, виходячи з директив 1995р., я роблю висновок, що кінцева мета США у відносинах з Україною полягала в забезпеченні існування та розвитку «незалежної і демократичної України»⁵. Тоді здавалося логічним, що супутньою ціллю у воєнній сфері буде підтримка розбудови Збройних Сил, здатних захистити незалежну й демократичну державу. До інших цілей належали «заохочення воєнної реформи», «цивільний контроль над військовими», «підтримання ширшої регіональної співпраці» та «сприяння участі України в програмі (Π3M)». «Партнерство заради миру» Військові контакти могли сприяти досягненню зазначених цілей шляхом зосередження уваги на сутності цих питань з одночасною розбудовою «взаємної довіри, ефективного зв'язку, сумісності та ознайомлення з доктринами партнера». При цьому, «передача демократичних цінностей» мала б відбуватись, насамперед, завдяки відкритості українських військових демократичним процесам (саме так мають працювати американські військові) та обміну думками між командирами, штабами й військами в ході співпраці.

Чого очікують від цих взаємин Сполучені Штати? Очевидно, такий підхід допоміг би Україні «зберегти стабільну та незалежну демократичну державу», що сприяло б збереженню «безпечної, неподільної Європи» та

регіональній стабільності. Коротше кажучи, існує збіг інтересів, спорідненість між принципами Стратегії національної безпеки США, прагненням Україною незалежності та її задекларованим бажанням інтеграції до європейських інституцій.

МЕХАНІЗМИ СПІВПРАЦІ

На стратегічному рівні Україна та Сполучені Штати вже виробили певні механізми співпраці, що мають сприяти їх зближенню. В 1993р. було підписано американо-український Меморандум про взаєморозуміння з питань оборони та військових контактів. Він започаткував щопіврічні засідання Двосторонньої робочої групи з питань оборони та військових контактів і щорічні консультації між Об'єднаним штабом ЗС США та Генеральним штабом ЗС України (переговори між штабами).

Меморандум поклав початок двом окремим взаємодоповнюючим програмам. Перша передбачала контакти та обміни на вищому рівні між міністерствами оборони (відбиваючи сподівання апарату міністра оборони США на появу цивільного персоналу Міністерства оборони України). Другою була «програма міжвійськових контактів ... під егідою ... голови Об'єднанного комітету начальників штабів (ОКНШ) ЗС США» та начальника Генерального штабу ЗС України.

За Загальним планом управління (ЗПУ)6 1995р., проблема американо-українських військових стосунків полягала в тому, що жоден з головнокомандувачів у зонах відповідальності не відповідав за Україну (чи за решту колишнього Радянського Союзу). Адже в системі ЗС США голова ОКНШ не керує безпосередньо. Він є радником Президента з військових питань. Уся повнота влади належить Президенту, який передає командування міністру оборони та далі ГК в регіонах. Таким чином, незважаючи на повноваження голови ОКНШ, він, на відміну від ГК в регіонах, має у своєму безпосередньому розпорядженні обмежені ресурси для реалізації програм військових контактів і не може віддавати накази головнокомандувачам. Це ускладнювало роботу з розробки та реалізації плану. Ледь не кожне питання, що стосувалось України, перетворювалося на проблему, яку не можна було розв'язати звичними, зрозумілими шляхами.

75

⁴ Національна воєнна стратегія Сполучених Штатів Америки, 1995р.

⁵ Я хочу підкреслити, що ці цілі та завдання не просто були винайдені моїми працівниками чи мною особисто, а випливали із згаданих документів національної безпеки та із планів голови ОКНШ і лягли в основу низки директив щодо військового співробітництва з Україною.

⁶ ЗПУ визначає географічні та функціональні межі відповідальності дев'яти американських регіональних та спеціальних головних командувань (ГК). Наприклад, головне командування ЗС США в європейській зоні (EUCOM) — не плутати з НАТО — є регіональним командуванням, відповідальним за ситуацію в Європі, частині Африки та Близького Сходу; головне командування військових перевезень є прикладом спеціального командування, яке, в даному випадку, відповідає за перевезення та тилове забезпечення.

Крім того, не існувало механізмів офіційного планування нижчого рівня, крім переговорів за участі Двосторонньої робочої групи та штабів, за допомогою яких можна було б розробляти узгоджені програми. Проте, завдяки наявності механізмів на стратегічному рівні (переговори за участі Двосторонньої робочої групи та штабів), вище керівництво домовилося про загальні дії. Отже, треба було втілити це в конкретні спільні заходи. Таким чином, потрібен був результат. Найгіршим (для планування) було те, що вимога відчутних результатів прив'язувалась не до реального плану, а до дати наступної зустрічі на високому рівні. В червні 1995р. планувалося засідання Двосторонньої робочої групи в Норфолку, штат Вірджинія, США, а наступна зустріч на високому рівні була призначена на вересень. До того часу я мав підготувати принаймні концепцію плану на 1996р. для його обговорення з Україною.

У вересні 1995р. я зустрівся зі своїм українським колегою, полковником з Міністерства оборони. Не буде перебільшенням сказати, що ми, разом з перекладачем, на кілька днів просто замкнулись у кімнаті і склали план дій на 1996р., в основному, на підставі переліку запропонованих заходів, що надійшли на мій запит від головнокомандувачів та видів ЗС США. Мій партнер мав блискучі ідеї, але Україна вийшла на переговори, не маючи конкретних офіційних пропозицій чи цілей, готова погодитися з тим, що запропонують Сполучені Штати.

Після складення та узгодження в наших країнах план було схвалено. Щоправда, Сполучені Штати були дещо здивовані тим, що Україна погодилась з усіма п'ятдесятьма запропонованими заходами, і задавалися питанням, чи не взяв Київ на себе більше, ніж реально міг виконати.

США беззастережно взяли на себе основний тягар фінансування. По-перше, було визнано, що Україна не спроможна профінансувати всі заходи. По-друге, були схвалені та забезпечені коштами американські програми допомоги цій діяльності. Передбачалося, що Україна згодом розпочне перебирати на себе дедалі більшу частку витрат, однак офіційно таке завдання в програмі не ставилось.

Невелика кількість заходів частково фінансувалась за рахунок так званих «фондів на традиційну діяльність ГК». Їх, зазвичай, використовували для зв'язку з регіональними партнерами та союзниками. Більше заходів фінансувалося з досить незначних Спільних фондів зменшення загрози. А в 1995р. Конгрес США виділив кошти на Варшавську іні-

ціативу Президента США (названу так через те, що її було оголошено під час промови у Варшаві). Вона була спрямована на підтримку двосторонніх заходів та програм, що мали сприяти участі в ПЗМ⁷.

У грудні 1995р. голова Об'єднаного комітету начальників штабів ЗС США та начальник Генерального штабу ЗС України підписали програму заходів на 1996р. Втім, попри цей успіх, ми з моїм колегою погодились, що це не є правильний спосіб складання повноцінної програми співробітництва.

проміжні планувальні рішення

У січні 1996р., та кілька разів по тому, я приїздив до Києва для складання програми на 1997р. Головна проблема полягала в оптимізації процесу планування. Ми дійшли згоди щодо потреби розширення прямих контактів між плануючими штабами. Ми також погодились, що необхідно визначити спільні цілі та завдання. Лише маючи визначені цілі та завдання, котрі піддаються вимірюванню, ми можемо побудувати оптимальний план спільної діяльності. Без такої структури єдиним мірилом «успіху» буде кількість запланованих заходів, на шкоду якості. Це призведе до планування дедалі більшої кількості заходів на кожен наступний рік, аби «довести», що новий план «краший» за попередній, і зрештою виснажить наші ресурси без відчутного практичного результату.

Робота з визначення спільних цілей та завдань виявилась важкою. Незважаючи на згоду мого колеги й бажання відкрито обговорювати існуючі проблеми, українська сторона виявила дуже болючу і сумну для мене неспроможність офіційно визначити власні цілі співробітництва.

В середині 1996р. наші воєнні штаби дійшли згоди щодо найголовнішої спільної мети нашої співпраці: «допомога Україні у становленні ЗС, здатних захистити вільну, незалежну і демократичну державу». В рамках визначених цілей ми також спробували сформулювати конкретні завдання. Зробивши це, ми могли звертатися до відповідних командувань та служб і пропонувати заходи,

⁷ Фонди «Варшавської ініціативи» мали важливе значення для фінансування заходів «в дусі ПЗМ» — американо-українських двосторонніх заходів, що мали на меті полегшити наступну діяльність в рамках програми ПЗМ. Наприклад, навчання «Щит миру», проведені в Україні, стали підгрунтям для участі України та організації на її території повноцінних навчань в рамках програми ПЗМ на довший термін.

які відповідали б цим цілям та на які вони могли б «зголоситись», а також запитувати їх пропозиції. Таким чином, ми почали просуватись від простого «переліку заходів» до більш повного й узгодженого плану.

Наступним кроком було встановлення прямих робочих контактів між експертами з військового планування. Ми запропонували скликання так званої «Конференції полковників», де були б представлені планувальники в ранзі не вище полковника.

На «Конференції полковників» вперше зібралися разом для попереднього планування представники командувань та служб з обох сторін, завдяки чому плани контактів стали більш грунтовними й послідовними. Не в усьому сторони погоджувались, були й досить гарячі дискусії. Кожна сторона чимало дізналась про спосіб мислення та про щоденні практичні проблеми одна одної.

Наша співпраця помітно покращилась. Не виконувалося дедалі менше заходів. Було проведено кілька успішних навчань. Мій відділ в Об'єднаному штабі розширився, і я став «керівником з питань України та Євразії», відповідальним за співпрацю з усіма країнами, крім Росії. При розробці планів та програм для цих держав український досвід слугував корисною моделлю.

«НОРМАЛІЗАЦІЯ»

Українська програма розширювалась. Чесно кажучи, певною мірою була присутня «гонитва за цифрами», якої ми побоювались. Водночас, багато нових заходів увійшли до взаємопов'язаних програм. Було започатковано програму співпраці військових медиків, а також обмін між навчальними закладами. Національна гвардія США, на яку в мирний час покладаються важливі функції надання допомоги цивільним властям у надзвичайних ситуаціях, допомогла розширити нашу співпрацю за рахунок підключення українського Міністерства з надзвичайних ситуацій та, меншою мірою, — прикордонної служби.

На більш високому рівні було створено Двосторонню комісію Кучма-Гор, яка взяла під свою «парасольку» весь спектр американоукраїнської співпраці. Попри її дещо символічний характер, було важливим, що міжурядове співробітництво з рівня штабів піднялося до рівня регулярної взаємодії політичних керівників. Двостороння робоча група отримала інший статус — Комітету з питань безпеки, підпорядкованого комісії Кучма-Гор. Сполучені Штати зрозуміли, що військові взаємини з Україною і загалом з усіма пострадянськими державами, крім Росії, необхідно «нормалізувати» відповідно до ЗПУ. На Европейське регіональне командування було покладено відповідальність за Україну, Білорусь, Молдову та Кавказ. До сфери відповідальності Центрального регіонального командування ЗС США згодом увійшла Середня Азія.

Консенсус виник лише після серйозних дебатів та узгодження між відомствами. Спочатку Держдепартамент США побоювався, що Москва розглядатиме зональне включення цих держав до сфери відповідальності регіональних командувань ЗС США як «поділ» Сполученими Штатами колишнього Радянського Союзу, і стосунки між США та РФ погіршаться. Існувало також побоювання, що й самі держави розглядатимуть цей крок не як «нормалізацію», а як зниження рівня відносин, оскільки тепер вони не матимуть справи «безпосередньо з Пентагоном». Були розроблені плани інформування всіх зацікавлених сторін щодо характеру цих змін, а також перехідні плани. Після вирішення цих питань Президент США підписав зміни до ЗПУ, які набули чинності в жовтні 1998р.

Віце-президент Гор відвідав Київ у липні 1998р. й «офіційно» оголосив американоукраїнські відносини «стратегічним партнерством». На той час цей термін сторони вживали вже кілька місяців. Такий розвиток подій було спричинено не лише «нормалізацією» військових стосунків завдяки змінам у ЗПУ. Високо оцінюючи наше партнерство, і пан Гор, і Президент Кучма згадували двосторонню військову співпрацю як одну з найуспішніших та найміцніших програм і зразок міжурядової співпраці.

Офіційне оголошення стратегічного партнерства мало вплинуло на програми нашої військової співпраці. З одного боку, зміни в ЗПУ мали важливе значення, оскільки обидві сторони повинні були пристосуватись до нових механізмів співпраці. «Конференцію полковників» замінила Двостороння група військових зв'язків, створена за моделлю, успішно застосованою Європейським регіональним командуванням у Центральній Європі. Американську частину групи було розмішено в Києві для безпосередньої щоденної співпраці з українськими колегами в справі

планування та здійсненні військових контактів. Готуючи план військових контактів на 2000р., група планування мала розглянути всі їх цілі та завдання та розробити стандартний процес планування. При розробці планів, пошуку ресурсів для їх виконання та для своєчасного звертання до інших відомств група військових зв'язків мала співпрацювати зі штабом Європейського регіонального командування. Для ефективного розпорядження коштами застосовувалися б напрацьовані канали. З американської точки зору, такий підхід ϵ набагато більш дієвим, послідовним і логічним.

ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Прогрес, досягнутий завдяки «Конференції полковників» та, пізніше, Двосторонній групі військових зв'язків, з радістю вітали в США, але мені здавалося, що його було досягнуто всупереч певній протидії та гальмуванню в Україні.

Наприклад, на ранніх етапах співпрацею займалося Управління зовнішніх зв'язків Міністерства оборони України (УЗЗ). УЗЗ наполягало на зосередженні в його руках усіх контактів по реалізації усіх заходів (співпрацюючи з апаратом військового аташе США у Києві). Це була серйозна проблема. Якби кожне відомство координувало дії безпосередньо, співпраця була б легшою. З іншого боку, навіть після дозволу прямих контактів, тогочасні засоби зв'язку були дуже недосконалими. Наприклад, планувальники в Генеральному штабі мали обмежену кількість телефонних ліній, не було й електронної пошти в тому вигляді, в якому вона існує сьогодні. За наявності технічних можливостей безпосередня координація діяльності відповідних відомств сприятиме підвищенню ефективності, і її слід заохочувати з обох сторін.

В українському військовому відомстві існувала (і, я гадаю, залишається) тенденція до надмірної централізації наших контактів. Найменші дрібниці мають затверджуватись на найвищому рівні, що призводить до затримок, внесення змін та відмов в останній момент. Інколи початковий план на більш високому рівні змінюють без жодних пояснень, через що до заходів залучаються непідготовлені підрозділи або особи. Дехто в Сполучених Штатах задавався питанням, чи не були це навмисні дії, спрямовані на зрив або профанацію програм, але більшість вважає, що причина полягає в низькій ефективності та рудиментах старих радянських підходів централізованого керівництва. В нашій співпраці це була найшкідливіша та найбільш дратуюча сторона, з якою доводилось стикатися.

На першу зустріч з питань планування в 1995р. Україна прийшла без конкретних пропозицій чи цілей. Згодом ситуація покращилась, але певною мірою проблема залишається. Частково це пов'язано з тим, що українському планувальнику важко визначити чітку ієрархію стратегічних - оперативних тактичних цілей та завдань і прив'язати їх до конкретних заходів чи програм. Наприклад, я вже зазначав, що з американського боку я міг визначити заходи на 1995р. на підставі опублікованих документів і директив з питань національної безпеки; подібного українського документу я ніколи не бачив, і мої українські партнери також його не мали. Залишається питання — чого Україна прагне від співпраці між військовими, на стратегічному та на нижчих рівнях?

Як уже зазначалось, американська сторона була здивована тим, що Україна погодилась з усіма п'ятдесятьма запропонованими заходами на 1996р. Наскільки мені відомо, лише близько 70% з них було виконано; деякі були відкладені, решта залишилися нереалізованими. Україна часто підтримувала більше заходів, аніж можна було здійснити (хоча деякі заходи залишилися невиконаними через згадані бюрократичні проблеми). Посиленню цієї тенденції сприяла невизначеність пріоритетних цілей з українського боку. Без таких орієнтирів планувальник готовий погодитися з усім, що запропонує американська сторона. Втім, поступово, внаслідок більш чіткого визначення спільних цілей, відсоток виконання збільшився до 85% чи навіть більше.

В США вважали, що з часом Україна зможе взяти на себе більшу частку витрат. Проте, часто траплялось навпаки. Наприклад, до США нерідко зверталися з проханням оплатити незаплановані додаткові витрати, і українська сторона інколи, здавалось, намагалась отримати якомога більше грошей без визначення пріоритетів і заощадження коштів. Заради справедливості додамо, що цю проблему неможливо вирішити без розв'язання вихідних проблем фінансування українського війська або шляхом фінансування поточних потреб у повному обсязі (що малоймовірно), або шляхом всебічної воєнної реформи, котра допоможе зменшити оперативні витрати.

УЗЗ заступив Департамент міжнародної співпраці (підпорядкований Міністерству оборони) після створення Двосторонньої групи військових зв'язків. У мене склалося враження, що ця українська структура охочіше займалася «створенням імперії», ніж вдосконаленням механізмів нашої співпраці. Вона істотно гальмувала роботу. На момент залишення служби я не бачив рішення. Сподіваюсь, що Україна зрозуміла проблему з цією організацією і виправила її.

⁸ Цю цифру вивели учасники «Конференції полковників» у липні 1998р., порівнюючи результати сторін в реалізації програми 1997р.

ЯК МИ ПРАЦЮВАЛИ?

Спробую підбити підсумки, порівнюючи цілі, поставлені в 1995-1996рр., і поточний стан справ, та зробити деякі висновки щодо успіху чи невдачі американо-українських військових контактів. Це дуже суб'єктивна оцінка. В рамках даної статті неможливо переконливо продемонструвати причиннонаслідковий зв'язок. Втім, наведений нижче аналіз, принаймні, відображає «відчуття» того, як військова співпраця вплинула на наше стратегічне партнерство.

Кінцева стратегічна мета

Забезпечення існування та розвитку «незалежної і демократичної України»

Успіх. Україна залишається незалежною, і її демократичні інститути розвиваються, долаючи вибори, економічну та дипломатичну кризу. Стає дедалі більш очевидним, що успіх тут набагато більше залежить від економічної складової національної потужності, аніж від воєнної.

Найголовніша воєнна мета

Допомога в становленні Збройних Сил, здатних захистити незалежну демократичну Україну

Частковий успіх. Я вбачаю «здатність» у війську, котре (1) не є надто великим і не має змоги загрожувати сусідам, (2) не є надто малим чи слабким, щоб провокувати нестабільність, (3) чия організація і структура не ϵ тягарем для економіки, і (4) є від початку неполітизованим і поважає конституційні процеси. Щодо пункту (1), це фактично так і є. Щодо (2), виглядає так, що ЗС України спроможні стримати сусідів, які не входять до НАТО, але їх загальна боєготовність є низькою. Пункт (3) більш складний: здається, що українська економіка є тягарем для ЗС, а не навпаки; це означає, що військо недостатньо укомплектоване, оснащене й організоване для виконання завдань наявними в держави засобами. Нарешті, виконання пункту (4), без сумніву, наразі забезпечується.

Супутня ціль

Заохочення воєнної реформи

Успіх мінімальний, на деяких напрямах результат близький до провального. Як я зазначав, «українське військо недостатньо укомплектоване, оснащене й організоване для виконання завдань наявними в держави засобами». Здається, реформа спрямована на «биття по хвостах», а не на повномасштабну трансформацію. Як правило, головною проблемою називають недостатність фінансування. Сполучені Штати та інші партнери дедалі більше стурбовані половинчастістю реформ. Втім, ця проблема не є чисто військовою. Є багато першокласних планувальників, зокрема в Генеральному штабі, які можуть взятись за ці проблеми за умови визначення реальних і повних цілей реформи та політичної волі щодо їх впровадження. Американські військові готові допомогти Україні в цій справі.

Супутня ціль

Цивільний контроль над військовими

Частковий успіх. Міністерство оборони не комплектується і не керується цивільними, подібно до апарату міністра оборони США, а єдиного цивільного міністра було замінено військовим. Втім, слід брати до уваги не лише ці факти. Рада національної безпеки і оборони (РНБО) зараз долучається до всіх механізмів нашої співпраці в галузі оборони, представники РНБО кілька разів відвідували США, вивчали американські механізми цивільного контролю та загального керівництва й планування. Генеральна військова інспекція при Президентові України є ще однією контрольною установою, що перебуває під цивільним контролем (попри військовий персонал).

Супутня ціль

Підтримання регіональної співпраці

Повний успіх. Проведення в Україні навчань у рамках ПЗМ та інших багатонаціональних навчань зміцнює регіональну співпрацю. Ця медаль має дві сторони, оскільки деякі навчання викликали роздратування Москви. Втім, це можна списати на непросте ставлення Москви до розширення НАТО після 1997р. До того ж Україна переконала Росію взяти участь у кількох багатонаціональних навчаннях, наполегливо працюючи з Москвою і діючи в якості «мосту», як це і передбачав голова ОКНШ.

Супутня ціль

Сприяння участі України в програмі ПЗМ

Повний успіх. Одним із завдань нашої двосторонньої програми є допомога Україні в розвитку стосунків в рамках ПЗМ. Сьогодні Україна має установу, покликану займатись військовою співпрацею по лінії НАТО/ПЗМ, і менше залежить від США та інших партнерів. Київський координаційний центр ПЗМ (при Генеральному штабі) користується в США доброю репутацією надійної координуючої установи.

Вторинна ціль

Встановлення взаємної довіри

Успіх. Військові контакти включали регулярні зустрічі високопоставлених військових керівників, що, на мою думку, сприяло зміцненню довіри. Між апаратом військового аташе США в Києві (який здійснював поточну координаційну роботу), українським військовим відомством та РНБО встановились стосунки, які характеризував надзвичайно високий рівень довіри. Подібним чином розвивались взаємини між ОКНШ ЗС США та військовим аташе України у Вашингтоні. Це означає зміну традиційного погляду на аташе, як на «збирачів розвідувальної інформації», котрих слід уникати. Втім, я помітив негативну реакцію на це в деяких українських колах, включаючи Департамент міжнародного співробітництва, на початку 1999р. Була помітна тенденція до більшої обережності в наших стосунках, більшого обмеження аташе західних країн, що справило досить погане враження у США. Я сподіваюсь, що це лише тимчасова аномалія.

Вторинна ціль

Ефективний зв'язок

Успіх. Особливо слід відзначити контакти між окремими американськими та українськими офіцерами на середньому рівні (від підполковника до генерал-майора). На організаційному рівні Генеральний штаб виявляє відкритість і підтримує прямі стосунки між експертами при узгодженні конкретних питань. Сьогодні має бути відмінний зв'язок з Двосторонньою групою військових зв'язків, але саме тут від початку з'явилися проблеми. Департамент міжнародного співробітництва (підпорядкований Міністерству оборони) зволікав з виділенням ресурсів для Двосторонньої групи військових зв'язків і не бажав надавати цим офіцерам повноважень вільно співпрацювати. Було б краще, якби Департамент міжнародного співробітництва (або його підрозділ — група військових зв'язків) підпорядковувались Генеральному штабові, котрий має досвід спільного планування і начебто виявляє більшу відкритість.

Вторинна ціль

Сумісність

Американо-українська сумісність при проведенні навчань та за надзвичайних обставин суттєво покращилась. Подивіться, як українські війська сьогодні співпрацюють з американськими силами в Косово. На мою

думку, заважає хіба те, що, Україна приділяє основну увагу сумісності та взаємозамінності техніки, тоді як Захід більше уваги звертає на спільні стандарти та подібність мислення, планування і дій.

Вторинна ціль

Ознайомлення з доктринами партнера

Сьогодні, завдяки навчанням, освітнім обмінам та співпраці на Балканах, українські військові краще знають американські та західні доктрини й навпаки. Проте, Захід сподівався, що Україна переконається в корисності західної доктрини для воєнної реформи. Схоже, цього не сталося.

висновки

Попри нерівний початок, очевидно, що програма американо-українських військових контактів на 1995-1999рр. успішно досягла значну частину поставлених цілей і сприяла нашому стратегічному партнерству. Можна сперечатися, чи це були оптимальні цілі і чи були вони достатньо широкими, але, зрештою, Україна або сама визначила для себе ці критерії, або погодилася з ними. В 1999р. наприкінці моєї роботи в цій сфері мені здавалося, що Україна ще не зовсім вирішила, чого вона прагне від нашої військової співпраці, від стратегічного до тактичного рівня. Програма військового співробітництва й партнерство загалом виграють від більш активної участі України у визначенні цілей, завдань та пріоритетів. Цьому сприятиме розробка Україною всеохоплюючих стратегій та пріоритетів воєнної реформи. Водночас військові відомства двох країн мають зміцнювати успадковану довіру та зв'язок, створені за допомогою цієї програми, які, зрештою, важать більше, ніж будь-які офіційні «визначення» сутності нашого стратегічного партнерства.